

Karoline Setsaas

Sesongarbeidere i den norske jordbrukssektoren

En sosialantropologisk studie av samarbeid og
arbeidsrelasjoner

Masteroppgave i sosialantropologi

Veileder: Carla Dahl-Jørgensen

Mai 2023

Karoline Setsaas

Sesongarbeidere i den norske jordbrukssektoren

En sosialantropologisk studie av samarbeid og
arbeidsrelasjoner

Masteroppgave i sosialantropologi
Veileder: Carla Dahl-Jørgensen
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosialantropologi

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne oppgaven er en studie av sesongarbeidskraft, primært utenlandske sesongarbeidere i den norske jordbrukssektoren. Den norske jordbrukssektoren og de sesongbaserte arbeidsoppgavene er nært knyttet til utenlandske arbeidstakere som kommer til Norge i perioder i løpet av året for å arbeide. I Norge har det vært lange tradisjoner for bruk av utenlandsk arbeidskraft, både før og etter EU/EØS-utvidelsen i 2004.

I dagens samfunn, er utenlandske sesongarbeidere i det norske jordbruket et aktuelt tema. Både når det kommer til offentligheten og næringslivet, men ikke minst, og like viktig når det kommer til bønders narrativer og behov for utenlandsk arbeidskraft, som særlig har fått mer oppmerksomhet i den offentlige debatten etter koronapandemiens inntog i mars 2020. Som utgangspunkt i oppgavens tematikk, har jeg undersøkt sesongarbeidskraft, ved å gjennomføre et seks måneders etnografisk feltarbeid på en gård i Norge. Hovednæringen på gården er knyttet til jordbær- og bringebærproduksjon, som fasiliteres av sesongarbeidskraft i høysesongen. Dog, så viser empirien at det også er andre arbeidsoppgaver på gården som fasiliteres og opprettholdes av utenlandske arbeidere utenfor høysesongen. De utenlandske arbeidstakerne som er representert i denne oppgaven kommer fra land som Litauen, Polen og Ukraina, i tillegg til noen få norske ungdommer som arbeider i høysesongen.

Det er skrevet mye om arbeidsmigrasjon og sesongarbeidskraft i en sosialantropologisk kontekst. Likevel, tenderer mye av litteraturen til å fokusere på de økonomiske aspektene ved arbeid, og hvorfor enkelte mennesker ønsker å flytte på seg, samt arbeide som sesongarbeidere i et annet land. Således ønsker denne oppgaven å nyansere den sosialantropologiske debatten på arbeidsmigrasjon og sesongarbeid, ved å legge vekt på den norske, sosiale og kulturelle konteksten. Ved å benytte *fleksibel kapitalisme* som et analytisk rammeverk til å undersøke sesongarbeidskraft, og hvorfor enkelte kommer til Norge for å jobbe, viser funnene at det ikke alltid dreier seg om økonomiske og instrumentelle årsaker til at mennesker jobber sesongbasert. Oppgaven argumenterer således med at årsakene ofte er sammensatte og at empirien viser overlappende betydninger av økonomi og sosiokulturelle aspekter.

Abstract

This thesis is a study of seasonal labour, primarily foreign seasonal workers in the Norwegian agricultural sector. The Norwegian agricultural sector, and seasonal work tasks, are closely linked to foreign workers who come to Norway for periods during the year to work. In Norway, there have been long traditions of using foreign labour drafts, both before and after the EU/EEA expansion in 2004.

In today's society, foreign seasonal workers in Norwegian agriculture are a topical issue. Both when it comes to the public and the business world, but not at least, and equally, important when it comes to farmers' narratives and the need for foreign labour, which has particularly received more attention in the public debate after the corona pandemic arrived in March 2020. As a starting point of the topic of the thesis, I have investigated seasonal labour, by carrying out a six-month ethnographic fieldwork on a farm in Norway. The main industry on the farm is related to strawberry and raspberry production which is facilitated by seasonal labour in high season. However, empirical evidence shows that there are also other tasks on the farm that are facilitated and maintained by foreign workers outside the high season. The foreign workers represented in this thesis come from countries such as Lithuania, Poland and Ukraine, in addition to a few Norwegian young people who work in the high season.

Much has been written about labour migration and seasonal labour in a social anthropological context. Nevertheless, much of the literature tends to focus on the economic aspects of work, and why some people want to relocate, as well as work as a seasonal worker in another country. Thus, this thesis wants to nuance the social anthropological debate on labour migration and seasonal work, by emphasizing the Norwegian, social and cultural context. By using *flexible capitalism* as an analytical framework to examine seasonal labour, and why some people come to Norway to work, the findings show that it is not always about economic and instrumental reasons why people work seasonally. This thesis argues that the causes are often complex and that the empirical evidence shows overlapping meanings of economics and sociocultural aspects.

Forord

Fem år på studiet i sosialantropologi står nå ved veis ende. Faget har introdusert meg for nye forståelser og perspektiver jeg aldri vil være foruten. Betydningen av små og store likheter og forskjeller ved oss mennesker, kulturer og samfunn. Det å være det ene, eller det andre - eller noe som er midt imellom.

Først og fremst ønsker jeg å gi en stor takk til mine informanter som har deltatt i dette masterprosjektet. Tusen takk for tilliten og alle samtaler, historier og aktiviteter sammen med dere. Uten dere hadde ikke dette prosjektet vært mulig.

Takk til gjengen på Ruralis, for engasjement, faglige innspill og kontorplass.

Jeg ønsker også å takke mine medstudenter som har bidratt til motivasjon, engasjement og samhold. Takk for alle oppturer og nedturer, gode og vonde samtaler på og utenfor lesesalen.

En stor takk til min kjære veileder Carla Dahl-Jørgensen for grundige, konstruktive og motiverende tilbakemeldinger. Din hjelp og dine innspill har vært avgjørende for denne oppgaven, men også i selve utformingen av prosjektet. Du gjør en god og viktig jobb!

Tusen takk til venner og familie som har støttet og heiet. En ekstra stor takk til Bestemor Astrid og Bestefar Erik for gode tilbakemeldinger og hjelp – det betyr mye! Til slutt ønsker jeg å gi en ekstra stor takk til min kjære samboer som hele tiden har hatt stor tro på både meg og prosjektet.

Innholdsfortegnelse

Figurer	xiii
1 Introduksjon	3
Feltsted.....	5
Dyrkings- og produksjonsforhold på gården	8
Rekruttering av sesongarbeiderne og introduksjon av hovedinformanter.....	9
2 Historisk utvikling av sesongarbeidere og sesongarbeidskraft i den norske jordbrukssektoren	13
Jordbær i et globalt og lokalt perspektiv	15
3 Arbeidsmigrasjon og sesongarbeidskraft i antropologisk kontekst	17
Oppgavens teoretiske rammeverk og utgangspunkt	19
4 Metode	23
Tiden sammen med arbeiderne utenfor bærsesongen.....	26
Tiden sammen med arbeiderne i bærsesongen	27
Deltagelse som metode og utfordringer i felt	29
Intervju, tolk og språk.....	31
Etiske refleksjoner: Samtykke og NSD	32
5 Administrative oppgaver, rekruttering og arbeidskraft	35
Rekruttering av litauerne	38
Rekruttering av ukrainere og polakker	40
Rekruttering av nordmenn	42
«Ethnicity as a skill».....	43
6 Innsiden av gården før bærsesongen	45
Arbeidsoppgavene mot høysesongen	45
Arbeidsorganisering.....	47
Arbeidstempo.....	49
Konflikter og uenigheter blant de litauiske arbeiderne	52

Ikke alle er velkomne – betydninger av tillit og gruppefelleskap.....	55
Tillit og de <i>formelle/uformelle</i> praksisene på gården	57
7 Innsiden av gården under bærsesongen.....	59
Jordbær og bringebær	60
.....	62
Jordbærplukkerne	62
Arbeidsorganisering.....	63
Lina som <i>uformell broker</i>	64
Foretrukne arbeidstakere	66
Samarbeid på tvers av etniske grupper	67
Arbeidsdynamikk blant de ulike etniske gruppene.....	68
8 Kropp og tid: Arbeidernes erfaringer	73
Kropp.....	73
Tid.....	75
Teknikker for å avlaste kroppen	77
«The hardest and the easiest part of the job».....	77
Det mest krevende og enkleste med jobben i gårdsutsalget	79
9 Framtid.....	81
De tilbakevendende arbeiderne	82
De usikre arbeiderne	83
De arbeiderne som ikke vender tilbake til gården	86
10 Konklusjon.....	89
Refleksjoner og bemerkninger.....	92
11 Litteraturliste.....	93

Figurer

Figur 1 Geografisk kart over landområder, aktiviteter og eiendommer. Tegnet av Karoline Setsaas	7
Figur 2 Aktiviteter og arbeidsoppgaver på gården. Tegnet av Karoline Setsaas.....	24
Figur 3 Jordbærplante, blomster og knopper. 30.05.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas.....	47
Figur 4 Jordbærplanter ferdig plantet. 14.06.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas	47
Figur 5 Veiestasjon. 03.08.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas.....	60
Figur 6 Bringebærkasse. 05.08.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas	62
Figur 7 Jordbær. 02.08.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas.....	62

1 Introduksjon

I starten av 2020 ble Norge og verden rammet av et nytt virus, som skulle vise seg å påvirke både samfunnet og næringslivet. Pandemien førte til strenge smittevernstiltak, i form av innreisekarantene (Karlstad, 2021, s. 34), og generelt mindre mobilitet på tvers av landegrenser. Dette har i så måte hatt stor innvirkning på tilgjengelighet på arbeidskraft, særlig i bransjer og næringer som importerer arbeidskraft fra utlandet (Nyhus et al., 2020, s. 15). Det er spesielt den norske jordbrukssektoren og konsekvensene for matproduksjon som har fått en del oppmerksomhet i den offentlige debatten. Flere bønder har uttrykt usikkerhet og frustrasjon knyttet til utenlandsk arbeidskraft under pandemien. En av de større jordbærbøndene på Østlandet forteller at han er villig til å gi avkall på en tredel av overskuddet for å slippe ferske nordmenn i jordbærråkeren. Han uttrykker at mange er flinke til å jobbe, men at risikoen er for stor, når det kommer til å satse på folk som aldri har plukket jordbær før. Særlig da arbeiderne skal holde ut med hardt fysisk arbeid i all slags vær i fem-seks uker. Bonden er usikker på om de nye og norske sesongarbeiderne kan klare dette, da han i løpet av 20 år som bonde ikke har erfart at en nordmann har fullført en hel sesong med jordbærplukking. Bonden er således villig til å betale store beløp for å hente inn de faste plukkerne fra Polen og Litauen, som han vet kan utføre jobben, uten å måtte risikere at 100 uerfarne nordmenn ikke kommer til å fullføre jobben (Skjelbred, 2021).

Pandemien har på mange måter synliggjort hvor avhengig Norge er av utenlandsk arbeidskraft, hvor både norske bønder og samfunnet generelt, har uttrykt usikkerhet knyttet til matproduksjon og arbeidskraft i den norske jordbrukssektoren. Dette har i så måte skapt en del oppmerksomhet i samfunnet, spesielt med tanke på behovet for sesongarbeidskraft i korte og intense arbeidsmåned, noe som er typisk for jordbærproduksjon. Sosialantropolog Dag Jørund Lønning legger vekt på at det er viktig å innhente kunnskap om hvordan samfunnsendringer generelt, og endringer i jordbrukssektoren, påvirker rekrutteringsprosesser i befolkningen (Lønning, 2000, s. 21). De lokale endringene i den norske konteksten, kan dog sees i sammenheng med den større globale økonomien med flyt av arbeidskraft på tvers av landegrenser (Spaan og Hillmann, 2013, s. 68; Betts, 2013, s. 48; Ong, 2000).

På bakgrunn av den offentlige debatten vedrørende utenlandske sesongarbeidere i Norge under pandemien, vil denne masteroppgaven undersøke Norges behov for utenlandsk arbeidskraft, og se på hvordan sesongarbeidet kommer til uttrykk i en norsk jordbrukskontekst. Her vil fokuset være på å utforske sesongarbeidere, primært jordbærplukkere. I løpet av en feltarbeidsperiode på seks måneder, lokalisert på en gård, viser det seg at sesongarbeiderne primært er utenlandske arbeidstakere som kommer til Norge for å arbeide i perioder i løpet av året. Samtidig vises det også til at det er noen få norske arbeidere som er tilstede og hjelper til med sesongbaserte arbeidsoppgaver. De utenlandske sesongarbeiderne kommer fra land som Litauen, Polen og Ukraina - der Litauen er den dominerende nasjonaliteten blant arbeiderne på gården.

I lys av den offentlige debatten om utenlandsk arbeidskraft i den norske jordbrukssektoren, vil en del av problemstillingene til denne oppgaven undersøke: Hva slags strategier og håndteringsmekanismer brukes av bonden for å sikre nødvendig sesongarbeidskraft på gården? For det andre ønsker jeg å se på: Hvordan fasiliteres arbeidet på gården – og hvordan beskriver sesongarbeiderne det å arbeide på gården, samt sine framtidsmuligheter?

I den forbindelse vil noen av tematikkene til denne masteroppgaven utforske de sosiale og kulturelle sidene ved arbeid. Således vil en del av problemstillingene også undersøke: Hvordan konstrueres *fleksibel kapitalisme* i den norske jordbrukssektoren – og hvordan artikuleres og opprettholdes den? I boken *Flexible Capitalism: Exchange and Ambiguity at Work*, adresserer Jens Kjaerulff (2015) *fleksibel kapitalisme* som et analytisk rammeverk for å undersøke arbeid som noe mer enn økonomiske og instrumentelle praksiser. Økonomiske og instrumentelle praksiser er nært knyttet til kapitalisme som et økonomisk system, og som ofte går under betegnelsen markedsøkonomi. Markedsøkonomi er et selvregulerende markedssystem, hvor økonomiske og instrumentelle praksiser styres av markedsprinsipper (Polanyi, 1944/2012, s. 74). *Fleksibel kapitalisme* er således et rammeverk som legger vekt på overlappende dimensjoner av *kapitalisme* som er mer fleksible, ved å legge vekt på de sosiale og kulturelle aspektene i arbeidspraksiser. Slike arbeidspraksiser refereres til utveksling i form av betalt arbeid, mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Således fremmer *fleksibel kapitalisme* flere dimensjoner ved arbeidspraksiser som går ut over en «tradisjonell» fortolkning av arbeid, som tenderer til å bare fokusere på de økonomiske transaksjonene ved arbeid. Perspektivet er et teoretisk rammeverk som utforsker samspillet mellom de økonomiske transaksjonene, men også de sosiale og kulturelle sidene i forskjellige arbeidspraksiser.

Disse fleksible arbeidspraksisene artikuleres både på et lokalt nivå som denne oppgaven vil belyse, men også i større globale kontekster. Aihwa Ong (2000) eksemplifiserer blant annet dette, gjennom å vise hvordan enkelte stater i Asia er fleksible i måten de utøver suvereniteten sin på. Forfatteren anvender begrepet *Graduated Sovereignty*, til å forklare hvordan staten regulerer arbeidsforhold og tilgang til arbeid blant befolkningen, som således styrer tilgangen til det globale arbeidsmarkedet og dets aktiviteter. Enkelte av statene viser praksiser av rasjonelle og fleksible suvereniteter i form av å forskjellsbehandle enkelte arbeidstakere og arbeidsforhold blant annet ut ifra kjønn, etnisitet og geografi. Disse forholdene har en del likhetstrekk med den norske konteksten, som regulerer arbeidsmigranter i jordbrukssektoren. Norge regulerer utenlandsk arbeidskraft ut ifra statsborgerskap, ved at bilaterale avtaler (Betts, 2013, s. 50) som EU/EØS gir mer tilgang til det globale arbeidsmarkedet. I motsetning til andre nasjoner, særlig utenfor EU/EØS, som eksempelvis tredjeland¹, får dermed mindre tilgang til det norske arbeidsmarkedet, da Norge utøver praksiser av *fleksibel* suverenitet (Ong, 2000). Kjaerulff (2015) og Ong (2000) sine perspektiver viser således *kapitalismens fleksibilitet*, der Kjaerulff belyser forskjellige etnografiske praksiser på mikro og meso-nivå, mens Ong viser hvordan det kan komme til uttrykk på større og globale makro-nivåer.

Dermed vil bidraget med denne oppgaven være å argumentere for at sesongarbeid i en lokal og sosiokulturell norsk jordbrukskontekst, må forstås som noe mer enn bare økonomiske transaksjoner (Kjaerulff, 2015; Ong, 2000). Den sosiokulturelle og norske konteksten refereres da til relasjoner og det sosiale fellesskapet på gården. Oppgaven vil også bidra til mer sosialantropologisk kunnskap om arbeidsmigrasjon og sesongarbeid.

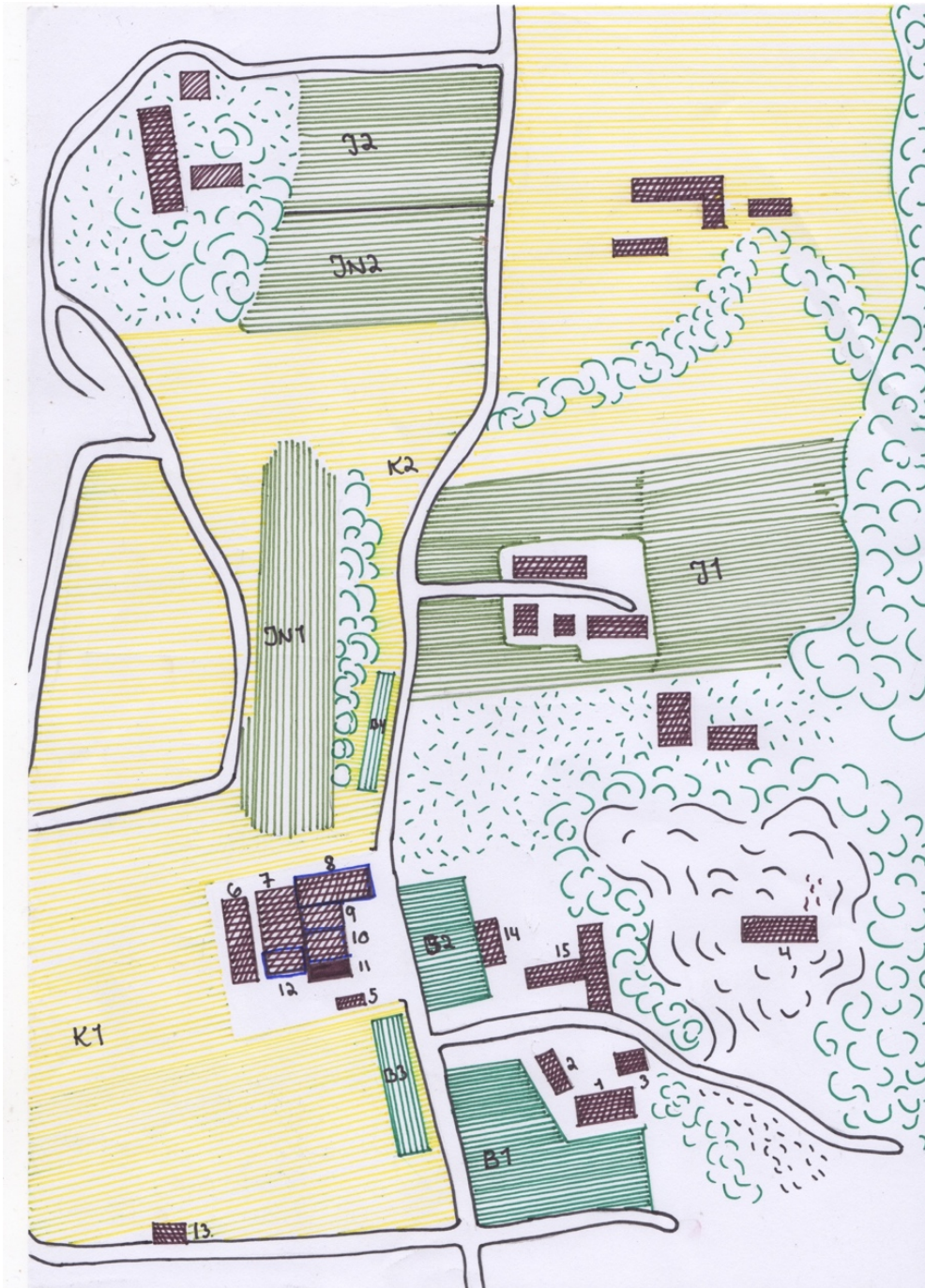
Feltsted

Feltarbeidet har funnet sted på en gård i Norge som driver relativt stort innenfor den norske grøntsektoren. Grøntsektoren er norskprodusert mat i form av frukt, bær og vekstgrønnsaker i jordbruket (Landbruksdirektoratet, 2020). Hovednæringen på gården er knyttet til jordbær- og bringebærproduksjon som er rettet mot sesongbaserte arbeidsoppgaver som fasiliteres i sommermånedene. I løpet av de siste årene har utviklingen med tilsvarende produsenter i Norge avtatt, som i hovedsak skyldes effektivisering i næringen (Landbruksdirektoratet, 2020). På bakgrunn av at det i dag er relativt få bønder som driver lignende drift, er lokasjon og feltsted i

¹ Tredjeland refereres til land som ikke omfatter EØS-avtalen eller EFTA-konvensjonen. Dette er i hovedsak mennesker fra ikke-europeiske land/stater. Eks: USA, Kina, Afghanistan, Marokko, Chile og Vietnam (Bahus, 2022).

denne masteroppgaven anonymisert. Magne som er bonden på gården, er en mann i midten av femtiårene som har drevet gården siden 1992, da faren og daværende bonde på gården uventet gikk bort. Før i tiden var det i hovedsak griseproduksjon, korn og potet som var hovednæringen på gården. I dag er hovednæringen primært knyttet til jordbær- og bringebærproduksjon, samt kornproduksjon på høsten. Jordbærfeltene er den dominerende bærtypen, som i praksis krever store mengder med menneskelig arbeidskraft i høysesongen. Da er det i alt fra 50-90 sesongarbeidere som er på gården og plukker bær. Høysesongen inkluderer månedene juni-august, som genereres ut ifra værforhold, klima og temperatur (Papadopoulos og Fratsea, 2017, s. 132). Jo større produksjonsforhold med jordbær og bringebær, jo større er også behovet for arbeidskraft.

Gården til Magne og de forskjellige arbeidsaktivitetene er relativt geografisk spredt. De forskjellige arbeidsstedene er forbundet med forskjellige arbeidsaktiviteter som ikke kan flyttes på. I praksis betyr det at sesongarbeiderne må flytte på seg for å kunne utføre de forskjellige jobbene. De må flytte på seg for å komme seg til- og fra arbeidsstedene, men må også flytte på seg, i form av å krysse grensene over til Norge for å jobbe (Larsen et al., 2018, s. 6). Majoriteten av sesongarbeiderne som kommer for å arbeide hos Magne, bor på gården. Magne og arbeiderne kaller dette området for fabrikken. Fabrikken er markert på figur 1: Geografisk kart over landområder, og som inkluderer punkt 6, 7 og 8. Fabrikken er det området på gården hvor arbeiderne sover og oppholder seg på. Hovedbygget til fabrikken som inkluderer punkt 7 og 8 er den delen som inneholder: Flere bad og kjøkken, oppholdsrom og kontor. Det er i disse områdene arbeiderne dusjer, lager mat, ser på tv og tilbringer mye tid sammen utenfor arbeidstiden. Punkt 6 på kartet er det området som består av brakker som majoriteten av arbeiderne sover i. Brakkene kan huse opp til 90 arbeidere i høysesong. De fleste rommene er små. De består av køyeseng, en liten sofa og et nattbord. Men ved stor pågang av sesongarbeidere, må arbeiderne dele rom, helst da med noen de kjenner. Figur 1, viser også en oversikt over de forskjellige landområdene, aktivitetene og eiendommene til Magne. Fargen gul representerer kornområder (K), lysegrønn jordbærområder (J) og mørkegrønn bringebærområder (B).

Figur 1 Geografisk kart over landområder, aktiviteter og eiendommer. Tegnet av Karoline Setsaas.

Dyrkings- og produksjonsforhold på gården

På gården til Magne dyrkes alt av jordbær og bringebær utendørs. Per dags dato har Magne omtrent 100 dekar som tilsvarer 100 000 kvadratmeter med jordbær- og bringebærfelt. I løpet av feltarbeidet, var jeg på besøk hos andre kollegaer og «nabobønder» av Magne, som fortalte om andre produksjonsmetoder å dyrke jordbær på. Blant annet så nevnte bøndene Egil og Rigmor, at de for fire år siden hadde begynt med tunnelproduksjon til dyrking av jordbær. De fortalte at de valgte å avvikle de fleste jordbærfeltene utendørs, og har sakte men sikkert gått over til å nesten bare ha tunellproduksjon. Den største forskjellen mellom utendørs- og tunellproduksjon er at dyrking utendørs krever mer stabilt og varmt vær for at dyrke- og groprosessen skal sette fart. I motsetning, strekker også tunellproduksjon ut jordbærsesongen, da duken og tunellen stabiliserer varme og fukt, slik at klimaet til jordbærplantene er mer stabilt når det kommer til vekstforholdene. Egil og Rigmor fortalte at etter at de gikk over til tunellproduksjon, har dette ført til at jordbærsesongen strekker seg fra tidlig i juni og nesten ut oktober. Det betyr at de kan selge jordbær langt utenfor den ordinære sesongen, noe Magne ikke kan, da jordbærsesongen til ute-produksjon begynner i starten på juli og strekker seg til midten av august. Dog, så kan jordbærsesongen strekke seg ut mot slutten av august, hvis været tillater det. De siste fem årene har starten på jordbærsesongen til Magne variert fra 05.juli-13.juli, som betyr at han i utgangspunktet har en anelse om når jordbærsesongen starter på gården.

Hva som er hensikten med å vise til de forskjellige produksjonsmetodene: Utendørs vs. tunellproduksjon, handler om at disse partikulære metodene å dyrke jordbær på, påvirker arbeidssyklusen på de forskjellige gårdene. Disse forholdene har således stor innvirkning på innleie av arbeidskraft, i forhold til når på året det er behov for sesongarbeidere og ikke. Egil og Rigmor mener at valget om å gå over til tunellproduksjon har ført til betraktelig mindre behov for utenlands arbeidskraft. Ifølge dem selv, produserer de like mye jordbær med tunneller, om ikke mere, sammenlignet med de tidligere jordbærfeltene som ble dyrket utendørs. Egil mener også at tunellproduksjon er framtiden når det kommer til dyrking av jordbær, da det er vanskelig å skaffe utenlandsk arbeidskraft, og at tunellproduksjon kan være en løsning på tilgjengeligheten og mangelen på utenlandsk arbeidskraft. Derimot, så mener Magne at det å dyrke fram jordbær ved hjelp av tunellproduksjon ikke gir like god smak og størrelse på jordbæra, i motsetning til det å dyrke ute i det fri. Det å gå over til å bruke tunneller innebærer også en del risiko, da det må investeres store beløp, men også investering i form av tid, for å finne de rette teknikkene, metodene og de jordbærplantene som trives best i tunellproduksjon.

Samtidig mener Magne at det er ingen garanti for at jordbæra blir like god, heller ikke at kundene blir tilfreds med eventuelle endringer i bærkvaliteten. Dette viser betydningen av de forskjellige produksjonsforholdene og dyrkemethodene, samt hvordan de påvirkes når de forskjellige arbeidsoppgavene må utføres, som igjen styrer behovet og flyten av arbeidskraft som må «hentes inn» til gårdene.

Rekruttering av sesongarbeiderne og introduksjon av hovedinformanter

Magne fortalte historien knyttet til hvordan det hele startet med å rekruttere inn utenlandske arbeidere på gården. Han nevner finanskrisen i starten av 2000-tallet som et sentralt vendepunkt, da det på den tiden var tre litauiske gutter som kjørte forbi gården, og som var på leting etter arbeid. Det var nemlig høy arbeidsledighet og vanskelige arbeidsvilkår i Europa på denne tiden, og særlig i Litauen – som førte til at de tre guttene dro til Norge i søken på jobb og bedre økonomiske rammebetingelser. Guttene spurte Magne om de kunne begynne å arbeide hos han, og etter en del fram og tilbake – bestemte Magne seg for å ansette disse tre guttene. I starten ble de tre litauiske arbeiderne huset på den ene låven på gården. De arbeidet med det daglige stellet av grisene, samt en del annet vedlikeholdsarbeid. De tre litauiske arbeiderne hadde nettverk hjemme i Litauen, som blant annet hadde meldt interesse for å komme til gården å jobbe. Og etter hvert, kom det flere litauiske arbeidere til gården, som ble rekruttert inn via guttenes nettverk. Arminas, som var student på den tiden, begynte å hjelpe Magne med griseproduksjon og vedlikeholdsarbeid de somrene han hadde fri fra skolen i Litauen. Etter en stund, tok Arminas med seg sin daværende kjæreste Lina, som i dag er en av Magnes faste og stabile sesongarbeidere på gården. Lina fortalte hvordan hun kom til gården:

When my husband was a student, he came to Magne and helped him, and took care of the pigs. In 2008, I came with Aminas to pick berries, and at that time, Magne had just a few and very small fields. There was only working 7-8 people at that time, maybe. Then Magne decided to expand the fields and asked me if I could bring Lithuanian people to the farm. And then I brought a lot of friends to help Magne – and now, I care about workers from Lithuania ☺. (Direkte sitat hentet fra digital samtale med Lina 08.06.2022).

Siden 2008 og fram til i dag, har Lina arbeidet så og si hver sommer hos Magne. Det har resultert i en relasjon som Magne og Lina har bygget opp i løpet av 15 år med arbeid sammen. Den dag i dag, kan Lina derfor beskrives som Magnes «høyre hånd» på gården. I dag er Lina 37 år gammel, gift og har to barn med Arminas. De bor sammen i en treroms leilighet i Litauen på 90 kvm i hovedstaden Vilnius. I tillegg til å jobbe på gården i Norge om sommeren, arbeider

Lina som daglig leder i et transportfirma i Vilnius. En vanlig dag for Lina innebærer en arbeidstid fra 09:00-17:00, med mange administrative arbeidsoppgaver, logistikkhåndtering og kundeservice. Når Lina arbeider på gården, har hun et eget hus eller «my house» som hun kaller det, og som er markert som punkt 5. på kartet. Huset hennes kan sammenlignes med en liten arbeidsbrakke, som er en god del større sammenlignet med de andre sovebrakkene på gården.

Lina har også en lillebror med navnet Donatas, som hun etter hvert inviterte med til gården for å jobbe. Siden 2010, har Donatas jobbet fast hos Magne på gården. I likhet med Lina, jobbet han i startfasen med å hjelpe Magne med jordbærproduksjon om sommeren, i tillegg til og blant annet hjelpe til med kornproduksjon og annet vedlikeholdsarbeidet på gården. I dag er Donatas 35 år gammel, er gift og har to barn hjemme i byen Šiauliai, i Litauen. Begge barna er født og delvis oppvokst i Norge, da Donatas og kona bestemte seg for å flytte og bosette seg i Norge i noen år. Mens paret jobbet i Norge, arbeidet de begge hos Magne i en periode, mens kona til Donatas etter hvert fikk seg annet arbeid. Etter noen år, bestemte de begge seg for å flytte tilbake til Litauen. Donatas valgte således å fortsette med å arbeide på gården i perioder i løpet av året, spesielt de månedene Magne har behov for ekstra arbeidskraft. I dag arbeider Donatas som transportør i et byggefirma i Litauen, som leverer varer til blant annet Tyskland. Jobben innebærer en del reising, som fører til at Donatas har lengre perioder med fri fra jobben, som muliggjør det å reise til Norge for å hjelpe Magne med arbeidet på gården i perioder.

På grunn av at både Lina og Donatas har arbeidet hos Magne i mange år, har de etter hvert etablert et nært forhold til Magne. De er også de av arbeiderne på gården som er godt kjent med arbeidsoppgavene, og kan således sies å være de av de litauiske sesongarbeiderne med mest erfaring og kompetanse fra gårdsarbeidet. For Magne er både Lina og Donatas helt sentrale og viktige arbeidere, da de begge kjenner samtlige av de andre faste arbeiderne på gården. Lina fungerer i dag som rekrutteringsansvarlig og foretar det meste av det administrative arbeidet på gården, i tillegg til å fasilitere de utenlandske sesongarbeiderne. Donatas foretar alt av vedlikeholdsarbeid, i tillegg til å være sjåfør og «alt mulig mann» i de travleste og mest hektiske månedene på gården. I løpet av feltarbeidet ble både Lina og Donatas noen av mine hovedinformanter. Dog, så vil jeg i det kommende avsnittet, kort introdusere noen flere av mine hovedinformanter fra arbeidet på gården. Dette fordi det var de arbeiderne jeg tilbragte mest tid sammen med. Videre og senere i denne oppgaven, vil jeg likevel introdusere ytterligere informanter i forskjellige situasjoner og samhandlinger som fant sted med dem på gården.

Regina er en sesongarbeider som kommer fra Litauen, og har arbeidet hos Magne de siste åtte årene. Regina er 40 år og kommer fra byen Telšiai, som er en by på ca. 21 300 innbyggere. Hun har flere års erfaring fra lagerarbeid i det foregående arbeidsforholdet i Litauen, og fra den jobben hun da ble permittert fra. Siden den gang, har hun arbeidet fast i perioder i løpet av året på gården hos Magne. Regina har ikke annen jobb i Litauen, noe som muliggjør flere turer fram og tilbake fra gården til Magne og Litauen gjennom året.

Danutė som også er en litauisk sesongarbeider, har arbeidet hos Magne de siste fem årene. Hun er i starten av førtiårene og kommer fra byen Utena, helt øst i Litauen, som er på grensen mot Latvia og Belarus. Hun pleier å ankomme gården i starten på våren, som er rundt april. Danutė hjelper Magne med en del vedlikeholdsarbeid, samt forberedelser mot høysesongen på gården. Hun bruker som regel å returnere tilbake til Litauen i slutten av bærseasongen, som er i slutten på august, og noen ganger i september. Lengden på oppholdet til Danutė varierer litt fra år til år, med tanke på hva som passer den faste jobben som *security woman* i Litauen. Danutė liker å tilbringe tid sammen med familien hjemme i Litauen, særlig sammen med sine tantebarn.

Darius, er en 23 år gammel litauisk gutt som kommer fra byen Šiauliai, som er Litauens fjerde største by. Darius har ikke fast jobb i Litauen, men har en del erfaring fra vedlikeholdsarbeid, maskiner og traktorer fra et tidligere arbeidsforhold i Norge, utenfor Oslo. Han er den eneste av hovedinformantene mine som ikke har arbeidet på gården tidligere. Foreldrene til Darius har bodd i Norge de siste årene, som har ført til at Darius har vært mye i Norge på sommerferie.

2 Historisk utvikling av sesongarbeidere og sesongarbeidskraft i den norske jordbrukssektoren

I dette kapitlet introduseres den historiske utviklingen i Norge når det kommer til utenlandsk sesongarbeidskraft i jordbrukssektoren. Dette for å introdusere hvilke tradisjoner Norge har hatt, og fortsatt har når det kommer til sesongbasert arbeidskraft. Videre presenteres litteratur om jordbær i et globalt og lokalt perspektiv, med fokus på USA, Europa og deretter Norge. Hensikten med kapitlet er å introdusere utviklingen i den norske jordbrukssektoren, samt vise betydningen av utenlandsk sesongarbeidskraft i lys av jordbærproduksjon.

Bruk av sesongarbeidere, eller sesongarbeidskraft, har lange tradisjoner i landbruket i Norge, spesielt innenfor grøntsektoren. Behovet for arbeidskraft i jordbrukssektoren er langt større i sommerhalvåret sammenlignet med vinterhalvåret, da vekstforholdene og produksjonsforholdene i Norge er på sitt beste på sommeren. Noen steder har arbeidskraften tidvis vært dekket opp av lokale og familiære forhold, mens andre gårdsbruk har hatt, og har fortsatt, behov for ytterlig arbeidskraft, som da innebærer kortvarige og lengre jobbengasjementer (Rye og Frisvoll, 2007, s. 2).

Etter andre verdenskrig ble behovet for sesongarbeid som oftest dekket opp av deltidsansatte, hjemmeværende kvinner, arbeidsløse og trygdede, studenter og skoleelever - som da sto for arbeidskraften rundt omkring på gårdene i landet. Sesongarbeiderne hadde mindre forpliktelser på det ordinære arbeidsmarkedet som resulterte i at de kunne stille opp på kort varsel og ble dermed kategorisert som en fleksibel arbeidsstyrke (Rye og Frisvoll, 2007, s. 3). Etter hvert som årene etter krigen gikk, og Norge var på vei i en opparbeidingsfase, ble majoriteten av den voksne arbeidsstyrken sysselsatt på det ordinære arbeidsmarkedet, samtidig som ungdom og studenter brukte lengre tid i utdanningssystemet. Dette resulterte blant annet i mindre arbeidsløse og fleksible arbeidsgrupper, som tidligere var tilgjengelig som sesongarbeidere rundt omkring på gårdene. Enkelte gårdbrukere begynte således å rekruttere sesongarbeidere fra utlandet. I startfasen, og fra 1970-tallet, var det primært utenlandske statsborgere som allerede hadde kommet til Norge som flyktninger, som eksempelvis vietnamesiske båtflyktninger eller pakistanske arbeidsinnvandrere i Oslo. Disse hadde ikke fått innpass på det ordinære arbeidsmarkedet (Rye og Frisvoll, 2007, s. 3). Videre, og inn mot 1990-årene, ble en sentral tid for utenlandske sesongarbeidere, da norske bærbonder begynte å benytte seg av

sesongarbeidere fra østlige, sentrale og sørlige deler i Europa (Rye og Scott, 2021, s. 145). I 1990 etablerte myndighetene i Norge *kvoteprogrammet for utenlandsk arbeidskraft til sesongpreget arbeid*, for å nettopp kunne bedre tilgangen på sesongarbeidskraft. Dette var i hovedsak rettet mot landbruket, der sesongarbeiderne skulle dekke opp behovet som ikke kunne fylles opp, ved hjelp av innenlandsk arbeidskraft (Rye og Frisvoll, 2007, s. 4). Etter hvert som EØS-avtalen ble opprettet, og flere land ble medlem av EU, resulterte dette i en liberalisering av utenlandsk arbeidskraft, samt tilgjengelighet på sesongarbeidere i den norske jordbrukssektoren (Rye, 2014, s. 328).

I landbruket, ser det ut til at de fleste utenlandske sesongarbeiderne er ansatt privat og individuelt hos gårdbrukerne selv (Rye og Frisvoll, 2007, s. 8). Samtidig, tenderer det til at enkelte gårdbrukere benytter seg av andre strategier, i form av organiseringen av sesongarbeiderne, og da gjerne gjennom å leie inn arbeidstakere fra utenlandske bemanningsfirma eller byrå. Etter EU/EØS-utvidelsen i 2004, kom det også langt flere østeuropeiske arbeidstakere til landet. Eksempelvis, så ble det gitt vesentlig flere arbeidstillatelser av UDI i årene etter EU/EØS utvidelsen, der hele 60-70% av disse gjaldt tillatelser i landbruket, som sesongarbeidere (Rye og Frisvoll, 2007, s. 13).

Etter koronapandemiens inntog i mars 2020, har pandemien sett ut til å prege tilgjengeligheten på utenlandske sesongarbeidere. Flere bønder har uttrykt bekymring vedrørende tilgjengelighet på arbeidskraft, samt utfordringer med å skaffe nok arbeidere i tiden framover. Pandemien har således ført til at flere bønder har sett seg nødt til å benytte seg av alternativ arbeidskraft. Blant annet, så forteller jordbærprodusenten Simen Myren at han fikk tak i lokal arbeidskraft fra områder rundt gården, og en del flykninger fra Syria, i tillegg til å chartre et fly med arbeidere fra Vietnam (Landbrukssamvirke, 2020).

En artikkel som stiller spørsmål til hvor de utenlandske arbeiderne går etter korona, viser at fra 2008-2018 har andelen gårdsbruk som benytter seg av utenlandske sesongarbeidere ligget stabilt på 17%, som tilsvarer i underkant av 7000 gårdsbruk. Artikkelen viser til rapporten: *Trender i norsk landbruk* som illustrerer at det norske landbruket har vært preget av en endring i andelen gårdsbruk som benytter seg av utenlandsk arbeidskraft. I februar 2020 svarte 13% av gårdbrukerne at de i løpet av det siste året hadde utenlandsk arbeidskraft, som er en klar nedgang sammenlignet med de foregående årene. Dette er også i tråd med utlendingsdirektoratets tall, som viser til at antall sesongarbeidere fra EØS-land har falt i perioden 2017-2019. Nedgangen skyldes blant annet økt konkurranse om arbeidsinnvandreneres arbeidskraft, og at

arbeidsledigheten i flere EØS-land har blitt sterkt redusert de siste årene, i tillegg til at lønningene har gått opp – og den norske krona har blitt svekket. Levestandarden mellom Norge og land som eksempelvis Polen og Litauen har blitt redusert. Derfor kan det å reise til Norge for å jobbe oppleves som mindre attraktivt, sammenlignet med tidligere (Zahl-Thanem, 2020). Disse faktorene, sammen med pandemien, kan se ut til at det blir vanskeligere å få tak i utenlandske sesongarbeidere i jordbrukssektoren i årene framover.

Jordbær i et globalt og lokalt perspektiv

Jordbær er en kortvokst, flerårig plante som lever i 3-4 år, avhengig av jordbærsort, geografi, klima og sykdommer som kan skade planten. Jo yngre planten er, jo bedre er kvaliteten er på bæra. Det finnes mange forskjellige kultiveringssystemer, som blant annet det å dyrke åpent, i tunneller med plastikk eller duk, eller i glasshus som har den hensikt å forskyve eller forsinke dyrke- og gro prosessen. Alle disse forskjellige metodene å dyrke på, varierer ut ifra klimatiske forhold og geografi, som spiller en stor rolle når det kommer til jordbær dyrking og produksjonsområdet (Papadopoulos og Fratsea, 2017, 132). Det kan ta flere år før profitten til den enkelte bonden, samt produksjonen gir fortjeneste, da prosessen med jordbær dyrking krever tid, planlegging og investering. Særlig da produksjonsforholdene og profitteringen henger sammen med raske endringer i markedet, plantesykdommer og klimatiske forhold. På tross av dette kalles jordbæra «the red gold» eller det røde gullet i jordbrukssektoren (Rye og Scott, 2021, s. 142; Hellio, 2017, s. 199).

I USA, og nærmere bestemt California, står jordbærindustrien for 88% av den totale produksjonen i USA. Produksjonen er sentralisert til noen få lokasjoner langs kysten der det er god jord og fine klimatiske forhold for jordbær dyrking. Dette gjør USA til den største produsenten og eksportøren i verden på jordbær og jordbærproduksjon (Rye og Scott, 2021, s. 144; Holmes, 2013). Historien viser at USA er den delen i verden som har hatt, og fortsatt har, flest utenlandske sesongarbeidere som opprettholder og fasiliterer jordbærproduksjonen i jordbrukssektoren. Her er det i hovedsak arbeidere fra Mellom-Amerika som arbeider med jordbærproduksjon (Holmes, 2013; Papadopoulos og Fratsea, 2017).

I løpet av de siste årene, har jordbær dyrking i Europa hatt en stor endring når det kommer til dyrkeområder, dyrke-teknikker, varianter og produksjonsforhold som henger sammen med markedsendringer, effektivisering og modernisering i landbruket. Eksempelvis, så er det å forlenge jordbærsesongen, en effekt av markedsendringer, ved å øke effektiviteten og

produksjonen (Papadopoulos og Fratsea, 2017, s. 132). I de sørlige delene av Europa, foreligger det også store geografiske forskjeller mellom land og byer, når det kommer til dyrkeforhold og klima i jordbruket (Papadopoulos og Fratsea, 2017, s. 128). I likhet med den norske konteksten, er dette sentrale faktorer som må tas høyde for, når det kommer til dyrking av jordbær og behovet for arbeidskraft. I Europa, er Spania en av de største eksportene på jordbær i verden, der 10% av verdens produksjon av jordbær, kommer fra Spania (Papadopoulos og Fratsea, 2017, s.131). Generelt i Europa, og særlig i Spania, har det vært tradisjoner med å benytte arbeidskraft fra Europa eller fra land i Afrika, til å plukke jordbær (Corrado et al., 2017, s. 10; Reigada, 2017, s. 102; Hellio, 2017, s. 204).

Jordbærproduksjonen i Norge har en relativt kort sesong, spesielt sammenlignet med mange andre produkter og investeringer i jordbrukssektoren. Produksjonen av jordbær i Norge defineres som en småskala produksjon med en høy sesongmessig karakter. Det er få og små jordbærbønder som er relativt geografisk spredt rundt omkring i landet, hvor mange av dem er de eneste bøndene på flere miles avstand som dyrker jordbær. Mange av gårdene eies og drives som familiegårder, utelukkende som etniske norske bønder som bor på gårdene, og deltar i den daglige driften (Rye og Scott, 2021, s. 142). For Norge, er jordbær den klart viktigste bærveksten, som utgjør om lag 70% av alle bær som dyrkes her til lands. I 2017 ble det på norske gårdsbruk produsert 8 500 tonn jordbær, som innbrakte bøndene 432 millioner kroner. Mesteparten av jordbæra i Norge ender hos forbrukeren, enten ved direkte salg, via dagligvarebutikker, eller annen detaljhandel. En normal og normert norsk jordbærsesong starter i juni, der juli er høysesong, mens noen steder i landet har norske jordbær helt til september. Antall gårdsbruk som dyrker jordbær her til lands har blitt kraftig redusert over tid. Arealet ser likevel ut til å være det samme, som indikerer at bøndene dyrker større områder, på tross av at det er færre bærbønder. Norge forsøkte rundt årtusenskiftet å eksportere «eksklusive» norske jordbær, med den hensikt å produsere og levere jordbær etter at sesongen lenger sør i Europa var over. Dette viste seg å ikke være en stor suksess².

² Hentet fra: <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/vi-spiser-mer-utenlandske-enn-norske-jordbaer>

3 Arbeidsmigrasjon og sesongarbeidskraft i antropologisk kontekst

En del av det teoretiske rammeverket til denne oppgaven handler som nevnt om *fleksibel kapitalisme*. Dog, så handler oppgaven også om sesongarbeidskraft og arbeidsmigranter som kommer til Norge i perioder i løpet av året for å jobbe. Dermed vil en del av det teoretiske rammeverket også ta utgangspunkt i perspektiver og teorier på migrasjon, arbeidsmigrasjon og sesongarbeid. I det kommende kapittelet vil jeg først introdusere litt kort og generelt om migrasjon, arbeidsmigrasjon og sesongarbeid. Følgende presenteres migrasjonsindustrien som modell og dets perspektiver og forståelser på migrasjon. Mot en avrunding legger jeg vekt på hvordan gå fram for å forstå den norske jordbrukskonteksten, hvor jeg avslutningsvis greier ut noen empiriske eksempler på *fleksibel kapitalisme*, og hva det i praksis kan innebære.

Migrasjon er sjeldent en individuell handling, når det kommer til hvorfor et menneske beslutter å flytte på seg i søken etter et bedre liv- og livsvilkår. Det at mennesker velger å flytte på seg er ofte en kollektiv handling, som oppstår gjennom sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske endringer som påvirker samfunnet og lokalbefolkningen i både sender- og destinasjonsland (Collier, 2013). Konvensjonelt blir migrasjon referert til noe som er drevet av geografiske forskjeller i inntekt, arbeidsforhold og andre muligheter (de Haas et al., 2020, s. 42). Eksempelvis, så blir arbeidsmigrasjon, også kjent som økonomisk migrasjon, omtalt som den viktigste hovedårsaken til migrasjon (de Haas et al., 2020, s. 30).

Et konkret empirisk eksempel på hvordan sesongarbeidskraft kommer til uttrykk i en etnografisk kontekst er monografien til Seth Holmes (2013) som utforsker sesongarbeidere i den amerikanske jordbrukssektoren. Forfatteren viser hvordan arbeidere «kommer og går» i perioder i løpet av året, ut ifra etterspørsel i arbeidsmarked og livssituasjon. Forfatteren legger vekt på de harde arbeidsvilkårene som arbeiderne opplever på gården, og hvordan de er et resultat av større samfunnsmessige drivkrefter og strukturer som eksempelvis bilaterale og nyliberale markedsmekanismer som NAFTA³. Forfatteren fokuserer på samspillet mellom makro- og mikro nivå, og ser på hvordan staten og samfunnet påvirker de lokale forholdene på gården.

³ NAFTA som står for North American Free Trade Agreement, var en tidligere frihandelsavtale mellom USA, Canada og Mexico (Betts, 2013, s. 49).

I motsetning til Holmes (2013) sitt eksempel, forsøker migrasjonsindustrieteorier å se på feedback prosesser som opprettholder migrasjonsstrømmer, eller lar migrantene selv ta del i fasiliteringen av menneskers mobilitet (Gammeltoft-Hansen og Sørensen, 2013; de Haas et al., 2020, s. 43-66). Migrasjonsindustrieteorier forsøker å undersøke sosiale, økonomiske og geografiske kompleksiteter i migrasjonsprosesser, i tillegg til å analysere hvorfor folk flytter på seg (Cranston et al., 2018, s. 543). Perspektivet tar utgangspunkt i samtlige aktører som er involvert i regulering, kontrollering, institusjonalisering og internasjonalisering av menneskers mobilitet. Hernández-León definerer migrasjonsindustrien som: «As the ensemble of entrepreneurs, firms and services which, chiefly motivated by financial gain, facilitate international mobility, settlement and adaptation, as well as communication and resource transfers of migrants and their families across borders» (2013, s. 25).

Dette handler særlig om hvordan migrantene selv er aktive pådrivere og aktører i flyten av menneskers mobilitet, som en del tidligere forskning har oversett (Hernández-León, 2013). Teorien forsøker å vise til de forskjellige interaksjonene som finner sted, mellom migrasjonsaktørene, der staten, NGOs⁴ og sosioøkonomiske aspekter henger sammen med og påvirker hverandre (Sørensen og Gammeltoft-Hansen, 2013, s. 6; Betts, 2013, s. 45). Dette innebærer et fokus på hvordan aktører og strukturer i migrasjonsprosesser henger sammen, og genererer flyten av menneskers mobilitet. Det handler også om å vise til at migrantene selv har *agency*, samt at de ikke bare påvirkes av strukturelle forhold som «pusher» dem i retningen av etterspørsel og arbeid (Cranston, 2018, s. 626; Holmes, 2013). Det som er viktig å trekke fram med migrasjonsindustrien, og som særlig skiller den fra andre migrasjonsteorier er det uklare skille mellom *formelle* og *uformelle* migrasjonsaktiviteter (Surak, 2013; Spaan og Hillmann, 2013). *Formelle* migrasjonsaktiviteter er eksempelvis staten, etater eller andre organisasjoner som «styres» av regelverk eller prosedyrer, som igjen styrer og regulerer menneskers mobilitet. *Uformelle* migrasjonsaktiviteter fasiliteres av migrantene selv, andre migranter, private aktører, kontaktpersoner, NGOs eller generelle migrasjonsnettverk som bidrar, hjelper eller fasiliterer migranters mobilitet. Det er særlig det uklare skillet mellom formelle og uformelle aktiviteter

⁴ NGOs er en forkortelse for det engelske ordet: *Non-governmental organisations*, og som er en samlebetegnelse på ikke-statlige, frivillige organisasjoner, inkludert nærings- og fagorganisasjoner. Dette gjelder særlig internasjonale prosjekter i form av menneskerettigheter (Helgheim og Knudsen, 2022; Sørensen og Gammeltoft-Hansen, 2013; Betts, 2013).

som skiller migrasjonsindustrien fra andre teorier og perspektiver, da de formelle og uformelle delene av migrasjon ofte overlapper og påvirkes av hverandre. Dermed handler det om å se på samspillet mellom samtlige aktører som er involvert i flyten av menneskers mobilitet og muligheter, ved å legge vekt på hvordan de henger sammen (Spaan og Hillmann, 2013, s. 65). Det er de mer formelle/uformelle aspektene som er i fokus, og særlig samspillet mellom mikro- meso- og makro nivåer som fasiliterer migrantenes mobilitet (Gammeltoft-Hansen og Sørensen, 2013).

Oppgavens teoretiske rammeverk og utgangspunkt

Den nevnte litteraturgjennomgangen med migrasjon, arbeidsmigrasjon og sesongarbeidskraft tenderer til å redusere årsakene til at mennesker flytter på seg, og til å handle om økonomiske forklaringsmodeller (de Haas et al., 2020; Gammeltoft-Hansen og Sørensen, 2013; Cranston et al., 2018, Cranston, 2018; Holmes, 2013; Collier, 2013). Jeg vil derfor forsøke å belyse viktigheten av å inkludere og fokusere på den kulturelle og sosiale konteksten ved arbeidsmigrasjon og sesongarbeidskraft. Dette fordi kontekst har stor betydning for hvordan gå fram, tolke og forstå den spesifikke, sosiale, kulturelle og norske jordbrukskonteksten som studeres. Dilley legger blant annet vekt på:

The construction of contexts is therefore intimately connected with how we conceive of knowledge, and this fact must therefore have consequences for how we conceive of what contexts might or might not be appropriate for the analysis of other people practices (2002, s. 441).

Konkret handler det om at enhver situasjon eller kontekst som studeres, på sett og vis er sosialt konstruert, der den kan sies å ha «et eget sosialt liv» (Dilley, 2002, 437). I denne oppgaven handler mye av konteksten om de sosiale, kulturelle og økonomiske aspektene ved arbeid og sesongarbeid, men ikke minst, og like viktig handler det også om menneskene og stedet jeg har vært og gjort feltarbeid på. I tråd med noen av problemstillingene til denne oppgaven, som blant annet ønsker å se på hvordan *fleksibel kapitalisme* konstrueres, og hvordan det artikuleres og opprettholdes, ønsker jeg å gå litt nærmere inn på hva dette betyr i praksis.

Susana Narotzsky (2015) trekker komparasjon til to etnografiske arbeid, der *fleksibel kapitalisme* blir brukt til å forklare hvordan instrumentelle og økonomiske forhold, også henger sammen med moralske, relasjonelle og sosiale forhold. Narotzsky adresserer begrepet *fleksibel kapitalisme*, gjennom å legge vekt på at begrepet krever forskjellige uttrykk og forklaringer

som avhenger av historien og stedet en studerer (Narotzsky, 2015, s. 173). For å illustrere hvordan begrepet kommer til uttrykk, trekker forfatteren fram et eksempel, som er hentet fra et ruralt jordbruksområde Catalonia i Spania, som er spesialister på olivenoljeproduksjon. Jordbruksområdet er preget av en slags multigenerasjon av familiegårder, kjent som *casa*, der kontrakter mellom familiemedlemmer utgjør en spesifikk gjensidig forpliktelse av ubetalt arbeid som transformerer reproduktivt arbeid, i form av å ta vare på gårdens eldste og yngste generasjon. Gårdens «iboende økonomiske middel» opprettholdes gjennom det forfatteren kaller for «the payoff of love» som genereres av en slags utbetaling av kjærlighet gjennom arbeidskraft (Kjaerulff, 2015, s. 29). Eksemplet viser hvordan overlappende betydninger av økonomi er et eksempel på hvordan *fleksibel kapitalisme* kan forklare både de økonomiske forholdene, men også de moralske og relasjonelle forholdene som påvirker de økonomiske og moralske dimensjonene i dette jordbruksområdet. Eksemplet viser hvordan infrastrukturen og de økonomiske forholdene på gården opprettholdes gjennom personlige og sosiale nettverk (Narotzsky, 2015, s. 187).

Det andre etnografiske eksemplet til Narotzsky, er *The traffic of favores*, som er hentet fra en skofabrikk i Vega Baja regionen, i Valencia. Strukturen til produksjonen er fragmentert og desentralisert, og som i stor grad er basert på nettverk av familie, slektskap og naboskap, som alternativt gir tilgang til inntekt og lønn. Narotzsky viser hvordan delte følelser av samme tilhørighet, strukturer av verdi som slektskap, vennskap og andre former for gjensidighet henger sammen med markedet, og hvordan dette til sammen er avgjørende faktorer for organisasjonen og produksjonen – i et svært konkurrerende og globalt fottøymarked. På skofabrikken er erfaringer knyttet til arbeid svært «embedded» i andre sosiale relasjoner og regimer av verdi, som er distinkte fra instrumentelle markedsverdier (Narotzsky, 2015, s. 188). Her stiller blant annet Narotzsky spørsmål til: «What happens when different regimes of value overlap in such a way that a pervasive ambiguity seems to be the basis of the local structuring of production?» (2015, s. 188-189).

Sitatet kan implisitt relateres til *fleksibel kapitalisme*, som metodologisk og analytisk ser på hvordan forskjellige former for verdi, til sammen utgjør et holistisk blikk på sosiale og økonomiske prosesser. I dette etnografiske eksempelet, handler det om hvordan affektive relasjoner er helt avgjørende verdier for selve konstruksjonen og opprettholdelsen av skofabrikkproduksjonen. Her overlapper økonomiske interesser og omsorgsansvar om hverandre blant arbeiderne på fabrikken, i et slags resiprositetslignende forhold (Narotzsky,

2015, s. 189). De resiprositetslignende forholdene er basert på ikke-markedsbaserte domener som blant annet familie, naboskap og vennskap som er bygget på moralitet og relasjoner. Forfatteren mener det er viktig med et fokus på samspillet mellom dem, for å kunne forklare den virkeligheten en studerer. Kjaerulff legger blant annet vekt på: «Value has in this way had simultaneous economic and moral dimension for a long time, but the ambiguity has in recent decades taken on new significance» (2015, s. 30).

Dette kan sees i lys av det Narotzky forsøker å trekke fram i de to etnografiske eksemplene, nettopp det at det kan knyttes tvetydighet til de økonomiske og moralske dimensjonene, som viser en form for *fleksibel kapitalisme*. Narotzky argumenterer for at slik tvetydighet ikke nødvendigvis er noe nytt, men at det handler om å utforske dem på nye måter som blir ressurser og grunnlaget for verdi i økonomisk forstand – og derav: «use value is being converted in new ways into surplus value» (Kjaerulff, 2015, s. 30).

Når det kommer til verdi er dette et begrep som «veier tungt» i sosialantropologien, og som er omdiskutert fra flere teoretiske rammeverk (Graeber, 2001; Terence, 2008; Marx, 2021; Roseberry, 1997). Dette er ikke en debatt som kommer til å ta plass i denne oppgaven, men som jeg likevel anerkjenner. Dog, så ønsker jeg å trekke fram Graeber sitt poeng om verdi, da han forsøker å forklare et mer nyansert perspektiv på verdi, som til dels har en del av de samme poengene som Kjaerulff (2015) og Narotzky trekker fram. Noe av det Graeber trekker fram er hvordan handling og handlingsmønstre er grunnlaget for verdi, hvor han stiller spørsmål til: «What if one did try to create a theory of value starting from the assumption that what is ultimately being evaluated are not things, but actions?» (Graeber, 2001, s. 49).

Slik jeg forstår det handler det om hvordan et hvert menneske eller aktør opplever sin handling som meningsfull (Graeber, 2001, s. 76), og at økonomiske teorier på verdi, reduserer eller begrenser disse handlingene til instrumentelle og økonomiske verdier. Dette er i tråd med en del av det teoretiske rammeverket til *fleksibel kapitalisme*, og særlig Narotzky sitt poeng, hvor hun mener at en bør fokusere på subjektene sine opplevelser og erfaringer i den konkrete etnografiske konteksten. Særlig når det kommer til deres handlinger, da økonomiske praksiser ofte overlapper de sosiale, kulturelle og relasjonelle forhold (Narotzky, 2015, s. 190).

4 Metode

Denne masteroppgaven er basert på etnografisk feltarbeid på en gård i Norge i perioden mars-september 2022. I løpet av feltarbeidet var jeg i samhandling med litauiske, norske, ukrainske og polske sesongarbeidere som alle arbeidet på gården. Litauerne er den dominerende gruppen blant forskningsdeltagere, fordi de er den gruppen med arbeidere som har vært mest tilstede på gården under feltarbeidsperioden. De norske ungdommene jobbet i gårdsutsalget, mens ukrainerne og polakkene arbeidet som bærplukkere, og ble rekruttert inn helt på slutten av jordbær- og bringebærsesongen⁵. På gården var det 54 litauere, 15 ukrainere, 10 polakker og 8 norske som arbeidet i feltarbeidsperioden – og som til sammen rommer en arbeidsgruppe på 87 arbeidere totalt. Dette sier også noe om omfanget og størrelsen på arbeidet på gården, som krever store mengder med menneskelig arbeidskraft, særlig i de mest intense og hektiske sommermånedene.

På bakgrunn av oppgavens tematikk, som tar utgangspunkt i å undersøke sesongarbeidere i det norske jordbruket, har jeg valgt å følge jordbrukssyklusen som et metodologisk utgangspunkt for datainnsamlingen. I praksis innebærer dette at jeg har fulgt sesongene, aktivitetene og menneskene i de forskjellige fasene og tidene i jordbrukssyklusen. Dermed har feltarbeidsperioden bestått av ulike fokusområder og faser, med utgangspunkt i aktiviteter, steder og samhandling med forskningsdeltagerne. Det å følge aktiviteter, fokusområder, faser og aktører kan sees i lys av det Tim Ingold (1993, s. 162) definerer som *taskcape*, som innebærer et fokus på mønster og aktiviteter som er i samhandling med landskapet. Således vil den kommende metoddelen ta utgangspunkt i de forskjellige jordbruksfasene på gården, sett opp imot metodiske refleksjoner – i trå med mennesker, aktiviteter og samhandling. Tegningen på neste side viser en del av arbeidsoppgavene og aktivitetene på gården, sett opp imot sesong, måneder og årstid som har betydning for når de forskjellige arbeidsoppgavene og aktivitetene må gjennomføres.

⁵ Grunnen til at ukrainerne og polakkene ble rekruttert inn på slutten av sesongen handlet om behovet for arbeidskraft og endringer i været som førte til mer bær og arbeid. Dette blir utypet ytterligere under kapittelet som tar for seg det administrative arbeidet, rekruttering og arbeidskraft på gården.

Figur 2 Aktiviteter og arbeidsoppgaver på gården. Tegnet av Karoline Setsaas.

Tiden sammen med bonden

Den første delen av feltarbeidet startet i midten av mars. I denne perioden gikk jeg i «hælene» på bonden Magne, for å bruke tiden på å bli kjent med han. Hovedfokuset i denne perioden var på deltagende observasjon med aktiv deltagelse i Magnes daglige gjøremål på gården. Deltagende observasjon er en av hovedmetodene i sosialantropologisk praksis (Ellen, 1984, s. 217), hvor blant annet Bronislaw Malinowski banet veg for metoden. Deltagende observasjon handler om å etablere seg på et sted over lengre tid, med den hensikt å undersøke, erfare og representere det sosiale livet og de sosiale prosessene som oppstår i de gitte situasjonene i den konteksten som studeres (Emerson et al., 2001). I praksis handlet dette om å følge Magne gjennom arbeidsdagene og observere hva han gjorde. Magne tok meg raskt og svært godt imot hvor jeg også fikk muligheten til å være med på sesongbaserte aktiviteter som ble utført i den første perioden i jordbrukssyklusen. En del av disse aktivitetene innebar blant annet å være med på henting og bringing av korn, innkjøp av materialer, innblikk i det administrative arbeidet, samt være med på samtaler med kontaktpersonen i Litauen - og deltagelse i møtevirksomheter med andre bønder. I denne perioden var det to litauiske arbeidere med navnet Andrius og Rytis som var tilstedte og hjalp Magne med en del vedlikeholdsarbeid og felling av skog, som jeg også ble kjent med. Jeg fikk tilbringe en del tid sammen med Andrius og Rytis, hvor jeg blant annet fikk mulighet til å delta på de forskjellige arbeidsoppgavene som Magne instruerte dem i.

I denne perioden fikk jeg også flere anledninger til å spise lunsj inne hos Magne, som åpnet opp for flere uformelle samtaler som har vært viktig for veien videre i felt, samt gitt en dypere forståelse for sesongarbeidet på gården – og hvordan aktivitetene, sesongene og arbeidskraften «henger sammen» (Bernard, 2006, s. 210). Konkret så handlet mye av samtalene rundt lunsjbordet en del om det som preget verdensbildet og samfunnet generelt på den tiden – og da særlig krigen mellom Russland og Ukraina (Ong, 2000). De uformelle samtalene med Magne

åpnet opp for større forståelser og ulike perspektiver rundt hvilke sesongarbeidere Magne ønsket å inkludere til den kommende sesongen. Blant annet, så handlet en del av samtalen rundt lunsjbordet om at det i år ville være vanskelig å rekruttere inn, samt inkludere en del av de russiske sesongarbeiderne som tidligere har vært på gården og arbeidet. Magne fortalte at dette kunne påvirke arbeids- og gruppedynamikkene blant de tiltenkte arbeidsgruppene på gården, som således førte til Magnes valg ved å ikke inkludere russiske arbeidere til den kommende sesongen. Samtidig var det viktig for meg å forstå hvordan Magne driver sesongarbeidet på gården, samt hvordan historien om sesongarbeiderne startet, og har utviklet seg fram til i dag. I tillegg innebar en del av det metodiske fokuset i denne perioden å kartlegge hvilke aktører som var involvert i sesongarbeidet på gården, som således ga meg et innblikk i hvem som gjør hva, og hvorfor. Dette ble derfor et utgangspunkt for «navigasjon i terrenget» (Spradley, 1980), som kunne guide meg videre i forståelsen av sesongarbeidet og sesongarbeidskraften på gården.

Det tok ikke lang tid før jeg raskt ble introdusert for Magnes rekrutteringsansvarlig, Lina, som hjelper Magne med å skaffe sesongarbeidere. Lina tok godt imot meg, og vi hadde flere digitale videosamtaler før hun kom til gården i starten av juli. Disse videosamtalene handlet mye om Linas historie og vei inn til gården og hennes liv i Litauen. Vi brukte også tiden til å bli kjent, da det enda var en stund til Lina skulle komme til gården for sommeren. Det å bli kjent med Lina, samt få et innblikk i hvilke aktører som var involvert i sesongarbeidet, førte til at «ballen» rullet videre, og således ga meg muligheten til å være med på rekrutteringsfasen på gården. Det at det ene fører til det andre i felt, gjennom å knytte kontakter, kan sees på som «snøballmetoden» (Clark et al., 2004, s. 533), da den ene kontakten og informasjonen, førte til ytterligere kontaktpersoner og informasjon. Videre i denne fasen av feltarbeidet, inviterte Lina meg til å bli medlem av en digital facebook gruppe med navnet *Kelionė*⁶. Gruppen har som hovedhensikt å drive med rekruttering og kommunikasjon med litauiske arbeidere som har jobbet eller skal jobbe som sesongarbeidere på gården til Magne. Det å bli medlem i gruppen, ga meg således innsikt i en del av rekrutteringsmetodene på gården, samt et bilde på hvilke mennesker som jobber som sesongarbeidere på gården.

⁶ Kelionė er et fiktivt navn som er anonymisert i hensyn til personvern da gruppen er privat og lukket.

Tiden sammen med arbeiderne utenfor bærsesongen

Etter at sesongarbeiderne kom til gården, ble det et metodisk skifte som da dreide seg om å tilbringe tid sammen med arbeiderne på gården. Denne delen av jordbrukssyklusen er knyttet til aktiviteter som foregår i vår månedene, samt at de omhandler en del forberedelser fram mot sommermånedene. I og med at majoriteten av sesongarbeiderne er knyttet til aktiviteter som skjer på sommeren, vil det i praksis bety at ikke alle arbeiderne er tilstedte samtidig, eller at Magne har behov for sesongarbeidere til enhver tid. En aprilmorgen i felt, skulle derfor vise seg å bli et sentralt og metodisk skifte i felt. Fra mine feltnotater denne dagen, har jeg skrevet følgende:

Denne morgenen er det kjølig og kaldt ute. Det er tydelig at våren ikke helt er i anmarsj. Klokken er 07:45 i det jeg svinger inn på gårdsplassen til Magne. Jeg parkerer bilen, slår av motoren, og legger merke til mandagsfølelsen som tar meg, i det jeg spiser opp den siste skjeen med yoghurt - før jeg etter hvert tar steget ut av bilen. Hovedhuset, hvor Magne og familien bor, er rett imot parkeringsplassen på gården. Hovedhuset er stort og hvitt, med en stor grønn plen foran inngangspartiet. I det jeg kommer meg ut av bilen, retter jeg blikket mot hovedhuset, og oppdager en skygge som står i kjøkkenvinduet og stirrer mot meg. Like etter, kommer Magne tuslende ut døra, bærene på et ark i den ene hånda, og en penn i den andre.

God morgen. Ja, i dag skal vi skrive litt kontrakter og sette i gang arbeiderne. Det kom nemlig fem arbeidere fra Litauen med fly fra Riga fredag kveld. Jeg kjørte inn til byen for å plukke dem opp, slik at de skulle slippe og ta bussen ut helt hit. Så nå kan vi rusle ned til Fabrikken, slik at du får hilse på arbeiderne som har kommet.

I det vi ankommer Fabrikken, og etter hvert som Magne rusler opp trappen til andre etasje, sitter det en gjeng på fem litauiske arbeidere rundt bordet; fire jenter og en gutt. Alle blikkene rettes mot meg i det vi ankommer kjøkkenet. Jeg kjenner at jeg er spent, og sanser en litt ubehagelig og rar stemning i rommet. Har ingen av dem fått beskjed av Magne om at jeg skal være der sammen med dem på gården framover?

Hallo everyone. This is Karoline, she is a student and will stay with us until August/September. Today we will fix contracts and start little cleaning around the house, and start with the wood machine, if we have time. Some of us also need to go little shopping.

Hendelsen på gården denne dagen blir dermed et sentralt og metodisk skifte i felt, som da dreier seg om å være sammen med de fem sesongarbeiderne som ankom gården. Magne kom med tidlige anbefalinger om at det ville være bedre for de litauiske arbeiderne om jeg også selv ble med for å arbeide aktivt sammen med dem, for å bli kjent og komme i kontakt med dem. Etter at den litauiske gjengen kom 5. april, har jeg vært sammen med dem, hjulpet til og fulgt de gjennom arbeidsdagen. Blant noen av aktivitetene jeg har gjort sammen med arbeiderne har vært å sitte på bil til -og fra arbeidssteder, vært med på vedproduksjon, sådd, gjødslet og plantet nye jordbær- og bringebærfelt, utført våronn og forberedelser til jordbærsesongen. I denne perioden var det i hovedsak deltagende observasjon og fokus på *embodiment*, for å nærme meg informantenes opplevelser av å jobbe som sesongarbeider på gården. *Embodiment* som metode, refereres til kroppslige erfaringer knyttet til bestemte hendelser og aktiviteter. Csordas (1994) definerer *embodiment* i Wolputte som: «(...) situated on the level of lived experience and not on that of discourse; embodiment is about 'understanding' or 'making sense' in a prereflexive or even presymbolic, but no precultural, way». (Wolputte, 2004, s. 258).

Det å arbeide som sesongarbeider, innebærer og krever en del fysisk arbeid, da kroppen brukes som et redskap eller instrument til å utføre arbeidsoppgaver, relatert til jordbruket. Blant annet, så har antropologen Seth Holmes (2013, s. 35) studert jordbærplukkere i USA, hvor han også anvender *embodiment* som metode, for å forstå informantenes opplevelser og erfaringer med å plukke jordbær. Dette med den hensikt å delta i arbeidet og den daglige driften på gården, på lik «linje» med sesongarbeiderne, så godt det lot seg gjøre. Dette har vært viktig for meg, også for å skape mindre «avstand» mellom sesongarbeiderne og meg, men også for å bruke tiden på å bli kjent med dem. Således kan min rolle her sies å ha vært mer deltagende, framfor å være en observatør, da det har følt mer naturlig for meg og delta sammen med arbeiderne i de gitte arbeidssituasjonene, framfor å bare observere (Cambell og Lassier, 2015, s. 64-65). Dette da forskjellige feltarbeid og forskningsspørsmål krever forskjellige involveringer og interaksjoner mellom mennesker (Ellen, 1984, s. 218).

Tiden sammen med arbeiderne i bærsesongen

Den tredje og siste perioden på gården, omhandlet tiden etter at majoriteten av sesongarbeiderne kom til gården for å plukke jordbær- og bringebær. I starten av denne perioden fikk jeg raskt tilbud om å hjelpe Magne og Lina på kontoret, da Magne ikke hadde klart å rekruttere inn noen norske arbeidere som kunne hjelpe han på kontoret slik som i fjor. Dermed ble en del av den første tiden brukt til å hjelpe til med søknader til skatteetaten og kontraktskriving på vegne av

sesongarbeiderne. Her fikk jeg mye kunnskap og innsikt i hvordan det å drive en gård med mange sesongarbeidere fungerer, samt viktigheten av planlegging og logistikk - for å kunne gjennomføre sesongarbeid med et så stort omfang av utenlandske arbeidere på gården. I denne perioden fikk jeg vært med på skatteetaten og hjelpe arbeiderne med å skaffe norsk ID- og D-nummer⁷, sammen med Magne og Lina. Det å hjelpe til på kontoret ga meg en rolle som aktiv deltager, framfor observatør da jeg i perioder bidro mer enn å bare observere (Cambell og Lassier, 2015, s. 64-65). Det å være såpass deltagende som jeg har vært, samt at jeg bidro med arbeidsoppgaver på kontoret i en periode, låste meg på sett og vis til de enkelte arbeidsoppgavene som Magne instruerte meg i. Det førte til at jeg i denne perioden var mindre mobil, i forhold til å følge informantene gjennom aktivitetene og arbeidsoppgavene. Dermed begrenset det også min rolle som antropolog i felt, i visse situasjoner.

Samtidig ga det meg muligheten til å få god innsikt i den daglige driften av gården, samt kunnskap om sesongarbeidskraften på gården, og hvilke aktører som er involvert i fasiliteringen av sesongarbeiderne. Spesielt når det kommer til skatteetaten og de *formelle* prosessene som kreves av en arbeidsgiver i møte med utenlandske arbeidstakere og systemet i Norge. Det å hjelpe Magne ga meg anledning til å komme i kontakt med sesongarbeiderne som trengte arbeidskontrakt, samt at flere av dem etter hvert henvendte seg til meg, for å stille spørsmål relatert til skatteetaten og arbeidet. Det gjorde det også enklere for meg da jeg var ferdig med kontorjobben, og at jeg allerede hadde etablert bekjentskap og relasjoner gjennom spørsmål og samhandling mellom sesongarbeiderne – som fungerte som et godt utgangspunkt for videre deltagelse, observasjon og samhandling.

Etter hvert som det administrative arbeidet var over, gikk jeg over til å delta mer og mer i de daglige aktivitetene på gården, slik som i de foregående periodene. Deltagende observasjon med aktiv deltagelse var derfor en av hovedmetodene i denne perioden, med fokus på *embodiment* (Scordas 1994 i Wolputte, 2004, s. 258). Her plukket jeg jordbær og bringebær, samt at jeg var en aktiv deltager i de arbeidsoppgavene som sesongarbeiderne gjorde. Aktiv deltagelse ble særs viktig i møte med arbeiderne, da de tilbragte mesteparten av tiden i arbeid. Et eksempel på viktigheten av å delta i konkrete arbeidsoppgaver, var den første dagen jeg skulle plukke jordbær sammen med arbeiderne. De foregående dagene hadde jeg brukt tiden til

⁷ Hva konkret et norsk ID- og D-nummer innebærer vil bli forklart og utdypet ytterligere under kapittelet som tar for seg det administrative arbeidet på gården, rekruttering og arbeidskraft.

å observere arbeiderne mens de jobbet ute i jordbæråkeren - men bestemte meg etter hvert for å prøve å plukke jordbær sammen med dem. Denne grytidlige julimorgenen ble jeg med arbeiderne i garderoben, hvor alle tok på seg regnklær og utstyr til å plukke med. Jeg oppdaget raskt knebeskyttere som arbeiderne tok på seg under regntøyet, som jeg tidligere ikke hadde sett da jeg var ute i åkeren og observerte mens de jobbet. Hvis jeg ikke hadde vært med og deltatt i jordbærplukkingen, hadde jeg nok ikke forstått hvordan arbeiderne bruker utstyret og hensikten med knebeskytterne under regntøyet, som beskytter mot kroppslig slitasje og smerter. Dermed har det å delta i de daglige aktivitetene vært viktig for å forstå arbeidshverdagen til sesongarbeiderne.

I bærsesongen, og utenfor arbeidstiden fikk jeg spist lunsj og middager sammen med arbeiderne, i tillegg til å ha deltatt på flere soppturer med noen av hovedinformantene på gården. I disse situasjonene åpnet det opp for flere samtaler om hverdagslige ting som opptok arbeiderne, og som de ikke alltid hadde tid og lyst til å prate om i løpet av de travle og hektiske arbeidshverdagene. Derfor har det å være med i sosiale sammenhenger, vært en viktig arena for å komme nærmere arbeiderne, samt en mulighet til å spørre og følge opp forskningsspørsmål som jeg ønsket å finne ut av. Mot slutten av jordbærsesongen, ble ukrainske og polske arbeidere rekruttert inn på gården. Fram til da hadde jeg tilbragt mesteparten av tiden min sammen med litauiske arbeiderne og de norske ungdommene som arbeidet i gårdsutsalget. På grunn av at ukrainerne og polakkene ble rekruttert helt på tampen av jordbærsesongen, er de den gruppen jeg har tilbragt minst tid sammen med. Dette preget dermed noe av innsamlingen av datamaterialet, da lengre deltagende observasjon og samhandling med dem, ble betraktelig mindre sammenlignet med litauerne⁸. Etter at ukrainerne og polakkene kom, har jeg i likhet med de litauiske arbeiderne forsøkt å tilbringe så mye tid som mulig sammen med dem ute i jordbæråkeren og under lunsjtiden. I tillegg har jeg vært med å hente dem i bil, så og si hver morgen.

Deltagelse som metode og utfordringer i felt

Gjennom feltarbeidsperioden har jeg vært deltagende i det meste av aktiviteter og arbeidsoppgaver sammen med sesongarbeiderne og Magne på gården (Cambell og Lassier,

⁸ Tid er dermed et sentralt aspekt når det kommer til empiri om ukrainerne og polakkene, da jeg ikke hadde mer tid til rådighet, siden de bare jobbet på gården i en kort periode. Dette vil også bli utdypet under etisk refleksjon: samtykke og NSD.

2015, s. 64-65). Det å være såpass deltagende på feltarbeid gjorde at jeg kom raskere i kontakt med en del av arbeiderne, samt at jeg fikk god innsikt i hvordan ting henger sammen. Samtidig førte det til en del utfordringer underveis i feltarbeidet. Den første perioden utenfor jordbærsesongen, som stort sett besto av å delta sammen med arbeiderne som kom før sommeren, bød på noen utfordringer. En del av arbeiderne som var på gården i denne perioden, er også arbeidere som har vært og arbeidet på gården i mange år. Noen av dem er godt vant med å ha en forutsigbar arbeidshverdag med kjente kollegaer som de har arbeidet med de foregående årene. Da jeg ble kjent med disse arbeiderne etter deres ankomst 5. april 2022, tok det ikke mange ukene før ett par av dem uttrykte stor misnøye med min rolle som student og aktiv deltager i arbeidshverdagen sammen med dem, i tillegg til at jeg var en representant for Magne. Jeg hadde heldigvis etablert relasjoner til flere av informantene i denne perioden, og særlig hos Darius som kunne fortelle at jeg var svært mislikt blant noen av arbeiderne på gården. Noen av arbeiderne forsøkte blant annet å sabotere informasjonsskrivet jeg hadde hengt opp på tavla i garderoben. Noen av dem ønsket å forhindre deltagelse og rekruttering i forskningsprosjektet mitt.

I samråd med veileder, ble det således nødvendig å endre noen av metodene i felt. Noen av disse var å ta fysisk avstand fra gården i en liten periode, samt gi de to arbeiderne som ikke var tilfreds med mitt nærvær og tilstedeværelse mer fysisk avstand. Her valgte jeg ikke å oppsøke samhandling mellom de arbeiderne, men lot heller de komme til meg, hvis de ønsket å prate eller å spørre om ting. I praksis innebar dette at jeg i en periode valgte å tilbringe mer tid sammen med de andre arbeiderne på gården. Etter hvert som ukene gikk, begynte stemningen mellom arbeiderne og meg å løsne litt etter litt. Situasjonen endte med at avstanden fungerte som en metode i form av at de da begynte å oppsøke meg mer, på deres premisser, som så til å fungere bedre. Samtidig endret stemningen i gruppen seg betraktelig etter at majoriteten av sesongarbeiderne kom i starten på juli – da flere av arbeiderne må dele rom og gi plass for flere arbeidere. Enden på visa ble at de arbeiderne som mislikte meg, var de som til slutt endte opp med å være de som aksepterte mitt nærvær, samt at de til slutt ønsket å bli en del av prosjektet. Samtidig fikk jeg en nær og god relasjon til arbeideren Regina, som i starten var svært skeptisk til min rolle som student og aktiv deltager på gården. Mot slutten av feltarbeidet inviterte Regina meg med på shopping, samt at hun ønsket at jeg skulle være med henne på ærender og legebesøk som hun måtte utføre.

Disse eksemplene viser blant annet viktigheten av metodisk refleksjon underveis i felt, og hvordan fysisk avstand ble en metode til å skape mer tillit blant noen av arbeiderne (Bourgois,

2002, s. 13). I tillegg ønsker jeg å trekke fram at det tidvis har vært utfordrende å ta feltnotater i løpet av dagene på gården, da jeg har vært «på» så og si hele tiden. Derav fungerte også avstanden mellom en del av arbeiderne og meg, samt pausene jeg fikk fra gården, som en anledning til å trekke meg unna for å skrive ut observasjoner og data. Avstanden har også hatt den hensikt, og hjulpet meg med å ta et steg tilbake og reflektere over manglende data, informasjon eller observasjon som har vært av signifikant betydning, samt bevisstgjøring av det videre metodiske fokuset under feltperioden.

Intervju, tolk og språk

Mot slutten av feltarbeidet utførte jeg til sammen syv intervju på lydopptak. Tre av intervjuene var på norsk, tre på engelsk, mens det siste foregikk på litauisk og engelsk med tolk. Det ene norske intervjuet var med en norsk ungdom som jobbet i gårdsutsalget, mens de to andre intervjuene som foregikk på norsk, var med to forskjellige nabobønder og kollegaer av Magne. Det ble nødvendig å intervju disse kollegaene mot slutten av feltarbeidet, da de var involvert i en del av rekrutteringen på gården til Magne, samt at de driver med lignende drift som jeg ønsket å hente mer informasjon om. Intervju mot slutten av feltarbeidet begrunnes med at jeg fikk brukt mye tid til deltagende observasjon og aktiv deltagelse sammen med informanter i arbeidssituasjoner og på fritiden, som førte til at jeg fikk samlet inn store mengder med samtale- og samhandlingsdata. Intervju ble således brukt som en metode til å kunne bekrefte og avkrefte tidligere informasjon og samhandling som fant sted, samtidig som det var en metode til å kunne fylle eventuelle «hull» i datamaterialet som jeg ønsket å se nærmere på (Ellen, 1984, s. 222). Intervju ble en metode til å gå over tidligere feltnotater og observasjoner, da det ofte er forskjell på hva mennesker sier, og hva de faktisk gjør.

Flere av intervjuene ble derfor utført med en del av mine hovedinformanter som jeg allerede hadde en god og etablert relasjon til. Som nevnt innledningsvis, ble et av intervjuene gjennomført ved hjelp av tolk, da hovedinformanten min Danutė ikke forstår eller prater engelsk. Danutė var en av de arbeiderne som jeg tilbragte mest tid sammen med i løpet av feltarbeidet, som således førte til at jeg allerede hadde samlet inn en del informasjon om henne. Men på grunn av at Danutė ikke prater engelsk, så jeg det nødvendig å få hjelp av en tolk, til å oversette spørsmål jeg fortsatt hadde. Her var det hovedinformanten min Lina som fungerte som tolk, da hun behersker og prater svært godt engelsk, i tillegg til å ha litauisk som morsmål, slik som Danutė. Hun og Danutė kommer også godt over ens, som også var viktig i søken etter tolk, slik at Danutė skulle få så trygge, «naturlige» og sosiale rammer som mulig. I Samtlige av

intervjuene som ble utført med lydopptak, ble det benyttet såkalte ustrukturerte og strukturerte intervjueteknikker, med fokus på hva informantene opplevde som viktig å dele under samtalene (Bernard, 2006; Briggs, 1986).

Jeg ønsker også å legge vekt på det å være refleksiv når det kommer til språk i denne masteroppgaven. På grunn av at samtlige av mine samhandlinger og intervjuer fant sted med utenlandske sesongarbeidere, er språk (Borchegrevik, 2003) et sentralt aspekt som må tas høyde for i selve analyseringen og forståelsen av datamaterialet i denne oppgaven. Jeg har vært bevisst på at samhandlinger, intervjuer og informasjonsflyt mellom informantene og meg kan være feilaktige. Borchegrevik legger blant annet vekt på at betydninger og oversettelser varierer fra språk til språk, kommunikasjonsform og realiteter mellom menneskers tanker og handlinger (2003, s. 105). Nærmere bestemt, så handler dette om at en del emiske ord og betydninger kan ha forsvunnet i selve oversettelsen av informasjon og hendelser, da det meste av samhandlingen har foregått på engelsk, både for meg, men også for mine informanter.

Etiske refleksjoner: Samtykke og NSD

I og med at denne masteroppgaven har undersøkt utenlandske sesongarbeidere med forskjellig bakgrunn og livsverdener, har dette ført til at jeg kontinuerlig har vært bevisst på min rolle som student og antropolog i felt. Det har vært viktig for meg og trå varsomt i møte med de forskjellige menneskene jeg har møtt, hvor jeg hele tiden har forsøkt å opptre med verdighet, respekt, tålmodighet, samt hatt et kontinuerlig blikk på etisk refleksivitet (Scheyvens et al., 2003/2006). Dette masterprosjektet har således vært berørt av NSD, der det ble opprettet søknad og prosjektbeskrivelse 15.11. 2021, hvor godkjenning og klarsignal ble gitt den 24.02.2022. I løpet av feltperioden dukket det opp etiske spørsmål underveis, som har ført til at jeg kontinuerlig har vært i dialog med NSD, for å nettopp kunne ivareta personvern på en etisk og juridisk måte⁹. Anonymisering og koding av informanter har vært viktig, for at personer, historier og utsagn ikke skal kunne identifiseres og knyttes til enkeltpersoner og grupper. Samtlige av informanter i denne oppgaven er derfor anonymisert. Når det gjelder feltsted, er dette også tatt hensyn til, da det ikke er mange bønder i Norge som driver tilsvarende næring. Derfor har det også vært viktig å anonymisere lokasjon, region og fylke. Dette er også en del

⁹ Nye etiske spørsmål dukket opp da flere nasjonaliteter og grupper ble rekruttert inn på gården. Dette førte til nye 'utvalg' hvor de ukrainske flykninger ble klassifisert som 'sårbare grupper'.

av årsaken til at jeg har valgt å benytte meg av tegninger, framfor reelle bilder fra google maps og lignende.

I tråd med NSD sine retningslinjer har innhenting av samtykke foregått både muntlig og skriftlig. Det har vært naturlig for meg og først introdusere meg muntlig og fortelle om prosjektet mitt, før skriftlig samtykke ble innhentet. Dette særlig i møte med de utenlandske sesongarbeiderne, da jeg har vært opptatt av å bruke tiden på å bli kjent og skape en god relasjon, før jeg har introdusert deltagelse og skriftlig samtykke til prosjektet. Da jeg har presentert meg og prosjektet muntlig, har jeg lagt vekt på å forklare prosjektet på en ærlig og redelig måte – hvor jeg har presentert det frivillige aspektet av å delta, samt informantenes muligheter og rettigheter til å trekke seg hvis de måtte ønske det. I tillegg har jeg informert om deres rettigheter og bruk av personvern, samt kontinuerlig anonymisering og åpenhet rundt hva jeg skriver om dem (Scheyvens et al., 2003/2006). Skriftlig samtykke har foregått ved hjelp av et samtykkeskjema og informasjonsskriv som ble hengt opp på felles informasjonstavle nede i gangen på fellesarealet.

Samtykkeskjemaet har blant annet inneholdt: Formålet med prosjektet, forskningsspørsmål jeg ønsker å stille deltagerne, hvem som leder prosjektet, hva det innebærer å delta, frivillige aspekter ved deltagelse, hvordan jeg distribuerer og ivaretar deltagerens personvern og informasjon, deltagerens rettigheter, hva som skjer med informasjonen når prosjektet er ferdig, samt kontaktinformasjon ved eventuelle spørsmål. Samtykkeskjemaet ble oversatt til både engelsk og litauisk for å nå ut til flest mulig¹⁰. I situasjoner hvor det har vært benyttet lydopptak i intervjusituasjoner, har det vært benyttet muntlig samtykke før gjennomføring av intervjuet¹¹.

En erfaring jeg fikk i løpet av feltarbeidet, gjør at jeg ønsker å trekke fram NSD sine etiske retningslinjer vedørende samtykke og deltagelse. Tidvis, opplevde jeg det som utfordrende, særlig i møte med de ukrainske og polske arbeiderne som ble rekruttert inn på tampen av jordbærsesongen. Årsaken til at jeg ønsker å trekke fram dette er på bakgrunn av min erfaring med de formelle kravene til NSD (Simonsen og Koksvik, 2020), som tidvis opplevdes som et

¹⁰ Ved oversettelse fra engelsk til litauisk har jeg benyttet meg av to informanter: Darius og Lina som har fungert som tolk og oversettere.

¹¹ I tråd med NSD sine retningslinjer skal det foreligge skriftlig samtykke eller muntlig samtykke som kan dokumenteres ved deltagelse. Således har muntlig samtykke på lydopptak blitt benyttet i intervjusituasjoner.

hinder og noe avskrekkende blant de ukrainske og polske arbeiderne. I motsetning til de litauiske arbeiderne, fikk jeg ikke nok tid sammen med de ukrainske og polske arbeiderne, til å skape tillit og en god relasjon til dem, før arbeidet deres på gården var over. Dermed opplevde jeg det tidvis etisk uansvarlig å rekruttere inn skriftlig eller muntlig samtykke på lydopptak hos disse gruppene. Når det kommer til de norske ungdommene i butikken, er majoriteten av disse under 16 år, som også kompliserte det å rekruttere inn deltagerne fra denne gruppen, da det innebar skriftlig samtykke av foreldrene for å delta. Dermed har de deltagerne jeg fikk mest tid sammen med, fra de nevnte og underrepresenterte gruppene, således samtykket muntlig på lydopptak eller ved skriftlig til deltagelse i dette masterprosjektet.

5 Administrative oppgaver, rekruttering og arbeidskraft

Magne har kapasitet til å huse opp til 90 sesongarbeidere i høysesongen. I praksis krever dette en del administrativt arbeid og forberedelser. Tidlig i sesongen, og gjerne før sesongarbeiderne er på plass, bruker Magne blant annet å sende inn elektroniske søknader til skatteetaten på vegne av arbeiderne. For å kunne arbeide lovlig i Norge, må de utenlandske sesongarbeiderne skaffe seg et norsk identitetsnummer. I Norge finnes det to forskjellige identitetsnummer: Fødselsnummer og D-nummer. Hvilket identitetsnummer de utenlandske arbeiderne får, avhenger av hvilken oppholdstillatelse de har, og hvor lenge de har tenkt å være i Norge¹². I og med at majoriteten av arbeiderne på gården jobber noen få måneder av gangen, er det i hovedsak D-nummer arbeiderne får. I praksis innebærer dette at det er Magne som må sende inn samtlige elektroniske søknader på vegne av hver enkelt arbeider til skatteetaten. Jo flere arbeidere som kommer til gården, jo mer administrativt arbeid er dette for Magne.

Etter at han har sendt inn søknadene til skatteetaten, er det således skatteetaten som bestiller D-nummer til arbeiderne. Når arbeiderne har fått hvert sitt D-nummer, må Magne bestille time på skatteetaten for en såkalt id-kontroll, som kontrollerer identiteten og oppholdstillatelsen til arbeiderne. Det betyr at alle arbeiderne må møte opp fysisk sammen med Magne, for å kunne få tillatelse til å arbeide på gården. Dette er en prosess som krever forberedelser og logistikk, da det er nødvendig at flere av arbeiderne møter opp samtidig.

Når det er snakk om D-nummer og id-kontroll, skiller både Magne og skatteetaten mellom «nye» og «faste» arbeidere. De faste arbeiderne, som tidligere har vært på gården og jobbet, eller har arbeidet i Norge fra før, slipper å møte opp på skatteetaten for id-kontroll. Dette gjelder likevel bare hvis arbeiderne har vært og arbeidet i Norge innenfor en fem-årsperiode, og hvis arbeidsperioden overstiger fem år, må de likevel møte opp på skatteetaten, for en såkalt re-id, for å kontrollere oppholdstillatelse, arbeidsforhold og D-nummer. I praksis krever dette mye arbeid, også da Magne til en viss grad må forsøke å holde oversikt over hvem av arbeiderne som har vært og jobbet på gården tidligere, i tillegg til hvor mange år de har vært og jobbet på gården. For å kunne holde en viss oversikt over dette, har Magne etter hvert etablert seg en egen kontaktperson som jobber på skatteetaten, og som Magne kontinuerlig har dialog med. Sammen

¹² Hentet fra: <https://www.skatteetaten.no/person/utenlandsk/norsk-identitetsnummer/d-nummer/>

forsøker de å lage en oversikt over hvem som må på id-kontroll og hvem som trenger en re-id etter fem år. Sommeren 2022 var det totalt 54 litauiske arbeidere, hvor 19 av dem var nye arbeidere som fikk sitt første D-nummer, mens det var 14 av de faste arbeiderne som måtte på re-id, da det hadde gått mer enn fem år siden sist. Det betyr at det totalt var 33 av de 54 arbeidere som var pliktig til å møte opp på skatteetaten sommeren 2022 for å kunne arbeide på gården. Magne ble enig med kontaktpersonen på skatteetaten om å dele opp arbeiderne i løpet av to dager, slik at det var mulig å skysse alle arbeiderne, samt at skatteetaten hadde nok ressurser til å ta imot samtlige av arbeiderne.

I selve gjennomføringen med bestilling av skattekort til de litauiske arbeiderne, har Lina en helt sentral rolle. For at Magne i det hele tatt kan sende inn søknader til skatteetaten med navnet «RF 1355» trenger han en del informasjon om arbeiderne som han får igjennom Lina. Lina er den som skaffer Magne informasjon om arbeiderne som: Fornavn og etternavn, fødselsnummer, D-nummer (hvis fast arbeider), bostedsadresse i hjemlandet, bostedsadresse i Norge, telefonnummer, e-postadresse, arbeidsperiode i Norge med ankomst og utreisedag, samt kopi av arbeidskontrakt som bevis på at det er nødvendig med D-nummer og gyldig arbeidsforhold. Dette betyr også at Lina og Magne må vite hvor mange arbeidere som kommer til årets sesong, for å kunne sende inn disse opplysningene til skatteetaten. Mot våren og rundt mars/april, hender det at Magne får hjelp av arbeidere som Andrius, Regina, Marina, Žana, Zara, Ona, Danutė og Darius som hjelper til med skogsarbeid og vedproduksjon. I denne perioden på året kommuniserer derfor Lina og Magne over telefonen, for å kunne gjennomføre søknadene til skatteetaten til de arbeiderne som kommer før høysesongen.

Etter at Lina ankommer gården, som regel den første uken i juli, er det hun som skriver arbeidskontrakter og samler inn nødvendig informasjon om arbeiderne, for at Magne skal kunne sende inn søknadene til skatteetaten. Det betyr også at både Lina og Magne er avhengig av at de arbeiderne som ikke har D-nummer, og som er nye arbeidere i Norge for første gang, må komme til Norge før jordbærsesongen starter. Dette for at alt av kontrakter, søknader og D-nummer er ordnet før arbeiderne kan begynne å jobbe. De arbeiderne som har jobbet på gården tidligere, er allerede i systemet, noe som betyr at de administrative oppgavene med de faste arbeiderne går raskere, sammenlignet med de nye. Denne delen av sesongarbeidet handler om den *formelle* delen (Surak, 2013, s. 99-100) ved å drive med utenlandske sesongarbeidere. De *formelle* kravene, samt reglene i Norge styrer mobiliteten til arbeiderne, ved at de «nye» må være på plass tidligere, og de «faste» kan vente litt lengre med å komme til Norge. Den *formelle* delen av å være selvstendig næringsdrivende, samt drive med utenlandsk sesongarbeidskraft,

krever mye forberedelser og administrativt arbeid. I løpet av feltarbeidsperioden ble det vanskelig for Magne å skaffe nødvendig hjelp på kontoret. Han mente at det blant annet skyldtes den lave arbeidsledigheten i samfunnet, og at de fleste som ønsket sommerjobb allerede hadde skaffet seg det. Etter mange forsøk, både hos NAV og de tidligere norske hjelperne på kontoret, fant ikke Magne noen som kunne hjelpe han med å sende inn søknadene til skatteetaten¹³. En av arbeiderne som hjalp Magne i fjor, fikk seg jobb på skatteetaten etter å ha hjulpet Magne med søknadene til skatteetaten, samt en del andre oppgaver relatert til det administrative arbeidet. Den nevnte og *formelle* delen av det administrative arbeidet, viser således at de *formelle* aktivitetene er avhengig av de *uformelle* for at Magne skal få nok sesongarbeidere til gården. De *uformelle* aktivitetene er knyttet til Linas rolle gjennom å nettopp rekruttere og fasilitere de litauiske arbeiderne i arbeidet på gården (Spaan og Hillmann, 2013; Lucht, 2013; Berg og Tamagno, 2013).

Egil og Rigmor, er som tidligere nevnt Magnes kollegaer som også har drevet med sesongarbeidere i mange år. De fortalte at de foretok alt av det administrative arbeidet selv, og synes at det har vært svært mye jobb de siste årene. I motsetning til Magne, har de ikke brukt og hatt noen på kontoret til å foreta kontraktskriving, lønn, papirarbeid og innsending av søknader til skatteetaten. Egil forteller blant annet:

De sesongene og årene vi hadde rundt 40 arbeidere, var det snakk om veldig mye arbeid. Vi måtte skaffe alt av informasjon, kontrakter og skattekort selv. Da gikk det bort mye tid til dette, spesielt etter at skatteetaten innførte nye regler.

Egil og Rigmor fortalte blant annet at det før i tiden, ikke var nødvendig med skattekort og oppmøte på et fysisk skattekontor for å skaffe D-nummer og skattekort. Men etter hvert som det ble endringer omkring dette, var det fortsatt mulig å møte opp på kommunen sitt lokale kontor i bygda - som skaffet skattekort og D-nummer «der og da». Etter pandemien førte det til ytterligere endringer omkring utenlandske arbeidere og skattekort, som førte til at både Egil og Rigmor, i likhet med Magne, ble pliktige til å møte opp i nærmeste storby, for å skaffe D-nummer og foreta ID-kontroll til arbeiderne sine. Egil og Rigmor beskriver denne endringen som svært ressurskrevende og slitsom, som til slutt påvirket valget om å gå sakte men sikkert

¹³ Dette førte til som nevnt i metodekapittelet, at jeg fikk muligheten til å hjelpe Magne og Lina med en del av det administrative arbeidet på gården.

over til tunellproduksjon. Egil fortalte at endringene i produksjonen på gården ble løsningen på tidsklemma med alt det administrative arbeidet, samt tilgangen på de utenlandske arbeiderne. Han fortalte også at hvis han og Rigmor skulle fortsette med flere utenlandske arbeidere, samt den tidligere produksjonen uten tunneller, blir de nødt til å ansette en ekstra person på kontoret, som foretar alt av det administrative arbeidet. I motsetning til Magne, har ikke Egil og Rigmor en tilsvarende ressursperson på gården sin som Lina, som da foretar mye av det administrative arbeidet til Magne. Lina kan sammenlignes med en *document fixer* (Berg og Tamagno, 2013, s. 190-191), som fungerer som en mellommann-aktør mellom Magne og de andre litauiske arbeiderne. Hennes rolle på gården, er helt sentral for selve gjennomføringen av den administrative og *formelle* delen av sesongarbeidet på gården. Det viser også at viktigheten av *document fixer* i selve administreringen av sesongarbeidet, da Egil og Rigmor beskriver en hverdag preget av tidsklemma og mulig manglende tilgang til arbeidskraft i årene framover. Samtidig viser det at hvis Egil og Rigmor hadde hatt en egen *document fixer*, tilsvarende som Lina, hadde hverdagen på gården kanskje vært enklere å administrere. Samarbeidet mellom Lina og Magne viser derfor viktigheten av den *uformelle* delen av sesongarbeidet som fasiliterer flyten av arbeidsmigrantene (Berg og Tamagno, 2013).

Rekruttering av litauerne

I selve rekrutteringen av de litauiske arbeiderne på gården, bidrar Lina også mye til flyten og anskaffelsen av nok arbeidskraft på gården. I trå med Magne sin utvidelse av jordbærproduksjonen, samt behovet for ytterligere arbeidskraft på gården, har Lina etter hvert fått mer og mer ansvar, når det kommer til de litauiske arbeiderne på gården. I dag er en av de viktigste arbeidsoppgavene til Lina å rekruttere inn litauiske sesongarbeidere. Dette gjøres gjennom at Magne og Lina kontinuerlig har kontakt på telefon og mail, for å kunne planlegge den kommende sesongen. Det er Lina som skaffer arbeiderne til Magne, både til jordbærsesongen, men også arbeidere utenfor sommermånedene på gården. Rekrutteringsprosessen fasiliteres blant annet på den private facebook gruppen *Kelionė* som Lina er hovedadministrator for. Det at rekrutteringsprosessen fasiliteres på *Kelionė*, illustrerer enda et eksempel på betydningen av de *uformelle* aktiviteter i migrasjonsindustrien (Berg og Tamagno, 2013). I gruppen er blant annet medlemmer som er nye arbeidere, og som har fått høre om jobben gjennom bekjente, venner eller familie. Videre er det Lina som inviterer og godkjenner medlemskapet i gruppen. Et konkret eksempel på rekrutteringspraksisene på *Kelionė* er:

Hei, som hvert år planlegges det og ha sesongarbeidere i Norge. På våren, og ca. fra 4-5 april trengs det personer til vårjobber, hvorav minst en av dem bør snakke engelsk. Jordbærsesongen er planlagt fra begynnelsen av juli. Det blir behov for ca. 50 litauere i år. De som ønsker kan allerede nå melde seg på flere måter: under dette innlegget, personlig hos meg, på Messenger eller på telefon. – Lina. (Publisert på *Kelionė* 01.03.2022¹⁴).

I gruppen er det også medlemmer som har jobbet på gården over flere år, der samtlige av de som jobber på gården har tilgang til og er medlem i gruppen. Derfor brukes gruppen også til å videreformidle relevant informasjon, som eksempelvis hvilke uker og tidspunkt arbeiderne kan forvente å måtte komme til Norge, eller generell informasjon midt i sesongen, for å kunne nå ut til flest mulig arbeidere. Et eksempel på informasjon nevnt ovenfor er:

Hei, jeg vil gjerne legge ut timeplan for fly. De som reiser for første gang må være i Norge innen 07. juli (for å få ordnet dokumentene). Fly fra Riga til (...) går direkte på mandager, onsdager og fredager. – Lina». (Publisert på *Kelionė* 03.06.2022¹⁵).

På tross av at gruppen på facebook blant annet blir brukt til rekruttering av litauiske arbeidere, finnes det også andre historier fra de litauiske arbeiderne som fortalte hvordan de ble rekruttert inn på gården. Den ene historien er hentet fra en regnfull julidag på gården, da arbeideren Guntaras og jeg, tok oss en lengre prat om hans historie og veien inn til gården. Guntaras er en mann i midten av trettiårene fra byen Druskininkai i Litauen. Han har arbeidet hos Magne de siste fem årene og fortalte at: «I got this job through, it's a little hard to explain. It was my wife's sister's boyfriend. He invited me to the farm. My wife also worked at the farm».

Det at Guntaras ble rekruttert via sin kones søsters kjæreste, viser hvordan rekruttering gjennom familie er av stor betydning for det litauiske nettverket på gården. To andre litauiske jordbærplukkere med navnet Rima og Justas, har ikke arbeidet på gården tidligere, og fortalte hvordan de ble rekruttert inn på gården. Verken Rima eller Justas kjente Lina før de kom til gården, og fortalte at de ble rekruttert gjennom en slektning av Justas med navnet Berute, som har jobbet som jordbærplukker hos Magne i mange år. Denne måten å bli rekruttert inn i arbeidet på gården, har også noen likheter ved seg som historien til Danutė. Danutė har jobbet fast hos Magne de siste fem årene på gården. Hun fortalte at hun ble rekruttert inn gjennom sin

¹⁴ Oversatt fra litauisk til norsk med hjelp fra Lina.

¹⁵ Oversatt fra litauisk til norsk med hjelp fra Lina

gode venninne Daria, som hadde jobbet hos Magne noen år tidligere. De kjente hverandre fra før av, og var venner fra hjembyen Utena i Litauen. Det var nemlig Daria som inviterte med Danutė til gården, og siden den gangen har Danutė så og si kommet til gården hvert år i april, og reist hjem igjen på slutten av bærseongen eller tidlig på høsten.

Darius, som er en annen og ny arbeider, og som kom til gården 1. april for å hjelpe til med vedproduksjon og forberedelser til bærseongen. Darius var i likhet med Rima, Justas og Danutė ikke kjent med Lina før han ble inkludert i arbeidet på gården. Darius fortalte at hans svoger hadde hørt at Lina var på utkikk etter noen som pratet engelsk og som kunne komme til gården i starten på april for å jobbe. Svogeren kjente nemlig Lina fra før, og hadde fått med seg at hun annonserte at Magne trengte sesongarbeidere. Darius fortalte at svogeren spurte han om følgende: «Do you want a job? And do you know how to drive a tractor and use a screwdriver? If so, you can do work and have a job at the farm».

Historiene til Rima, Justas, Danutė og Darius viser hvordan relasjoner i form av familie, venner og bekjente, samt sosiale medier kan fungere som et springbrett for rekrutteringen av de litauiske arbeiderne på gården. I migrasjonsindustrien blir slike aktører, i form av Lina, venner, bekjente eller familie som rekrutterer inn andre arbeidere omtalt som entreprenører. Dette fordi de er med på å fasilitere menneskers mobilitet og arbeidsmuligheter (Hernández-Leòn, 2013; Berg og Tamagno, 2013).

Rekruttering av ukrainere og polakker

Flere av de litauiske arbeiderne som jobber på gården har fast jobb i hjemlandet, og bruker store deler av ferien sin på å komme til Norge for å plukke bær. Det betyr at deres opphold på gården, som oftest begrenses til en periode på 3-5 uker. I noen tilfeller trenger ikke de utenlandske arbeiderne oppholdstillatelse hvis de skal arbeide i Norge i mindre enn tre måneder, så lenge de er EU/EØS borgere¹⁶. Før arbeiderne kommer til gården for å jobbe, samarbeider Lina og Magne om å lage en plan for den kommende bærseongen til de litauiske arbeiderne. Tidlig våren 2022, begynte Magne å reflektere rundt den kommende sesongen, og fant ut at han ønsket å lagge en plan b, når det kom til rekruttering og arbeidskraft på gården. Magne reflekterte og la vekt på at dette handler om å være forberedt og håndtere jordbærseongen på best mulig

¹⁶Hentet fra: <https://www.udi.no/ord-og-begreper/personer-som-kan-arbeide-i-norge-i-mindre-enn-tre-maneder-uten-oppholdstillatelse/#undefined>

måte, og spesielt hvis den kalde våren dette året skulle fortsette inn mot juni og juli. Magne hevder at dette handler om å være «føre var» og tenke «nytt», samt ha andre arbeidsgrupper i bakhånd, som en slags plan b, hvis de litauiske arbeiderne etter hvert må reise hjem eller andre uforutsette ting skulle skje. Utover feltarbeidsperioden, og på grunn av det dårlige været som fortsatte i bærsesongen, så Magne det nødvendig å inkludere andre arbeidsgrupper på gården, i tillegg til de litauiske arbeiderne. Magne kunne fortelle at han hadde vært i kontakt med en ukrainsk kontaktperson, som visstnok var godt kjent med flere av de ukrainske flyktingene som hadde blitt plassert rundt omkring i byen og tettstedene rundt gården.

En maidag i felt, sitter jeg sammen med Magne på kontoret. Han forteller at han nå skal ringe denne kontaktpersonen, for å orientere seg litt mer om mulighetene til å eventuelt kunne hente inn flere utenlandske arbeidere til jordbærsesongen, hvis det skulle bli behov for det.

En slik kontaktperson omtales som «labour brokers» fordi de bidrar til forskjellige former for rekrutteringsnettverk i migrasjonsindustrien (Hernández-León, 2013, s. 27).

Magne slår telefonnummer til kontaktpersonen, og setter samtalen på høyttaleren. Det tar ikke lang tid før Magne får svar. Først takker kontaktpersonen for at Magne ringer han tilbake. Han forteller at han selv er ukrainer som har bodd og jobbet i Norge de siste 15-20 årene. Han sier at han er svært begeistret over Magnes måte å drifte gården på, og hans engasjement med å benytte utenlandske arbeidere. Mannen forteller at han synes det er en fin måte å få de utenlandske arbeiderne i arbeid på, og tilbyr Magne hjelp, ved at han kan skaffe ekstra arbeidskraft på gården, hvis Magne har behov for dette. Mannen har et nettverk som kjenner til hvor de ukrainske flyktingene bor, og kan dra på de forskjellige flyktingmottakene for å henge opp informasjonsskriv om mulig arbeid på gården til Magne. Magne responderer med at han er interessert i dette, men at han stiller spørsmål til den *formelle* delen av å inkludere de ukrainske flyktingene, og lurar på hvordan det fungerer med ID-nummer og arbeidstillatelse. Mannen responderer således med:

De ukrainske flyktingene får automatisk ID-nummer når de kommer til Norge. Men det er viktig at du sjekker opp om de har fått 'kollektiv beskyttelse' eller såkalt oppholdstillatelse. Det er et lilla kort de når utdelt da de kommer til Norge. I tillegg er det viktig at de har skaffet seg norsk bank-ID. Det er nemlig ikke alle som automatisk fikser seg det. Prosessen med å skaffe bank-ID tar tid, så vær litt obs på dette. Det beste for deg er å inkludere de som har alt dette på plass, slik at det ikke blir så mye arbeid for deg.

Blant noen av strategiene Magne tar i bruk, for å sikre seg nok arbeidskraft på gården, handler om å samarbeide med andre bønder. Egil og Rigmor er en del av Magnes nettverk, når det

kommer til samarbeid, dialog og arbeidsnettverk. Det samme er bonden Leif, som i likhet med Egil og Rigmor, er kollegaer av Magne som driver lignende drift - både i forhold til utendørs jordbærproduksjon, men også med tanke på utenlandsk arbeidskraft. På grunn av at jordbærsesongen til Leif var ferdig før Magne sin, fikk han muligheten til å låne en del av de polske arbeiderne fra gården til Leif. De polske arbeiderne ble ikke rekruttert inn før på tampen av jordbærsesongen, og bidro således i ca. 1,5-2 uker med jordbærplukking.

Dette viser også hvordan samarbeid og utlån av hverandres arbeidskraft, blir en slags strategi og håndteringsmekanisme for å sikre seg nødvendig sesongarbeidere på gården. Samarbeidet genererer også økt mobilitet mellom gårdene, da arbeidskraften sirkuleres via bøndene og gårdene (Hernández-León, 2013).

Rekruttering av nordmenn

I tillegg til litauiske, ukrainske og polske arbeidere som jobber på gården, er det også noen nordmenn som arbeider og hjelper til i perioder i løpet av året. I motsetning til de utenlandske sesongarbeiderne blir de norske rekruttert inn ved hjelp av litt andre metoder. Maria, som er en av ungdommene som jobber i gårdsutsalget ble rekruttert gjennom en slektning av Magne med navnet Gina som hadde gått på samme skole som Maria. De tre første årene var det Gina som fikset og sikret jobb på gården for Maria, mens Magne selv tok direkte kontakt med Maria, for å avklare jobbsituasjonen, samt sikre seg at Maria kunne fortsette å jobbe i butikken til sommeren. De norske arbeiderne er ungdommer som så og si bare jobber i gårdsutsalget. Majoriteten av arbeiderne i gårdsutsalget er ungdommer som enten er i slekt med Magne, eller har gått i klasse sammen med Maria – og som ønsket seg sommerjobb på gården. Det at Maria har jobbet i gårdsutsalget i flere år, har stor betydning for arbeidshverdagen på gården, da hun har mye erfaring. Maria bruker sin erfaring til å lære opp nye ansatte i gårdsutsalget, samt at hun delegerer bort arbeidsoppgaver og tar en del ansvar i butikken. Det har stor betydning for Magne, da han da kan disponere tiden og ressursene på andre arbeidsoppgaver i den mest travle perioden i løpet av året.

Maria legger vekt på at det hovedsakelig er venner og familie som bruker å jobbe i gårdsutsalget. Blant annet, så ble en ny ungdom med navnet Ola rekruttert gjennom Lars, som tidligere hadde arbeidet i gårdsutsalget noen foregående somre. Både Ola og Lars er slektninger av Magnes kjæreste. Et annet eksempel på hvordan de norske ungdommene rekrutteres inn i arbeidet på gården, er eksempelvis Oline, som også er en slektning av Magne. Oline var i utgangspunktet på besøk hos Magne sammen med familien sin. Ifølge Magne var det i løpet av

Olines besøk, behov for ekstra folk i gårdsutsalget. Oline fikk således anledning til å jobbe noen dager i gårdsutsalget og tjene noen ekstra kroner mens hun var på besøk. Rekrutteringen av de norske på gården, viser også hvordan relasjoner, i form av familie, venner og annet nettverk har betydning for rekrutteringen av de norske ungdommene i gårdsutsalget (Hernández-Leòn, 2013, s. 27). Samtidig viser det at jordbrukssektoren, og særlig jordbærseongen, er avhengig av tilgjengelige og fleksible arbeidstakere, som kan «steppe inn», hvis det er behov for det, slik som Oline gjorde (Papadopoulos og Fratsea, 2017, s. 139).

«Ethnicity as a skill»

I løpet av telefonsamtalen Magne hadde med den ukrainske mannen, nevner han en mulig kontaktperson i kommunen som har tilgang på andre utenlandske migranter som ønsker arbeid. Magne får telefonnummeret og bestemmer seg for å ringe opp kontaktpersonen i kommunen, etter at samtalen med den ukrainske mannen er over. Magne aktiverer høyttaleren på telefonen igjen. Personen i kommunen forteller at det å sysselsette minoriteter og flykninger i arbeid ikke er hans ansvarsområdet, men at han likevel kan videreformidle samtalen til kollegaer som foretar slikt arbeid. Magne forteller at han trenger sesongarbeidere som enten prater engelsk, eller som behersker russisk. Dette da en del av de faste og eldre litauiske arbeiderne kan prate russisk. Magne uttrykker at dette vil være en fordel for rekrutteringen og fasiliteringen av arbeidskraften på gården, da de som prater engelsk eller russisk kan kommunisere med de litauiske arbeiderne. Og at han på denne måten kan delegere bort opplæring og arbeidsoppgaver til de litauiske arbeiderne, som da eventuelt kan lære opp de nye arbeiderne som eventuelt inkluderes på gården. Historien endte med at kontaktpersonen i kommunen tilbydde Magne en del syriske og arabiske arbeidere som sto oppført som arbeidsledige i kommunens rekrutteringssystem. Magne takket nei til de syriske og arabiske arbeiderne, og begrunnet det med at de burde prate engelsk eller russisk. Enden på visa endte med at Magne inkluderte en del av de ukrainske flykningene de to siste ukene med jordbærplukking på gården, for å dekke opp manglende arbeidskraft etter at en del av de litauiske arbeiderne reiste hjem igjen.

Telefonsamtalene med den ukrainske mannen og kontaktpersonen fra kommunen, viser blant annet hvordan språk og nasjonalitet er viktige aspekter når det kommer til rekrutteringsmetodene på gården. Spesielt da Magne har et ønske om å inkludere sesongarbeidskraft fra spesifikke land eller språk. For Magne, handler det om hvordan de eventuelle og nye arbeidsgruppene på gården, kan inkluderes og integreres på best mulig måte, slik at han slipper å bruke ekstra tid og ressurser på opplæring, for at han selv kan bruke tiden

på andre arbeidsoppgaver, ved å være mindre tilstede i opplærings situasjoner og lignende. En slik tankegang, kan i så måte kontekstualiseres med den norske hotell og fiskeindustrien som tenderer til at bestemte nasjonaliteter og arbeidsgrupper blir referert til som «ethnicity as a skill» (Friberg og Midtbøen, 2018). I slike tilfeller foreligger det tendenser hos arbeidsgivere som foretrekker arbeidstakere med spesifikke nasjonaliteter eller språk til å utføre bestemte arbeidsoppgaver blant flere arbeidssektorer i Norge (Schweyher, 2021; Guðjónsdóttir og Loftsdóttir, 2017; Predelli, 2008; Dyrli, 2018, 2021)¹⁷.

¹⁷ Teoretisk poeng hentet fra eksamen i prosjekt design SANT 3022

6 Innsiden av gården før børsesongen

Arbeidsoppgavene mot høysesongen

Mot slutten av mars, og i starten på april, begynner behovet for flere arbeidere å melde seg. I denne perioden er det arbeidsoppgaver som å forberede og klargjøre fabrikken for sesongen. Klargjøring av fabrikken innebærer arbeidsoppgaver som vasking, rydding og sortering med den hensikt å skaffe oversikt over emballasje og utstyr til sommermånedene slik at Magne og arbeiderne kan få en oversikt over hva som må bestilles opp og ikke. Det er spesielt emballasje til jordbær og bringebær som må bestilles opp i god tid før sesongen starter. Fabrikken er som nevnt det bygget på gården der arbeiderne bor og oppholder seg på, i tillegg til at det blir brukt til oppbevarings- og lagringsplass.

I tillegg er dette en periode som blir brukt til å produsere store mengder med ved, som lagres og oppbevares fram til høsten og vinteren. På grunn av at dette er en periode som brukes til vedproduksjon, betyr det også en utvidelse av arbeidsstokken og behovet for arbeidskraft på gården. I denne perioden var det 5.-april¹⁸-gjengen som var på plass for å produsere ved og foreta forberedelser mot børsesongen. Samtidig som en del av arbeidsoppgavene er knyttet til vedproduksjon, er det også en del forberedelsesarbeid fram mot jordbær- og bringebørsesongen som går under betegnelsen våronn. En del av disse forberedelsene innebærer blant annet stussing av bringebærplanter, gjødsle jordbæråkrene, klipping av gress, og plante nye områder med jordbær- og bringebærplanter. Alle de introduserte arbeidsoppgavene ble utført av 5. april-gjengen på gården. I praksis krever det å eksempelvis plante nye områder med jordbær, og at samtlige av arbeiderne er tilstedte og hjelper til, da arbeidsoppgavene krever at alle arbeiderne bidrar med sin arbeidskraft og arbeidsrolle. Juni er en måned som består av en del av de samme arbeidsoppgavene som må foretas under våronn. Det er særlig planting av nye jordbær- og bringebærfelt som dominerer i denne perioden. Etter at de nye jordbærfeltene blir plantet i løpet av mai og juni, er det mye manuelt arbeid som gjenstår. Det handler først og fremst om når de nye jordbærplantene er plantet, må alle blomstene som har sprunget ut på selve jordbærplanten, plukkes vekk. Hver jordbærplante har i snitt 4-8 blomster eller knopper som etter hvert utvikler

¹⁸ 5. April-gjengen inkluderer de litauiske arbeiderne: Andrius, Darius, Regina, Marina, Žana, Ona, Danutė og Zara

seg til å bli en ferdigvokst jordbærplante. De nye jordbærfeltene som plantes og sås, skal ikke tas i bruk før neste sesong. I praksis handler det om å forhindre at jordbærplanten vokser seg stor med bær. Denne prosessen krever store mengder med manuelt arbeid, da jobben med å plukke vekk blomster på planten, krever menneskelig arbeidskraft og finmotorikk. Finmotorikk refereres til som en spesiell teknikk og måte å fjerne blomsten og koppene på, uten å ødelegge resten av planten. Dette er en arbeidsoppgavene som tar flere dager, og kan strekkes ut i flere uker, avhengig av hvor store områder som er plantet, og hvor mange arbeidere som utfører jobben. Denne jobben ble bare foretatt av de litauiske damene, Regina, Marina, Ona, Žana og Zara som plukket vekk samtlige av blomstene som ble plantet i mai og juni - som tok en periode på ca. to uker. Dette er en jobb som er fysisk krevende, da arbeiderne må bøye seg med krum rygg, for å kunne plukke vekk blomstene på bakken. Samtidig bruker damene hansker mens de jobber, som fører til en del fukt og veske som samler seg, særlig hvis det regner. Da er det viktig å bytte hansker flere ganger i løpet av dagen. Dog, så er det viktig å ikke plukke vekk de andre bladene på planten, da det vil ødelegge for neste jordbærsesongen. Dermed er dette en jobb som krever både styrke, tålmodighet og nøyaktighet. Det sier også noe om hvordan enkelte av arbeidsoppgavene er rettet mot kjønn og «skills» da det bare er de introduserte damene som foretok denne jobben. Samtidig som damene på gården utførte jobben med jordbærplantene, fikk de to resterende guttene Darius og Andrius i oppgave å pløye opp nye kornfelt med traktorene, vaske biler og traktorer på gården, samt utføre arbeidsoppgaver som primært var knyttet til vedlikeholdsarbeid. Figur 3 og 4 viser hvordan jordbærplantene er plantet, samt hvordan de ser ut.

Figur 4 Jordbærplante, blomster og knopper.
30.05.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas

Figur 3 Jordbærplanter ferdig plantet.
14.06.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas

Arbeidsorganisering

I løpet av den første delen av feltperioden sammen med 5.april-gjengen, oppsto det flere utfordringer knyttet til språk og kommunikasjon på gården, særlig mellom Magne og de litauiske arbeiderne. En grytidlig april morgen i felt, kommer Magne bort til meg - tydelig oppgitt og irritert. Han forteller:

Ja, nå ser du hva som skjer når det er sesongarbeidere her, og hvilke språkutfordringer og kommunikasjonsproblemer det blir hvis de ikke forstår. Da blir ting nemlig ikke gjort slik som det skal. I går ga jeg beskjed til Andrius om at han må passe på å fylle på med tømmerstokker tre ganger om dagen, slik at de andre arbeiderne har noe å gjøre når arbeidsdagen begynner. Og hvis han ikke rakk det i går, skulle han starte tidligere enn de andre i dag, slik at tømmeret var klart til kl. 08:00. Dette skjedde jo altså ikke. Jeg ga også Darius ansvar for å passe på at Andrius fyller på tømmer tre ganger om dagen, men det ble heller ikke fulgt opp. Nå må jeg ha et morgenmøte før vi starter dagen, for å rydde litt opp her.

Morgenmøte finner sted rett utenfor den store garasjen oppe ved huset til Magne. Arbeiderne stiller seg i ring, mens Magne står i midten - hvor han begynner morgenmøte med å si:

This is not working, I told Andrius to fix the wood three times yesterday, but he didn't. And Darius, you were supposed to watch him, but you also forgot. It is very important that we have a good routine, so things like wood, diesel and oil has been done before the day starts. If not, we are so many people just

standing, and do nothing, because things are not ready. That is just stupid. Next time this happened, you need to work for free, and you don't get hours for salary.

Det at Magne uttrykker at arbeiderne ikke får lønn for arbeidet, og må jobbe «gratis» neste gang dette skjer, kan tolkes som en slags trussel og i ytterste konsekvens for hele arbeidsgruppen. Samtidig sier det noe om ansvaret Magne pålegger Andrius og Darius, ved at de som får tildelt rollen som tolk, må ta ansvaret for at arbeidsoppgavene og informasjonen følges opp. Andrius forstår ikke alt Magne sier, og fortalte at det er vanskelig å skjønne alt som blir formidlet på engelsk av Magne. Ifølge Magne forstår Andrius mye av det Magne formidler. På tross av dette, viser samtalen på morgenmøte at Andrius trolig ikke har fått med seg alt Magne har sagt - som da resulterte i misforståelser. Darius som er god i engelsk, glemte ifølge Magne å passe på at Andrius gjorde det Magne instruerte han til i går. Hendelsen er et eksempel på hvordan misforståelser kan oppstå i situasjoner der det kommuniseres på engelsk, og i tillegg til at den språklige kompetansen ikke «er på plass», eller at det er uklarheter i hvem som skal passe på hvem og gjøre hva – kan det raskt oppstå misforståelser.

Hendelsen sier noe om at arbeiderne må ha visse «skills» eller ferdigheter, for at kommunikasjon og arbeidsformidling skal fungere. I dette tilfellet kan språkkompetanse sees på som en ferdighet eller det Pierre Bourdieu (1977), omtaler som sosial kapital. Særlig da enkelte av arbeiderne blir tildelt en *uformell* rolle som tolk, på bakgrunn av sin språkkompetanse. Således kan det ha språkkompetanse, sees i sammenheng med en del av Magnes måter å organisere sesongarbeidet på, da en del av strategiene hans innebærer å hente inn eller benytte seg av arbeidere som har visse «skills» og språkkompetanse. Det er nettopp disse arbeiderne som fasiliterer arbeidshverdagen gjennom rollen som tolk. Da disse arbeiderne fungerer som språkoversettere i forskjellige arbeidssammenhenger og situasjoner.

Konkret tar disse arbeiderne imot informasjon fra Magne, og videreformidler således dette til de andre arbeiderne på gården. Den nevnte litteraturen om migrasjonsindustrien, definerer slike kommunikasjons og språkformidlere som brokere, da deres hensikt er å informere, delegere og fasilitere aktiviteter i migrasjonsindustrien (Gammeltoft-Hansen og Sørensen, 2013). En slik type prosess bygger på sett og vis bro mellom Magne og de andre arbeiderne på gården. Det betyr at arbeiderne som fungerer som tolk, har en sentral rolle for at flyten av kommunikasjon og arbeidsoppgaver skal fungere. Samtidig viser eksemplet ovenfor at det ikke alltid fungerer å organisere arbeidere som har språkkompetanse, da det likevel kan oppstå misforståelser og uklarheter mellom arbeiderne og Magne.

Som tidligere nevnt, er majoriteten av de utenlandske arbeiderne på gården fra Litauen. Flere av arbeiderne, og særlige de eldste av dem, forstår svært lite engelsk. Darius mener at det blant annet skyldes at de eldste arbeiderne lærte russisk på skolen som andrespråk, og at det er årsaken til litauerne ikke er like gode i engelsk. Samtidig mener Magne at flere av de eldre og faste arbeiderne som har arbeidet på gården i flere år, burde ha lært seg engelsk, og at det er «for dårlig» at den faste gjengen som kommer hver vår, ikke har lært seg engelsk. Dette er fordi Magne ikke alltid har arbeidere som kan fungere som tolk på gården, og at det da kan oppstå hyppigere misforståelser og kommunikasjonsproblemer. På starten av arbeidsdagene, og særlig før jordbærsesongen, bruker Magne en del tid på å formidle arbeidsoppgaver og dagens gjøremål, også med den hensikt å unngå misforståelser og kommunikasjonsproblemer i arbeidshverdagen.

Etter at Darius kom til gården, har han som vist ovenfor, fått en del ansvar når det kommer til å følge opp de andre arbeiderne, samt tre inn i rollen som tolk. Magne forteller at Darius får i oppgave å oversette, samt videreformidle informasjon til de andre arbeiderne, hvis de ikke forstår hva Magne instruerer dem til. Darius uttrykker hvordan dette oppleves for han:

I don't like to have so much responsibility. Also, because Lithuanians don't like when people tell them to do things. And there are other people here who has been here longer than me, but they don't talk and know English that well. So, I guess I just need to translate and explain in Lithuanian.

Sitatet viser at Darius opplever det utfordrende å fortelle hva de andre arbeiderne skal gjøre, samt at han refererer til erfaring på gården som et slags hierarki, for hvem som burde instruere og fortelle hva de andre skal gjøre. I dette tilfellet er Regina et eksempel på en arbeider som har vært på gården i mange år og jobbet. Hun fungerer i likhet med Darius som en tolk, men fortalte at: «I am not so good talking English, but I understand a lot, or almost everything Magne says». Reginas uttalelse viser at hun kan fungere som tolk i de situasjonene hun forstår, men at Darius må steppe inn de gangene det blir vanskelige å overholde kommunikasjonen og informasjonsflyten.

Arbeidstempo

I tillegg til at Regina fungerer som tolk i de situasjonene hun forstår hva Magne sier, tar hun også på seg en *uformell* sjefsrolle som innebærer å styre pauser og tempoet i arbeidshverdagen på gården. Dette da Regina har arbeidet fast hos Magne de siste åtte årene, som betyr at hun har

en del fartstid og erfaring fra gårdsarbeidet. Et eksempel på hvordan Regina tar på seg en slags sjefsrolle, er hentet fra en maidag i felt. Denne maidagen jobber arbeiderne med å plukke stein på et av de største jordbærfeltene, som er 2,6 km unna gården. Denne arbeidsdagen, er det verken varmt eller kaldt ute. Det er overskyet, og det kommer noen små dråper med regn innimellom slagene. Majoriteten av arbeiderne har på seg støvler og regnklær. De to guttene, Darius og Andrius kjører fram og tilbake på hver sin traktor for å pløye opp og klargjøre jorda til våronn. Regina, Marina, Danutė, Ona, Žana og Zara går fram og tilbake og plukker opp store steiner vekk fra jordet. Etter bare noen få minutter med arbeid, beslutter Regina at det er på tide med en pause. Regina sier ikke stort mye til de andre, men hun kommuniserer noen korte ord på litauisk, hvor Zara og Marina responderer med «okay, okay». Regina rusler bort til gresskanten av jordet, setter seg ned, oppå en stor stein – tar fram sigarettpakken fra jakkelommen, og trekker ut en lang sigarett som hun tenner med lighteren hun har i bukselommen. Det kommer noen litauiske gloser ut: «oooh koorva shit job». Regina ser ikke veldig tilfreds ut, da hun omtaler det å plukke stein som en «shit job». De andre damene, tar av seg hanskene – og setter seg således ned på gresshaugen. Damene sitter på rekke og rad etter Regina.

Det er helt stille en god stund, før Danutė og Žana setter på musikk på mobilen, mens de nynner og synger stille til sanger fra årets Eurovision. Darius og Andrius har slått av traktorene, og sitter helt rolig og stille i førersetet - og trykker på hver sin mobiltelefon. Arbeiderne blir sittende og værende i denne «pausen» en god stund. Jeg ser på klokken, og oppdager at vi har hatt pause i hele 40 minutter. Flere av arbeiderne har lagt seg ned, og ligger som en «sjøstjerne» nede på gresset, mens noen av dem sitter og gjesper, trøtt. Ved tidligere anledninger, har ikke de andre arbeiderne reist seg og gått tilbake til arbeidsposisjon før Regina har vært «klar» og signalisert at pausen har vært over. Plutselig hører alle en lyd. Lyden minner om en kjørende bil på en grusvei. Regina skriker: «Koorva, its Magne, he is coming. Driving the car up the hill. Back to work back to work». Samtlige av arbeiderne spretter opp fra gresshaugen - og løper i full fart bakover mot buskene, og springer således ned den ene skråningen for å unngå at Magne oppdager at de ikke jobber. Alt dette skjer på få sekunder. Regina er raskest og stiller seg først opp tilbake til arbeidsposisjon, mens resten følger på. Arbeiderne later som de jobber - og etter hvert som Magne dukker opp, går han bort til Regina og spør hvordan arbeidet med steinene går. Regina svarer med: «Everything is good». Magne informerer således om morgendagens gjøremål og planen videre for uken til Regina. Han forteller at det er meldt fint vær utover uken, og at de da kan gå i gang med såing av nye jordbærfelt. Etterhvert som Magne

kjører tilbake til gården, begynner Regina å le høyt. De andre arbeiderne følger på - sammen humrer de og ler høyt en god stund, før alle sakte men sikkert kommer tilbake til arbeidet igjen. Hendelsen på jordet, med de lange pausene kan sees i sammenheng med at Regina er den arbeideren som har lengst erfaring og fartstid sammen med Magne på gården. Det er mulig å forstå hennes rolle som sjef og administrator over arbeidstempoet i sammenheng med hennes erfaring og relasjon til Magne, da han stoler på at Regina har oversikt over arbeidsoppgavene og de andre arbeiderne. Sann sett kan Regina forstås som en slags *uformell* leder hvor Magne har tillit til at Regina tar ansvar og fasiliterer de andre arbeiderne i arbeid.

En annen historie som viser hvordan Regina fungerer som en *uformell leder*, er hentet fra en junidag i felt. Denne dagen jobber arbeiderne på et annet stort jordområdet, et stykke unna gården. De arbeider med å plukke vekk blomster og knopper på jordbærplantene. Det er viktig å påpeke at dette arbeidsstedet er langt unna gården, noe som fører til at Magne ikke er tilstede og har mulighet til å følge opp arbeidet like godt. Det foreligger nemlig et mønster i de dagene arbeiderne er og jobber langt unna gården. På disse dagene har arbeiderne de lengste avbrekkene og pausene fra arbeidet. Den store avstanden fra gården, kan dermed sees på som et «smutthull» eller en slags «strategi» til å kunne utnytte de arbeidsdagene med lange pauser og avbrekk fra arbeidet på gården. Regina er nemlig den som tar initiativ og styring til disse lange pausene. Fram til lunsjtid denne dagen jobber Regina, Marina, Ona, Žana og Zara i et rolig tempo. Det er tydelig at de arbeider sakte da de ved tidligere anledninger i Magnes nærvær, jobber mye raskere. Regina kommer bort til meg og sier: «Today we are so many people here, we need to work slowly and take it easy. If not, we will finish the job too fast».

Rundt lunsjbordet denne dagen, og inne på fabrikken har Magne ankommet. Han har tatt med kake til lunsjen, og forteller at de må hygge seg litt ekstra siden det er fredag. Etter litt kakespising spør han Regina om de fortsatt har nok arbeid å gjøre resten av dagen, eller om han må finne andre arbeidsoppgaver til arbeiderne. Regina svarer Magne raskt at de har nok jobb resten av dagen, og at de trenger tiden for å bli ferdig med å plukke vekk blomstene i jordbæråkeren. Da lunsjen er over, kjører Regina bilen med Marina, Ona, Žana og Zara i baksetet. I det Regina parkerer bilen langs jordet, slår hun av tenningen på bilen, men lar radioen stå på. Hun blir sittende bak rattet, mens de andre arbeiderne gjør det samme. I det arbeiderne ankom åkeren etter lunsjen var klokken 12:08. I det jeg ser på klokken er den plutselig 13:23. Verken Regina eller de andre arbeiderne har gått ut av bilen for å jobbe etter lunsj, og uten å gjøre noe annet enn å prate og høre på radioen i bilen. Etter en stund spør Regina meg om: «Do

you think we workers from Lithuania are hardworking people? Hard work, today right? – you know, we are too many girls and not much work left today». Etter en stund, oppdager Regina en varebil som kommer kjørende på vegen som ligner på Magne sin. Samtlige av arbeiderne spretter ut av bilen, i full fart bortover mot jordet, og stiller seg således opp i arbeidsposisjon. De oppdager at bilen ikke er Magne sin. Regina tenner seg derfor en røyk og sier til de andre arbeiderne at: «Okey we work little now, but slow». Arbeiderne tar imot instruksene fra Regina, og begynner å arbeide, i et sakte men jevnt tempo. Hendelsen denne dagen har noen likhetstrekk med den foregående historien, som viser hvordan Regina tar på seg en slags *uformell* lederrolle, ved at hun styrer arbeidstempoet – ut ifra når arbeiderne skal begynne å arbeide og ikke.

Konflikter og uenigheter blant de litauiske arbeiderne

Før jordbærsesongen starter, er det som nevnt mer eller mindre den faste gjengen som er på gården for å foreta en del forberedelser og vedproduksjon fram mot høysesongen. Noen av arbeiderne, særlig Darius, Danutė og Zana har uttrykt frustrasjon og sinne i løpet av de siste ukene på gården. Det er tydelig at ikke alle er enige i Reginas rolle som *uformell* leder på gården. Darius fortalte om en krangel som fant sted på lørdagen som var, og at det skapte en del frustrasjon og sinne blant de andre arbeiderne på gården. Han sier:

On Saturday, Magne and his girlfriend invited us to have some drinks in the jacuzzi. Everybody got so drunk, but I went to bed early because I was so tired and drunk. But the next day I woke up to a lot of drama. Ona told me that Andrius and Danutė got very angry at Regina, because she is bossing around and believes she is the queen of the farm. And when everybody got drunk, I think they had the chance to say something, and that everybody is tired of her bullshit.

Etter hendelsen som skjedde denne helgen, har Darius trukket seg mer og mer tilbake. Tidligere har alle arbeiderne spist lunsj sammen inne på det største kjøkkenet på fabrikken. Men de siste ukene har Darius spist lunsj alene på det andre kjøkkenet, som er på den andre siden av fabrikken. Darius orker ikke å være sammen med Regina og Marina, da han mener at de går rundt og sjefer over de andre, både i arbeidssituasjoner, men også på fritiden. Darius orker ikke å bruke energi og tid på dårlig stemning, da han ikke liker det. Han sier at Regina sjefer over de andre arbeiderne og «making her own rules». Darius har ved flere anledninger forsøkt å si ifra til Regina og Marina i arbeidssituasjoner, særlig hvis han har vært uenig, «på en ordentlig måte», men mener at han bare blir møtt med sure ansikt. Det har særlig vært i arbeidssituasjoner hvor alle arbeiderne må samarbeide, eksempelvis da de jobber med vedproduksjon. Da må alle bidra for at maskineriet skal kunne gå rundt. Ved flere anledninger har både Regina og Marina

vært irritert på Darius, for at han enten jobber for raskt eller for sakte. Konfliktene har dreid seg om arbeidstempoet i jobbsituasjoner, spesielt i de situasjonene Regina tar på seg rolle som *uformell* sjef. Regina og Marina ble også irritert da Darius satt seg ned i sofaen under lunsjen, med arbeidstøyet på. De liker ikke at Darius spiser lunsj i sofaen, og mener at han må spise lunsj sammen med resten av arbeiderne rundt bordet, og ikke i sofaen. Det er tydelig at Darius har vært uenig i dette, da han konsekvent har valgt å sitte i sofaen under samtlige lunsjer på gården, alene. Det at Darius ikke vil spise med resten rundt bordet kan sees i sammenheng med at han ikke er like inkludert i fellesskapet på gården, som en del andre av arbeiderne er. Han er i konflikt med Regina og Marina, og velger dermed å trekke seg unna fellesskapet.

Den ene dagen i felt, sitter jeg sammen med Darius på det andre kjøkkenet for å spise lunsj sammen med han. Vi sitter på hver vår stol rundt det store kjøkkenbordet. Darius tar fram pålegg fra kjøleskapet. Han liker ost, avokado og tomat, og sier at han prøver å spise litt mer sunt, nå som han trenger mer energi til jobben på gården. Etter hvert som Darius begynner å spise, kommer Danutė og Žana inn på kjøkkenet. De har akkurat spist ferdig lunsjen sin sammen med Regina, Marina, Andrius og Zara på det andre kjøkkenet. Danutė og Žana kommer med hjemmelaget kjeks til Darius, som de setter på bordet. Kjeksen ligner på fattigmann som nordmenn spiser rundt juletider, både på utseende men også på smaken. Det er Danutė som har laget kjeksene hjemme i Litauen, og tatt de med til gården. Danutė og Zana rusler ut på verandaen, for å vanne plantene og frøene som de har sådd. De har sådd agurk eller *agurkas* som det heter på litauisk, samt en del salater og tomater. Arbeiderne bruker å så og dyrke grønnsaker tidlig i sesongen på gården, slik at de er selvforsynte med grønnsaker ut over sommermånedene i jordbærsesongen, forteller Danutė. Etter hvert som lunsjpausen begynner å nærme seg en time, rusler Danutė og Zana tilbake til den andre siden av fabrikkens. Darius sier således: «You see, some of us are really good friends and come along together». Og med det mener Darius at han var irritert på Regina, men kommer over ens med de andre arbeiderne på gården.

Konflikter eller uenigheter mellom flere parter er ikke unormal praksis på en arbeidsplass (Sørhaug, 2019, s.146). Samtidig viser konfliktene at Regina forsøker å «markere» sin plass i gruppen, med å kommentere arbeidstempoet til Darius, samt at han ikke kan sitte i sofaen, men heller må sitte rundt bordet med resten å spise lunsj. Sånn sett er det mulig å se konfliktene mellom Regina og en del av de andre arbeiderne som «tegn på forskjeller» når det kommer til

erfaring og hennes rolle som *uformell* leder, som vitner om at det foreligger et slags hierarkisk system mellom arbeiderne (Sørhaug, 2019, s. 75).

Et annet eksempel på hvordan Reginas rolle som *uformell* leder kommer til uttrykk, er hentet fra en junidag i felt. Denne morgenen ankommer jeg gården 08:00. Damene har allerede begynt arbeidsdagen ute i det ene og nye jordbærfeltet et godt stykke unna gården. Donatas møter meg på parkeringsplassen og tilbyr meg skyss bortover til arbeidsstedet der damene jobber. I det jeg ankommer jordbærråkeren er Marina, Danutė og Žana tilstedte. Regina og Zara er ikke å se. Marina kommer etter hvert bort til meg og forteller: «Magne and Regina is driving Zara to the airport. She is going home for a small week for holiday before she is coming back for berry season». Mens arbeiderne går fram og tilbake i jordbærråkeren, og plukker vekk knopper og blomster – spiller Danutė litauisk musikk fra høyttaleren på telefonen sin. Danutė ser åpenbart glad ut, hvor hun danser og spretter i jordbærråkeren mens hun plukker blomstene. Hun synger høyt, og får med Marina og Žana på allsang mens de jobber. Danutė holder humøret og stemningen oppe blant arbeiderne, helt fram til lunsj denne dagen. Etter hvert som det begynner å nærme seg lunsjtid, kjører arbeiderne bort til fabrikken. I det arbeiderne ankommer kjøkkenet, har Regina allerede kommet tilbake fra kjøreturen til flyplassen sammen med Magne. Hun sitter på den faste plassen sin rundt lunsjbordet, og sier ingen ting til de andre da de kommer inn i rommet. Etter hvert setter samtlige av damene seg rundt lunsjbordet. Stemningen er rar, og det er helt stille mellom arbeiderne. Danutė som hadde et smil om munnen og var glad før lunsjen har nå endret ansiktuttrykk. Hun konsentrerer seg bare om å spise opp lunsjen sin. Ingen av arbeiderne sier noe som helst mens de spiser. Og etter at samtlige av arbeiderne har spist opp og ryddet etter seg, trekker de seg unna, en etter en - og hver for seg. Regina går ut for å røyke, Marina går på badet for å fikse håret, mens Ona og Danutė går inn på hvert sitt soverom for en liten «timeout».

Etter hvert som lunsjen på en time begynner å bli ferdig, samles de nede i gangen for å kle på seg arbeidstøyet. Regina tar styringen og setter seg i førersetet på bilen, og venter til resten er ferdige med å kle på seg. Marina, Danutė, Ona og Žana setter seg således i baksetet. I det Regina parkerer bilen langs jordet, er hun raskt ute av bilen, og begynner å plukke vekk blomster med en eneste gang. Hun sier ingen ting - mens hun begynner å jobbe. Danutė, Ona og Žana følger på. Men det tar ikke lang tid før avstanden mellom Regina og de andre damene har blitt stor. Regina jobber alene, mens de andre er langt bak henne. Marina setter opp tempoet etter hvert, og er imellom Regina og de andre arbeiderne. Danutė og Žana jobber bakerst. Humøret til

Danutè er ikke det samme som før lunsjen, da Regina var med Magne for å kjøre Zara til flyplassen. Hun verken hopper, er entusiastisk eller spiller musikk fra mobiltelefonen sin. Danutè konsentrerer seg bare om å plukke vekk blomstene, og sier ingen ting til de andre arbeiderne og løfter sjeldent blikket opp. Hun løfter kun blikket de gangene hun skal strekke på ryggen, for hvile den. Etter en stund kommuniserer Danutè og Žana noen få ganger, men ellers er fokuset rettet mot det å plukke vekk knoppene og blomstene i feltet, så stille som mulig. Det er tydelig at stemningen mellom arbeiderne endret seg etter at Regina kom tilbake fra flyplassen med Magne. Det ser ut til at arbeidere som Danutè, spesielt trekker seg unna mens Regina er tilstedte, og at hun trer inn i en annen rolle; hoppende, lystig og glad, de gangene Regina er borte fra arbeidet.

Det som blant annet skjedde i den foregående historien kan sees i sammenheng med Reginas rolle som *uformell* leder på gården, i form av å styre arbeidstempoet, og som handler som arbeidsdynamikker og stemningen mellom arbeiderne. Hendelsene og konfliktene kan dermed tolkes som et slags arbeidshierarki (Sørhaug, 2019, s. 75), der Regina tar på seg en slags sjefsrolle, som i praksis styrer dynamikken og stemningen blant de andre arbeiderne, som i Reginas fravær, endres.

Ikke alle er velkomne – betydninger av tillit og gruppefelleskap

Darius, er som tidligere nevnt en ny arbeider som kom til gården for første gang april 2022, og som ble rekruttert gjennom svogeren sin, som hadde arbeidet på gården tidligere. Etter at Darius kom til gården har han sammen med Andrius hatt mye ansvar når det kommer til vedmaskiner, traktor, biler, samt en del andre vedlikeholdsoppgaver på gården - i tillegg til å være tolk. Darius forteller at det har vært svært utfordrende å komme inn i 5-april gruppen på gården, spesielt da denne gjengen kjenner hverandre fra før av og kommer til gården hver sesong før jordbærsesongen. Darius opplever at både Magne og de andre arbeiderne ikke liker han, hvor han beskriver kommunikasjonen og forholdet til Magne som anspent. Dette ble spesielt synlig da Darius raskt fikk ansvar for å passe på vedmaskinen. Det var flere morgener Darius ikke fikk start på traktoren som holder motoren til vedmaskinen i gang. Han ble tydelig frustrert og oppgitt da alle de andre arbeiderne bare sto der og ventet på at han skulle fikse problemet. Samtidig mente han at Magne ikke hadde gitt han beskjed om hva som skulle gjøres for å holde motoren i gang, samt at det måtte fylles på olje og diesel hver ettermiddag, slik at maskinene starter med en gang. Darius mener at dette er informasjon som Magne burde ha fortalt han, og

at det er dårlig av en arbeidsgiver å ikke informere om slikt. En tidlig morgen i juni, våkner jeg opp til en melding fra Darius med følgende informasjon:

Got some news from Magne today, I'm leaving this Friday, going back to Lithuania, he does not want me anymore, so I think I won't see you anymore, unless you want to take me to the airport hehe. Donatas, the guy who used to work for Magne is coming back on Monday, so he just says that he doesn't need me anymore, but I think he just doesn't like me, and that's it, cuz he would have said to come back for berry season.

Senere denne dagen, møter jeg Darius på en café, hvor han åpent og ærlig fortalte at han er overbevist om at Magne ikke liker han som person, og at dette er hovedårsaken til at Magne velger å sende han hjem fra gården. Ett par dager senere på gården, sitter jeg i bilen med Magne. Han fortalte også åpent og ærlig hvorfor han valgte å sende hjem Darius fra gården. Magne trekker fram Donatas, som han beskriver som mye bedre arbeider, sammenlignet med Darius. Magne forteller:

Donatas jobber for tre personer. Han vet hva som skal gjøres til enhver tid. Det er ikke nødvendig at jeg følger med på hva han gjør, eller hva han burde gjøre. Vi har kjent hverandre lenge, helt siden 2010, da han begynte å arbeide på gården. I tillegg kjenner han alle de andre arbeiderne og kommer godt over ens med dem.

Magne legger vekt på sosiale ferdigheter, relasjoner, tillit og arbeidsmoral som sentrale egenskaper for hvorfor Donatas fungerer som god arbeidstaker på gården. Samtidig kan det si noe om hvorfor Darius ble sendt hjem. Magne fortsetter samtalen med å fortelle at Regina også kom bort til han og sa at Darius ikke kommer over ens med de andre i arbeidsgruppen, samt at Regina påstod at: «he is working like a girl».

Disse påstandene kan tolkes som forskjellige oppfatninger av hva som foregikk i de forskjellige hendelsene og situasjonene. I flere av disse situasjonene tolket jeg at en del av denne anspenningen i utgangspunktet handlet om misforståelser. Først og fremst en del misforståelser og forventinger mellom Magne og Darius, hvor Darius opplever det at Magne ikke har informert han godt nok, om hva som skal gjøres og ikke. Det skal sies at Magne ikke alltid informerte arbeiderne om hvilke arbeidsoppgaver som skulle gjøres til enhver tid. Det hendte at Marina tok initiativ til å ringe Donatas som var hjemme i Litauen, for å spørre om ting, hvis Magne ikke tok telefonen eller ikke var til stedet i de situasjonene det oppstod spørsmål og

usikkerhet i gruppen, knyttet til arbeidsoppgaver. Samtidig er det mulig å tolke at Magne har noen forventninger om at arbeiderne skal ta ansvar og initiativ selv. Særlig når det kommer til Darius, hvor Magne tidvis tok det for «gitt» at Darius visste hva som skulle gjøres til enhver tid av arbeidsoppgaver. Kanskje spesielt da Magne sammenligner Darius med Donatas, ved å legge vekt på hvilke egenskaper hos Donatas Magne verdsetter.

Darius fortalte blant annet også, at han ved flere anledninger har prøvd å si ifra til de andre arbeiderne som sjefer rundt på gården. Han refererer da spesielt til Regina og Marina som i likhet med Donatas har jobbet hos Magne over flere år. Etter at Darius returnerte til Litauen, fortalte han at han fikk vite av Lina, at Regina og Marina pratet dritt om han til Magne, og at dette var hovedårsaken til at han fikk sparken. Darius mener også at Regina og Marina ikke likte at han sa ifra om ting da de jobbet sammen, som å si ifra og spørre om arbeidsoppgavene kunne utføres på andre måter, hvor Darius kom med forslag til å effektivisere vedproduksjonen, men at dette ikke ble tatt imot av Regina og Marina. Og at disse tingene var hovedårsaken til at han ikke kom over ens med dem, som resulterte i at han ble sendt hjem fra gården.

Hendelsen mellom Magne og Darius, samt påvirkningen fra Regina og Marina, viser hvordan Magne velger å forholde seg til arbeidsdynamikken mellom arbeiderne. Samtidig kan det si noe om Magnes strategier for å få arbeidshverdagen til å gå rundt, ved å hente inn nødvendige arbeidstakere, som Donatas, som ifølge Magne, fungerer bedre, sammenlignet med arbeideren Darius. Donatas mener at arbeidsforholdet på gården i utgangspunktet opphørte forrige sesong, da han ønsket å være mer tilstede sammen med familien i Litauen. Samtidig sier han at Magne tryglet han om å komme tilbake, i bytte mot høyere lønn, som førte til at han dro tilbake til gården for å jobbe i noen måneder til. Dette sier også noe om hvordan fleksibilitet, eller *fleksibel kapitalisme* kommer til uttrykk mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Særlig da Magne «forhandler» med Donatas, i bytte mot at han kommer tilbake til gården for å arbeide (Kjaerulff, 2015; Narotzky, 2015; Garsten, 2018).

Tillit og de formelle/uformelle praksisene på gården

Historiene til informantene viser betydningen av erfaring, kompetanse og tillit i samhandling mellom arbeiderne på gården. Donatas, som i dette tilfellet har mer erfaring fra arbeidet på gården, samt at han kommer bedre over ens med de andre arbeiderne sosialt, førte dermed til at Magne valgte å rekruttere han inn på gården igjen. Tillit og erfaring blant arbeiderne på gården er således av signifikant betydning. Tillit handler om å stole på gaven som ennå ikke er gitt, og

på at en gave kan bli gitt uten krav om gjenytelse (Mauss, 1924/1966 i Sørhaug, 2019, s. 22). Sørhaug mener dette er dristige og risikofylte handlinger, fordi de blir foretatt uten garantier og betingelser. Det handler rett og slett om å stole på hendelser som enda ikke har skjedd (Sørhaug, 2019, s. 22). I en kontekst av gården, handler dette om at flere av relasjonene på gården, særlig mellom Magne og arbeiderne, er bygget på gjensidighet og tillit, som viser seg å være sentrale dimensjoner for hvorfor enkelte av arbeiderne velger å vende tilbake til gården år etter år – og i hvordan Magne velger å sikre seg nødvendig arbeidskraft på gården. I tillegg, så viser de nevnte hendelsene og historiene betydningen av de *formelle* og *uformelle* praksisene (Surak, 2013; Spaan og Hillmann, 2013), hvor enkelte av arbeiderne trer inn i *uformelle* roller, når det kommer til å være sjef og styre arbeidstempoet. Samtidig viser historiene hvordan enkelte av arbeiderne kan fungere som tolk på grunn av språkkompetanse (Bourdieu, 1977), men på tross av dette, bli sendt hjem, til fordel for fellesskap, samhold, kompetanse og fleksibilitet.

7 Innsiden av gården under bærseongen

Juli og august er de mest hektiske og intense månedene på gården. Det handler først og fremst om jordbær og bringebærseongen, og alle arbeidsoppgavene som skal foretas. Jordbærseongen i Norge, varierer ut ifra vær, lokasjon og dyrkeforhold (Papadopoulos og Fratsea, 2017, s. 132). Som regel, starter jordbærseongen på gården rundt den første helga på juli. I feltarbeidsperioden ble første jordbærdag eller den såkalte jobben med å plukke jordbær 13. juli 2022. Majoriteten av de «faste» sesongarbeiderne var på plass i starten på uke 28, mens de nye jordbærplukkere som kom til gården for første gang, fikk beskjed om å møte opp i uke 27, og senest 08. juli. I og med at en del av de nye arbeiderne var på plass på gården før det store plukkearbeidet var i gang, ble dagene fram mot 13. juli brukt til å male det nye fyringshuset på gården, plukke ferdig blomster på noen få gjenstående felt, samtidig som noen få arbeidere gikk i gang med å plukke de jordbærene som hadde blitt moden. Det er viktig at de bærene som er moden plukkes, slik at de ikke blir overmoden og sprer råte eller unødvendig fukt på de resterende bærene som ikke har modnet. I og med at jordbærseongen ikke var i gang for fullt, ble en del av de første arbeidsdagene bare halve arbeidsdager som varte fra morgen til lunsj. Dette da Magne ikke hadde nok arbeid til samtlige av arbeiderne, da alle ventet på at jordbærfeltene skulle bli moden nok. Etter hvert som jordbæra ble mer og mer moden, forflyttet arbeidsdagene seg til jordbæra, sammen med de resterende litauiske arbeiderne som kom i løpet av uke 28.

Fra og med 13. juli 2022, da plukkearbeidet var skikkelig i gang, var det hele 54 litauiske arbeidere i sving. Arbeidshverdagen startet som regel kl. 07:00 på morgenen, og varte til ca. kl. 16:00 på ettermiddagen, med en times lunsjpause midt på dagen fra 11:00-12:00. Arbeiderne jobber fra mandag-fredag, hvor lørdager er halv arbeidsdag, hvis været er bra og det er behov for å fylle opp gårdsutsalget med bær, særlig da det er mange kunder innom i løpet av helgene. Hvis været er dårlig, blir lørdager brukt som fridag. Magne fortalte at arbeiderne er pliktige til å ta en dag fri i løpet av uken, og at hvis det er mye å plukke, må de rullere fridager slik at alle får en dag fri i løpet av arbeidsuken. Søndager starter arbeiderne litt senere, og som oftest fra 11:00 om formiddagen, hvor de arbeider til 19:00-20:00 om kvelden, avhengig av hvor mange kasser de lokale butikkene har bestilt til mandag. Søndager er derfor en viktig plukkedag, for at det skal være nok jordbær til gårdsutsalget i helgene, samt at det er viktig å få nok jordbær til

butikkene på mandag, da sjåførene på gården kjører ut jordbær til butikkene fra kl. 07:00 mandag morgen.

Jordbær og bringebær

Som nevnt i kapitlet om feltsted og gården, og som vist på kartet over gårdsområdene, er jordbærfeltene et godt stykke unna gården og fabrikken. I praksis fører avstanden til høy mobilitet mellom arbeidsstedene, samt behovet for skyss til- og fra arbeidsstedene. Det er Lina og noen ganger Magne som skysser arbeiderne til og fra arbeidsstedene. Jordbærplukkerne blir som regel delt inn i «team 1» og «team 2» som arbeiderne selv omtaler de forskjellige arbeidsgruppene i jordbæråkeren. De deles i to forskjellige team, fordi det er to forskjellige stasjoner som er plassert ute i åkrene, spesielt hvis arbeiderne jobber på de største jordbærfeltene. Samtidig er det enklere å holde oversikt over de områdene som er ferdig plukket, hvis arbeiderne blir delt inn i to grupper.

Figur 5 Veiestasjon. 03.08.2022. Bilde att av Karoline Setsaas

Arbeiderne bærer ferdigplukkede jordbærkasser bort til teltet, der de blir veid og loggført. Hver arbeider har sitt egen nummer som viser en oversikt over hvor mange kasser hver arbeider har plukket i løpet av en arbeidsdag. Dette er det veiesjefene Vaiva og Danutè som tar seg av. De har i hovedoppgave å sjekke at hver jordbærkasse som kommer inn til teltet veier 7,5 kg, som er minimumskravet for å få en kasse «godkjent», og dermed loggført. Samme prosedyre gjelder også for «team 2» som har sin veiestasjon på andre siden av grusveien.

Arbeiderne jobber akkord¹⁹, og tjener kronespris per kasse med jordbær de har plukket. En kasse med jordbær rommer til sammen 12 små kurver. De beste plukkerne på gården plukker omtrent 40 kasser med jordbær på en god dag. Her er det flere faktorer som spiller inn, som blant annet dagsform, kvaliteten på jordbæra, jordbæråkrene og været. Hvis det er varmt, eller at det regner mye, krever dette ekstra krefter og konsentrasjon. Spesielt hvis det regner mye og plukkerne må ha på masse regnklær, eller at det er varmt, og de må skjermes fra solen. Når det er varmt bruker arbeiderne ekstra energi og krefter på å frakte kassene til disse stasjonene. Hvis det regner er det til tider ekstremt glatt i jordbæråkeren, som betyr at det er fort gjort å skli eller å ramle hvis det går litt fort i svingene. Spesielt også da de aller fleste bruker støvler på grunn av mye gjørme og lort. Arbeiderne får også betalt for å plukke de dårlige og brune bærene, som veies og registreres på lik linje med jordbærkassene. Det er viktig å plukke vekk de dårlige jordbærene, slik at de ikke smitter råte og fukt på de andre friske bærene. Det samme gjelder med de bærene som er grønne og ikke moden. Da er det viktig å vente med å plukke dem til neste dag, eller til senere i uken, alt etter som. De nyeste jordbærfeltene har de største jordbærene, som betyr at disse er de som er «enklest» å plukke da de er større og fastere da de plukkes. De mindre og eldre bærene tar lengre tid, da de er vanskeligere å plukke på grunn av størrelsen.

Når det kommer til bringebærplukking, begynner dette i slutten av juli, og i starten på august. I likhet med jordbærplukkingen er det været som er avgjørende. Akkordlønn gjelder også for plukking av bringebær. Forskjellen mellom jordbær og bringebærplukking, er at bringebærkassene skal veie 5,1 kg per kasse. I tillegg, så tjener arbeiderne flere kroner per kasse med jordbær, i motsetning til bringebær. Antall bokser i kassen er det samme som jordbær. I motsetning til å plukke jordbær, går det raskere å plukke bringebær, da de plukkes i mer ergonomisk høyde, uten at arbeiderne er nødt til å bøye ryggen, eller sitte på huk, slik som de gjør da de plukker jordbær. De kroppslige teknikkene og hva det innebærer for jordbærplukking, vil bli utdypet ytterligere under *kapittel 8: Kropp og tid, arbeidernes erfaringer*.

I jordbær- og bringebærsesongen er også butikken eller gårdsutsalget på gården åpent. Her selges det jordbær, bringebær og hjemmelaget bringebærdrikke. I gårdsutsalget arbeider det

¹⁹ Arbeiderne får lønn ut ifra hvor mange kasser jordbær de plukker i løpet av en arbeidsdag (Hovde, 2020).

norske ungdommer som hjelper til med salg, kundeservice og lagring av jordbær- og bringebærkasser som kommer direkte fra bærfeltene. Ungdommene er også viktig for flyten av arbeidsoppgaver i bærsesongen, særlig da det er mye folk innom butikken i høysesongen. I butikken er det Maria som stort sett har hovedansvaret, da hun har arbeidet i gårdsutsalget de siste fem årene hos Magne. Ungdommene hjelper Donatas og Andrius med å løfte inn kasser med bær, både på kjølen og i butikken. De tar også imot bestillinger på telefonen fra privatkunder, og de lokale matbutikkene som ringer inn og bestiller bær.

Figur 9 Jordbær. 02.08.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas

Figur 7 Bringebærkasse. 05.08.2022. Bilde tatt av Karoline Setsaas

Jordbærplukkerne

Hver morgen møtes de litauiske arbeiderne nede i den store gangen inne på fabrikken ca. kl. 06:40. Samtlige av arbeiderne har hvert sitt skap hvor de har arbeidstøy, knebeskyttere og ryggbelter som de bruker for å plukke jordbær. Litauerne bruker oransje oljeregklær som Magne låner ut, i tillegg til støvler, knebeskyttere og ryggbelter. Knebeskytterne plasseres under regntøyet, med den hensikt å beskytte mot slitasje og smerter under jordbærplukkingen. I tillegg bruker en del av arbeiderne lange plastikkhansker som de har tatt med hjemmefra, som de bretter opp til albuen, for å forhindre at regnet trenger inn under klærne. Magne stiller med plastikkhansker som de må bruke mens de plukker jordbær, som har med hygiene å gjøre. Magne legger vekt på viktigheten av dette, da mattilsynet oppdaget store avvik blant en del gårdsbruk rundt omkring i landet for noen år siden, som påvirker rykter og kjøpelyst hos kundene. Plukkesjefene skiller seg ut når det kommer til bekleddingen, da de bruker egne klær som skalljakke og en lett bukse. De er ikke like mye ute i jordbærakeren da de stort sett

oppholder seg under tak, og dermed har et mindre behov for å beskytte seg mot været. Etter at arbeiderne er ferdig påkledd, samles de utenfor fabrikken, i påvente av at Magne og Lina skal skyse dem bortover til jordbærfeltene.

Da arbeiderne går i gang med å plukke, må de først hente fram plastikkasser, hansker og kurver som er plassert på veiastasjonene, og som de tar med seg bortover til der de skal plukke jordbær. Hver arbeider får tildelt hver sin rad med jordbær som de følger fra et punkt til det neste. Hvor raskt arbeiderne er til å plukke jordbær, er avhengig av erfaring, kompetanse og teknikk. For å illustrere hvor raske de mest rutinerne arbeiderne er, ønsker jeg å sammenligne noen av de raskeste plukkerne med meg selv, hvor jeg hadde min første erfaring med å plukke jordbær på feltarbeid, en grytidlig julimorgen. Den første dagen jeg var med å plukke jordbær, brukte jeg sirka 2,5 time på to kasser med jordbær, i tillegg til å plukke to 10L bøtter med dårlige bær. I motsetning til meg, plukker arbeideren Guntaras i snitt 20-30 kasser i løpet av en normal arbeidsdag fra 07:00-16:00 med en times pause midt på dagen²⁰.

Arbeidsorganisering

I jordbærsesongen begynner ofte arbeidsdagene til Lina med å kjøre samtlige av jordbærplukkerne til jordbærområdene. Etter at hun har kjørt arbeiderne til jordbæråkeren, foretar hun en runde i åkeren hvor hun kartlegger feltene for dagen. Videre er dette informasjon som videreformidles til Magne. I løpet av en arbeidsdag, er det Lina som har mest kontakt og dialog med Magne. Ofte er det beskjeder fra arbeiderne som Magne trenger å informeres om, som eksempelvis mengden av bær som er igjen, eller om det er dårlige eller gode forhold ute i jordbæråkeren. Dette er informasjon som Lina får fra de andre arbeiderne og veiesjefene som holder oversikt over arbeiderne og jordbærkassene. Veiesjefene oppdaterer Lina kontinuerlig med blant annet om hvor mange kasser med jordbær som er plukket til enhver tid. Hun oppdaterer også hvilke type jordbærfelt som er igjen og som må plukkes i løpet av dagen eller morgendagen. Det kan også være nødvendig å hente spon til å fylle inn gjørmehull. I tillegg kan det være nødvendig med påfyll av jordbærkasser og jordbærkurver. Denne informasjonen videreformidler Lina således til Magne, slik at han kontinuerlig er oppdatert på situasjonen ute i jordbæråkeren.

²⁰ Hvis jeg hadde plukket jordbær fra 07:00-16:00 med en times pause hadde jeg i snitt kanskje klart å plukke 8 kasser med jordbær og 8 10L bøtter med dårlige jordbær.

Hver dag mottar Lina plukklistene fra plukkesjefene på veiestasjonene ute i jordbæråkeren. Plukkesjefene har laget en oversikt over hvor mange kasser hver arbeider har plukket i løpet av en arbeidsdag. Plukkesjefene er nøye valgt ut av Lina, da hun er opptatt av at de er nøyaktige og ærlige, slik at lønningene til arbeiderne blir riktig. Magne fortalte at det er Lina selv, som har kommet med forslag og bestemt hvem av arbeiderne som egner seg til å være plukkesjef på veiestasjonene ute i jordbæråkeren. Her er Vaiva blant noen av plukkesjefene, som Lina har et langt og nært forhold til. Vaiva er en litauisk arbeider som har vært naboen til Lina over flere år. Vaiva er i likhet med Lina, i midten av trettiårene og har brukt de siste seks årene av sommerferien sin på å arbeide på gården.

Alle jordbærplukkerne har et eget nummer i løpet av jordbærsesongen som symboliserer navnet til plukkerne. Videre er det Lina sin arbeidsoppgave å summere og kalkulere antall jordbærkasser per arbeider i kroner. Dette for at Magne skal få oversikt over hvor mye hver arbeider har tjent i kroner, slik at han kan videreformidle informasjonen til lønningskontoret som Magne har avtale med og som til slutt utbetaler lønn til arbeiderne. Jobben med å kalkulere og regne ut hvor mange kasser hver arbeider har tjent, er det bare Lina som får utføre. Magne fortalte at han har 100% tillit til at Lina er ærlig, og går systematisk til verks, da hun regner ut hvor mye hver enkelt arbeider har tjent. Han fortalte også at Lina ikke ønsker å delegerer bort denne arbeidsoppgaven til noen av de andre arbeiderne, i frykt for at de kan utnytte situasjonen. I kalkuleringsprosessen fortalte Lina at det er mulig å jukse antall kasser ved å legge til, eller fjerne kasser fra noen av de andre arbeiderne, til sin egen eller andres fordel. Det er dette Lina sjekker, da hun summerer sammen antall kasser opp mot antall arbeidere og det totale antallet som er plukket i løpet av en dag. Magne fortalte også at Lina oppdager raskt feil, hvis noe ikke stemmer i logg-systemet. Magne har dermed stor tillit til Lina, da hun er den eneste arbeideren på gården som utfører denne jobben.

Lina som uformell broker

Lina har en rolle som en slags sjef for de litauiske arbeiderne, da hun fungerer som en tolk og *broker* mellom arbeiderne og Magne på gården. Et eksempel på hvordan Linas arbeidsdag kommer til uttrykk på gården, samt hvilke roller hun får tildelt av Magne, er hentet fra en travel og varm sommerdag i slutten av juli, og på tampen av jordbærsesongen. Denne dagen plukkes det hovedsakelig Sonata og Korona bær av de litauiske arbeiderne, på det største jordbærfeltet. Kampen om å plukke de største og beste jordbærene er tilstede – da det handler om å være raskest mulig, for å kunne tjene mest mulig penger på kortest mulig tid. Særlig da

arbeiderne jobber akkord, og som i praksis betyr at jo mer jordbær arbeiderne plukker, jo mer penger tjener de. Før lunsjtid denne dagen tok Magne en prat med Lina. Han ga beskjed om at arbeiderne ikke er nøye nok når de plukker jordbærene. Både Magne og ungdommene i butikken, hadde lagt merke til at jordbæra som kom inn til butikken, var litt for lys. Magne sier til Lina:

I think the workers are starting to get lazy now. I see them picking the light strawberry. And they are not supposed to do that. The light berry's need more days to be ready before they can pick them. If they continue picking the light one, it will be a lot of waste. Can you tell them that they need to be patient and carefully and remind them that they also have salary for picking the bad and rotten berry's?

Etter praten med Magne, og etter at arbeiderne var ferdig med lunsjen sin, kjører Lina dem tilbake til jordbæråkeren. Hun tar initiativ til å samle plukkerne i en ring rundt den ene veiestasjonen. Lina formidler noen setninger på litauisk som jeg ikke forstår. Hun tar fram dårlige og overmodne jordbær i den ene hånda, og lyse og umodne jordbær i den andre. Ut ifra dette, er det mulig å tro at Lina videreformidler informasjonen fra Magne, om hvilke jordbær som skal plukkes og ikke. Etter en stund, og etter at Lina er ferdig med å formidle informasjonen fra Magne, går arbeiderne raskt tilbake til arbeidet. Lina kommer bort til meg etter praten med arbeiderne, og fortalte: «I know who is picking the bad and light strawberries. But I need to tell everybody you know. But now we will have some fun, I need to scare them little he he».

Lina tar fram en politihatt og en høyttaler fra bagen sin - som hun raskt kobler opp mot telefonen sin. Danutė tar på seg politihatten og et par solbriller - mens hun bærer høyttaleren oppå sin høyre skulder – og marsjerer inn mot jordbærfeltet. Lina følger på, også med solbriller - der både hun og Danutė spiller en sang med politisirener på høyttaleren. Danutė og Lina går rundt i jordbæråkeren, tusler forbi -og imellom arbeiderne mens de jobber. Det at Lina og Danutė tar på seg jobben som politi viser hvordan seriøse tilbakemeldinger og informasjon fra Magne, kan videreformidles til de andre arbeiderne, på en seriøs, gøy og dramaturgisk måte. Lina og Danutė tar på seg rollen som politi, ved å gå rundt å sjekke at arbeiderne plukker de riktige jordbærene. Samtidig fortalte Lina at det er viktig at det er for «fun» og «scare them little» som viser en form for seriøsitet og humor, gjennom å videreformidle informasjon fra Magne, til de andre arbeiderne.

Hendelsen viser hvordan noe seriøst kan kommuniseres som både noe morsomt og seriøst samtidig. Hendelsen viser også Magne forventninger til jordbærplukkerne, som da blir et ansvar som Lina tar på seg og ordner opp i – gjennom å viderefordre noe seriøst om til noe litt morsomt – hvor budskapet er det samme, nemlig å gjøre jobben ordentlig og plukke de riktige jordbærene. Samtidig viser historien at Lina har en arbeidshverdag bestående av fleksibilitet, da hun får ansvar fra Magne om å «rydde opp i ting» når arbeiderne gjør det de ikke skal, i tillegg til en del andre arbeidsoppgaver som innebærer å rekruttere og fasilitere arbeiderne i arbeid.

Foretrukne arbeidstakere

En sen julidag i felt, sitter Magne og Lina sammen på kontoret og prater om arbeidsdagen. Lina har nettopp vært ute i jordbæråkeren og skaffet oversikt over arbeiderne og jordbærfeltene. Hun fortalte at det fortsatt er jordbær å plukke i åkeren, men at flere av de mest rutinerne og erfarne plukkerne reiser hjem til Litauen i slutten av uken. Magne blir raskt litt bekymret over beskjeden, og spør Lina om det er mulig å høre med noen av de mest rutinerne plukkerne, eksempelvis om Vaiva og Saulius kan stå en uke ekstra. Særlig da det er meldt bra vær over helgen, som setter fart på de siste jordbærene for sesongen. Magne fortalte at han kan betale flybillettene hjem til de arbeiderne som kan være igjen en uke ekstra, samt tilby dem en bonus som motivasjon til å stå en uke ekstra.

Etter samtalen mellom Magne og Lina, dukker Vaiva plutselig opp på kontoret. Magne sier: «Vaiva, don't you want to stay longer and have fun on the farm?» Vaiva responderer med: «Yes, of course, but maybe I can come back next week after some work in Lithuania first» Magne fortsetter: «Yes, that would be great». Noen dager senere bestiller Lina nye flybilletter til Vaiva og Saulius med kortet til Magne. Saulius jobber en uke ekstra, mens Vaiva endte opp med å si ja til to uker ekstra på gården, etter litt arbeid i den faste jobben hjemme i Litauen. Samhandlingen mellom Vaiva og Magne viser hvordan fleksibilitet, kompetanse og effektivitet er viktig egenskap, blant de arbeiderne som Magne har tillit til og verdsetter. I dette tilfellet er tillit noe som Magne, Vaiva og Saulius har opparbeidet seg over flere år, da Vaiva har en sentral rolle som plukkesjef, og Saulius er en av de raskeste og flinkeste jordbærplukkerne på gården.

Relasjonen mellom Magne og Lina, Vaiva og Saulius viser også hvordan instrumentelle og økonomiske aspekter henger sammen med relasjonelle, tillitsbaserte og sosiale forhold på gården (Narotzky, 2015). Dette er også relasjoner og sosiale forhold som utspiller seg blant en

del av de andre arbeiderne og Magne på gården. Blant annet, så fortalte Danutė at hun trives med å arbeide på gården, når hun kan tilbringe tid sammen med Jolanta og Sigita i arbeidet på gården, men også hjemme i Litauen. De har blitt gode venner gjennom arbeidet på gården, og finner på en del sosiale ting sammen utenfor arbeidstiden. Det samme gjelder Lina og Vaiva, som også bruker å finne på ting sammen, enten ved å dra på sopptur i skogen etter arbeidstiden, eller dra inn til byen på diskotek sammen med noen av de andre litauiske arbeiderne på gården. Lina beskriver blant annet det litauiske nettverket på gården som en *big family* som alltid passer på hverandre, og som ofte spiser måltider og gjør sosiale ting sammen. Dette er relasjoner som Lina setter stor pris på. Magne bruker også å finne på sosiale ting med sesongarbeiderne på gården, hvor han blant annet bruker å ta dem med på bowling, eller å arrangere fester og bursdager, for å finne på noe gøy og sosialt sammen med dem.

Samtidig viser de nevnte historiene og konfliktene i det foregående kapittelet at det ikke bare er gode relasjoner på gården, hvor arbeiderne kommer over ens og er venner både på og utenfor arbeidet på gården. Dette gjelder særlig 5-april-gjengen, hvor det oppsto en del uenigheter og konflikter mellom arbeiderne, da noen av dem tok på seg en *uformell* sjefsrolle – og at ikke alle kom like godt over ens i arbeidssammenhenger og på fritiden.

I disse tilfellet har de introduserte relasjonene overlappende dimensjoner av tillit, fleksible arbeidere og økonomiske forhold, da relasjonene mellom dem, utgjør et slags resiprositetslignende forhold. Det viser også hvordan overlappende dimensjoner av økonomi og tillit, er med på å konstruere praksiser av *fleksibel kapitalisme* på gården (Kjaerulff, 2015).

Samarbeid på tvers av etniske grupper

De ukrainske arbeiderne ble som nevnt ikke rekruttert inn på gården før slutten av sesongen. I motsetning til de litauiske arbeiderne bor de heller ikke på gården. De ukrainske sesongarbeiderne er flyktninger som er bosatt i Norge, og som bor i større og mindre avstand fra gården. Derfor kjører Magne og Lina og henter dem hver morgen, og kjører de således hjem igjen etter endt arbeidsdag. De har i motsetning til litauerne, litt kortere arbeidsdager da Lina og Magne først må starte dagen med å skyss, samt fasilitere de litauiske arbeiderne ute i jordbæråkeren, før de kan kjøre og hente de ukrainske arbeiderne. Ukrainerne bruker også det samme utstyret og regntøyet som litauerne når de plukker jordbær. I motsetning til de ukrainske og litauiske har polakkene egne klær og utstyr som de bruker. Det er fordi de bruker bilen som de kjører til og fra gården hver dag som garderobe, hvor de har klær og utstyr. I tillegg hadde de egne jordbærkasser som de brukte mens de plukket bær. Disse kassene er mindre sammenlignet med Magne sine. En polsk arbeider med navnet Jacket fortalte at det er bedre å

bruke de små kassene mens han plukker, da de er mindre og passer bedre mellom radene med jordbær, slik at det er enklere å frakte kassene mens han plukker. Halvparten av polakkene pendler med bil til og fra gården hver dag, da de fortsatt hadde kontrakt på et leieforhold på en folkehøyskole ikke langt unna gården til Leif. Veggen fra Leif og til Magne's gård, tar ca. 1,5 time i bil en veg. Det betyr at det gikk mye tid fram og tilbake til gården til Magne hver dag, for de av polakkene som fortsatt sov på folkehøyskolen ved gården til Leif.

For å kunne fasilitere de ukrainske arbeiderne i jordbæråkeren, ble det behov for å hente inn en litauisk arbeider som pratet russisk. Danutė fikk således i hovedoppgave av Lina å lære opp de ukrainske arbeiderne til å plukke jordbær. Danutė lærte russisk på skolen, som gjør til at hun kan kommunisere og prate med de ukrainske arbeiderne. Majoriteten av ukrainerne hadde ikke plukket jordbær før. De fikk opplæring og hjelp fra Danutė. Hun var ute i jordbæråkeren sammen med dem og ga dem detaljert informasjon om hvilke jordbær som skulle plukkes og ikke. Hvis Danutė oppdaget at noen av dem strevde med å plukke, ruslet hun bort for å tilby dem hjelp med å plukke jordbær, samt for å avlaste og gi litt motivasjon til dem. I møte med de polske arbeiderne har de i motsetning til de ukrainske, ikke hatt behov for en egen tolk og opplæring. Dette da majoriteten av polakkene pratet svært godt engelsk, og forsto hva Lina og Vaiva instruerer dem til å gjøre. Magne mener at de polske arbeiderne er «proffe» og begrunner det med at de har erfaring fra gården til Leif, samt at de er raske og effektive til å plukke jordbær. Dette fordi Leif har tilsvarende næring med utendørs jordbærproduksjon, med flere av de samme jordbærplantene som Magne har.

Arbeidsdynamikk blant de ulike etniske gruppene

Etter at ukrainerne kom til gården, ble de i starten plassert sammen med de litauiske arbeiderne ute i jordbæråkeren. Magne sa at dette var hensiktsmessig, da de kunne se og lære av de mest rutinerte og erfarne litauiske plukkerne. Etter hvert som arbeidsdagene gikk, begynte en del av de litauiske plukkerne å sette opp arbeidstempoet, på tross av mye regn og utfordrende forhold i jordbæråkeren. Arbeideren Zara sa sin mening etter at de ukrainske arbeiderne kom til gården for å plukke jordbær: «Lithuanian workers are better than Ukrainian people. We are faster and better pickers». To andre litauiske damer fikk med seg Zara sin uttalelse, hvor den ene av dem, Sylwia responderte raskt med å si: «No that's not right saying that. I think the Ukrainian pickers are doing well, and we are not better than them. Some of us just have little more experience, and that's it».

Plukkesjefen Vaiva som noterer ned hvor mange kasser med jordbær hver arbeider plukker mener at det er stor forskjell mellom de tregeste og de raskeste plukkerne blant ukrainerne. Vaiva sammenligner gjennomsnittet til litauerne med ukrainerne, da litauerne i snitt hadde plukket 12 kasser med jordbær før lunsj denne dagen, mens ukrainerne i snitt hadde plukket rundt 8 stykker. Hun begrunnet det med at de ukrainske arbeiderne ikke er like motivert som litauerne, samt at de ikke har like my erfaring som litauerne. Vaiva mener at det skyldes at ukrainerne jobber midlertidig, og for en kortere periode, og på grunn av det dårlige været og Magnes behov for ekstra arbeidere mot slutten av sesongen.

De ukrainske arbeiderne har ikke vært på gården under hele sesongen og plukket jordbær, som også kan påvirke motivasjon, vilje og lysten til å plukke jordbær. Flere av de litauiske arbeiderne har jobb i hjemlandet, og bruker ferien sin på å komme til Norge å plukke jordbær, som også kan påvirke motivasjonen og lysten til å tjene mest mulig penger. Dermed kan effektiviteten og lysten til å arbeide begrunnes med livssituasjon og erfaring, også da flere av de ukrainske arbeiderne har fri fra språkskolen, samtidig som noen av dem er i påvente av ny jobb og arbeidssituasjon. Sann sett kan ukraineres livssituasjon, samt deres tilnærming til arbeidet beskrives som en påventesituasjon bestående av en slags liminal fase. Dette hvor arbeiderne står imellom sin fortid, nåtid og fremtid gjennom deres arbeidssituasjon på gården, i påvente av hva framtiden vil bringe - hvor de da befinner seg på et sted eller i en tilstand midt imellom (Turner, 1979).

En ukrainsk arbeider med navnet Irina, på 18 år, fortalte at hun ikke hadde så mye motivasjon til å plukke jordbær, men at hun og familie tok jobben i ett par uker for og ha noe å bedrive tiden med, mens det fortsatt var sommerferie fra språkskolen, og fram til at hun kanskje fikk seg en annen jobb. Irina plukker jordbær sammen med lillesøsteren, moren og bestemoren sin. Irina ønsker å skaffe seg en annen jobb, gjerne innenfor service, butikk eller restaurantbransjen, da hun tidligere har erfaring fra restaurantbransjen hjemme i Ukraina. Hun beskriver det å plukke jordbær som svært slitsomt og kjedelig, og synes at hun selv plukker langsomt og tregt. Irina legger vekt på at hun bare klarer å plukke 7 kasser med jordbær i løpet av en dag.

En annen ukrainsk kvinne med navnet Olena, fortalte at hun i likhet med Irina, takket ja til jordbærjobben som noe midlertidig da språkskolen hun pleier å være på, og som hun og de andre ukrainske flyktingene får betalt for å være med på, har sommerferie. Olena fortalte at hun er utdannet farmasøyt og har jobbet som det i mange år hjemme i Ukraina – og at hun er

på gården i påvente av å få godkjent autorisasjon og lisens for å kunne jobbe i Norge. Hun ønsker å fortsette å jobbe som farmasøyt i Norge, men at prosessen med å få godkjent autorisasjon og lisens tar lang tid.²¹ Olena beskriver dagene før gårdsarbeidet som kjedelig, spesielt da det de siste ukene har vært sommerfri fra språkskolen. Derfor synes hun det er fint å fylle tiden med noe annet. Hvis Olena ikke får jobbe som farmasøyt i Norge, ønsker hun å åpne en restaurant – fordi hun synes at maten i Norge er kjedelig og lite kreativ. Hun elsker og savner ukrainsk og georgisk mat, som hun beskriver som bedre, i form av større matutvalg og kjøkken, sammenlignet med den norske. Olena forstår ikke nordmenns tilnærminger til mat, og beskriver de fleste nordmenn som svært dårlige til å lage mat. Hun fortalte:

I don't understand Norwegian people. Everybody is eating sandwiches, and there is sandwiches everywhere I go. I think it's so boring. Why don't you people use more time cooking nice food and have a good meal together. I really miss that back home in Ukraine. If I open a restaurant here, I would cook the best food for people.

Etter at de ukrainske og polske arbeiderne ble rekruttert inn på gården, fortalte Lina at hun har fått flere klager fra de litauiske arbeiderne, som er bekymret for at det ikke er nok jordbær å plukke, etter at de ukrainske og polske arbeiderne kom til gården. De er redde for å ikke ha nok jobb, spesielt da jordbærsesongen går mot slutten. I løpet av noen dager, og etter at alle de forskjellige arbeidsgruppene på gården hadde jobbet sammen, ble litauerne og polakkene plassert sammen i den eldste åkeren, mens de ukrainske ble plassert alene i det nyeste jordbærfeltet, som er lengst unna gården. Ukrainerne spiste også lunsjen sin separert fra litauerne og polakkene, hvor Lina begrunner det med logistikken og at den må «gå opp», slik at hun kan hente og bringe arbeiderne inn til lunsj. Hun har ikke plass og mulighet til å hente alle samtidig, og sier at det dessuten er begrenset med plass inne på fabrikk, da ukrainerne fikk det minste kjøkkenet på fabrikk til disposisjon, hvor polakkene spiste etter at ukrainerne var ferdige med lunsjen sin. De litauiske spiste lunsjen sin på det andre og store kjøkkenet, mens de andre arbeidsgruppene var på gården.

²¹ For å kunne jobbe som helsepersonell i Norge trenger du autorisasjon eller lisens:

<https://www.helsedirektoratet.no/tema/autorisasjon-og-spesialistutdanning/autorisasjon-og-lisens>

Lina fortalte at etter at de forskjellige arbeidsgruppene på gården ble plassert i forskjellige jordbærfelt, har flere av de litauiske arbeiderne begynt å klage. Flere av litauerne er misfornøyd med at ukrainerne får de beste og nyeste jordbærfeltene med de enkleste jordbærene. Lina begrunnet det med at ukrainerne plukker tregest, og at det er bedre for dem å plukke de største og nyeste jordbærene, da de er enklest og raskest å plukke. I motsetning til de ukrainske arbeiderne, som ikke har mye erfaring fra jordbærplukking tidligere, har polakkene i likhet med litauerne litt mer erfaring. Polakkene er raskere til å plukke, sammenlignet med de ukrainske, og kan sammenlignes med de raskeste litauiske plukkerne på gården, som har plukket jordbær på gården en del tidligere år.

Majoriteten av de polske arbeiderne er mannlige studenter, med unntak av noen få kvinnelige lærere. De fleste av polakkene har arbeidet i Norge de siste årene om sommeren. En arbeider med navnet Jachek studerer internasjonal økonomi i Krakow. Han bruker sommerferien sin på å tjene så mye penger som mulig mens han er i Norge og jobber om sommeren. Jachek forteller at han raskt takket ja til ekstra arbeid hos Magne, da Leif fortalte at Magne behøvde hjelp til å plukke jordbær. Jachek ønsker å tjene så mye penger som mulig, og har et formål om å bruke pengene på det han vil når han returnerer tilbake til studentlivet i Krakow. Han legger vekt på, og er opptatt av å ha ekstra penger til å ta seg en fest og gjøre det han vil, uten å måtte tenke på hva ting koster. Jachek sier også at det er store forskjeller mellom lønningene i Polen og Norge, og at arbeidet i Norge en hel sommer gir han følelsen nesten av å være rik, særlig da han kommer tilbake til Polen.

Halvparten av polakkene tok derfor imot tilbudet til Magne om å bo på gården i en ukes tid, for å hjelpe til med å plukke siste rest av jordbærene for sesongen. Dette ble ikke like godt mottatt av de litauiske arbeiderne som fortsatt var igjen og arbeidet de siste dagene i jordbærsesongen. Lina fortalte at polakkene har skapt en del oppstyr blant de litauiske arbeiderne da de roter på kjøkkenet, slenger fra seg arbeidsklær over alt, og ikke rydder opp etter seg. Lina videreformidlet disse klagene til Magne, som responderte slik:

Det er mye klager fra Lina og de litauiske arbeiderne nå. Jeg tror at litauerne føler seg utkonkurrert av polakkene, da de er flinke og hardtarbeidende. Jeg tror Lina bare finner på at det er lite jordbær igjen. Jeg tror hun og litauerne kan føle seg litt truet av at det er andre plukkere tilstedte som også ønsker å jobbe, og er flinke til å plukke.

Sitatet fra Magne kan sees i sammenheng med den tidligere uttalelsen til den litauiske arbeidere Zara, som markerer seg som litauer når det kommer til å være en «bedre plukker», sammenlignet med de ukrainske. Samtidig er det mulig å tolke de forskjellige reaksjonene blant de litauiske arbeiderne på gården, ved at noen av dem anser seg selv å ha førsterett på å plukke jordbær, da de er den gruppen på gården som har god erfaring fra gårdsarbeidet hos Magne.

8 Kropp og tid: Arbeidernes erfaringer

Kropp

Det å plukke jordbær er tungt fysisk arbeid, da det innebærer at arbeiderne må bruke hele kroppen til å plukke jordbær. Marcel Mauss beskriver blant annet at: «The body is the first and most natural tool of a man» (1979/1950 i Scheper-Huges og Lock, 1987, s. 6), som sier noe om hvordan kroppen kan være et redskap til å plukke jordbær med. Lina og Guntaras mener det er nyttig å bytte arbeidsposisjoner for at kroppen skal få en pause fra de statiske og tunge arbeidsposisjonene. Seth Holmes (2013) legger blant annet vekt på hvordan mellomamerikanske arbeidere på gården i Skagit Valley erfarer det å plukke jordbær på kroppen. Holmes trekker fram store fysiske og psykiske plager som et resultat av lange arbeidsdager bestående av å plukke jordbær. De mellomamerikanske jordbærplukkerne trekker særlig fram ryggen, føttene og knærne som kroppsdel med størst slitasje og belastning ut over arbeidsdagene (Holmes, 2013). Noen av disse belastningene er de samme som jordbærplukkerne på gården til Magne erfarer på kroppen.

De dagene jeg var sammen med arbeiderne, slo det meg hvor tungt og slitsomt det var å plukke jordbær, og om arbeiderne erfarte de samme kroppslige belastningene som jeg gjorde?

Derfor ble det viktig for meg å erfare, samt nærme meg arbeidernes erfaringer knyttet til det å plukke jordbær, samt hvordan kroppen responderte etter lange dager ute i jordbæråkeren (Scordas 1994 i Wolputte, 2004, s. 258; Holmes, 2013). Når en skal plukke jordbær, gjøres dette enten stående med bøyd rygg, eller sittende på kne. Noen av arbeiderne bruker å stå med god avstand mellom føttene, slik at de har jordbærplantene mellom begge beina, for å videre bøye seg ned å bruke begge hendene til å lete etter jordbær. Dette fordi jordbærplantene er tette, og flere av jordbærene er godt gjemt mellom og under plantene. Hvis begge hendene brukes, går det raskere å plukke. Samtidig sier Lina at det er viktig å ikke være redd for å bruke hendene godt nok, fordi en må dra plantene til siden, for å kunne se jordbærene som er gjemt under.

Etter at de ukrainske arbeiderne kom til gården ga Magne raskt beskjed til Lina, Vaiva og Danutė at de måtte passe på å: «Don't kill the Ukrainian people the first day with picking berries». I motsetning til de litauiske og polske arbeiderne som har erfaring fra jordbærplukkingen, jobbet de ukrainske plukkerne i starten halve dager. Dette for at kroppen

skulle venne seg til belastningen, samt for å holde motivasjonene oppe, noe Magne var opptatt av. Blant arbeiderne på gården, er det kroppsdeler som knær og rygg som får den største belastningen og slitasjen gjennom arbeidsdagen. Derfor bruker majoriteten av jordbærplukkerne knebeskyttere og ryggbelter som beskyttelse mot slitasje og smerter. Ryggbeltene har den hensikt å støtte opp korsryggen for å minimere belastningen. Lina sammenligner ryggbeltene med et treningsbelte, som ofte brukes under styrketrening og tyngre løft. Det første året Guntaras var på gården brukte han knebeskyttere, men besluttet etter hvert at dette ikke var noe for han, spesielt da knebeskytterne kompliserte det å bytte arbeidsposisjon, samt at det føltes ukomfortabelt under arbeidet. Dessuten glir de bare av, eller vrir seg, mener Guntaras. Hvis været er dårlig – bruker arbeiderne knebeskytterne under regnklærne, og hvis det er godvær – bruker arbeiderne shorts med knebeskytterne utenpå. Dette handler mye om arbeidernes subjektive preferanser, i form av hvilke redskaper og teknikker de ønsker og liker å benytte seg av.

Lina mener at de første par ukene med jordbærplukking er ekstra hard og tung for kroppen – også fordi kroppen kjenner på stress og uvant belastning. Men etter hvert som dagene og ukene går, aksepterer kroppen belastningen – og den blir vant med smertene, mener Lina. Hun sammenligner det å plukke jordbær med å løpe da en nybegynner vil kjenne på en ny form for belastning og smerte – men som etter hvert vil avta med tiden da kroppen venner seg til stresset og belastningen. Dette er i tråd med Marcel Mauss sine teorier om kroppen og dens teknikker, hvor han blant annet trekker frem effektivitet og erfaring som sentrale elementer ved kroppslige teknikker og aktiviteter:

The technique of the body can be classified according to their efficiency, i.e. according to the result of training. Training, like the assembly of a machine, is the search for, the acquisition of an efficiency. Here it is human efficiency (Mauss, 1973, s. 77).

Danutė trekker blant annet fram jordbærplukking og vedproduksjon som tunge arbeidsoppgaver for kroppen. Dette mener hun tar en måneds tid før kroppen blir vant til forholdene, arbeidsoppgavene og belastningen arbeidet gir. Danutė nevner også jobben som «security woman» hjemme i Litauen som fysisk tung og som krever at hun er sterk og stabil. Hjemme bruker hun mye tid på hagearbeid, samt det å være ute med familien sin, for å kunne opprettholde fysisk aktivitet utenfor arbeidet hjemme i Litauen. Danutė trekker fram at dette er egenskaper hun tar med seg inn i arbeidshverdagen på gården i Norge.

Vaiva beskriver at hennes første år på gården var et krevende år. Etter noen uker med jordbærplukking, kunne Vaiva fortelle at knærne hennes ble så hovne at smertene og hevelsen vedvarte helt ut desember det året. Det tok flere måneder før hevelsen og de kroppslige smertene gikk bort. I huset til Lina, har de hengt opp bilder av Vaiva sine store, røde og hovne knær, hvor de begge ler og flirer når de ser på bildene, og tenker tilbake på Vaiva's første år på gården. Fortellingene til Danutè og Vaiva viser forskjellige kroppslige aspekter og erfaringer knyttet til det å plukke jordbær, samt betydningen av kroppen i en kontekst av det å plukke jordbær på gården.

Tid

Lina uttrykker at det beste for arbeiderne er å finne sine egne teknikker og metoder, da noen liker å bære én kasse av gangen, mens andre liker å bære tungt, og opp til fire kasser av gangen. Lina, Vaiva og Danutè forsøker å være tilgjengelig og synlig så mye som mulig blant jordbærplukkerne i åkeren, for å hjelpe plukkerne med å avlaste kassene deres som fraktes fram og tilbake fra feltet og veiestasjonene. I praksis betyr det at jo flere kasser med jordbær arbeiderne bærer samtidig, jo tyngre er det. Arbeideren Guntaras bærer aldri en jordbærkasse av gangen, og mener at: «It's bad for the time you know. It's very important to save time». Det å «save time» i denne sammenhengen handler om at arbeiderne arbeider akkord, som i praksis vil si at de kontinuerlig arbeider både med tiden og kroppen. Særlig da Guntaras foretrekker å bære flere kasser, framfor én. Samtidig omtaler Guntaras tiden relatert til de kroppslige teknikkene, hvor det handler om å bruke tiden på andre ting, men i praksis vil det å bære flere kasser av gangen bety større fysisk belastning for kroppen. En kasse som er ferdig plukket og fylt opp med jordbær veier 7,5 kg. Det betyr at to kasser med jordbær veier 15 kg, mens tre kasser jordbær veier hele 22,5 kg. Det at Guntaras ønsker å «save time» kan relateres til det Nancy Munn omtaler tid og kropp som: «In addition to questions of 'how long' or 'how many', the related question of 'how fast' is especially significant because, it forms a direct bridge to body time» (Munn, 1992, s. 103).

I Guntaras sitt tilfelle handler tid om kroppslige aktiviteter i form av å bruke lang tid, eller å være rask og effektiv med kroppen og tiden han har til rådighet ute i jordbæråkeren. Dette er i tråd med Munn sin forståelse av tid og kropp, hvor det å måle hastighet eller effektivitet i arbeidet representerer en måte å forstå tid på (Munn, 1992, s. 104). Dermed er tid et sentralt moment og en type strategi blant noen av arbeiderne, for å kunne plukke flest mulig jordbær på

kortest mulig tid – samt at tiden må disponeres «riktig» slik at kroppen kan få en pause mens arbeiderne frakter jordbær til og fra veiestasjonene. Eksempelvis, så fortalte Guntaras at det ofte er konkurranse mellom arbeiderne, på tvers av jordbærradene, da de aller fleste av arbeiderne er opptatt av å spare tid. Han fortalte at antall kasser som plukkes, dog påvirkes av jordbærfeltene, jordbærsortene, været og effektiviteten blant arbeiderne. Og at disse faktorene har mye å si for hvor mye han og de andre arbeiderne klarer å plukke. Er det sol og ikke for varmt, er det relativt fine forhold for å kunne få plukket mest mulig bær – i alle fall hvis jordbærfeltene er nye og jordbærene store. Magne sier at jordbærene er størst de første to årene etter at de er plantet – og dermed enklere å plukke. De mindre og eldre jordbærene er vanskeligere å plukke, som da påvirker tiden på arbeidet. Hvis det regner mye, og det er kaldt ute, tar det lengre tid for arbeiderne å plukke jordbæra – da jordbæra er våt og vanskeligere å plukke av selve jordbærplanten. Dårlig vær påvirker også vekten på jordbærkassene, som blir vesentlig tyngre av regn.

Guntaras plukker i gjennomsnitt 20-30 kasser med jordbær i løpet av en arbeidsdag. Rekorden hans er hele 36 kasser på en dag – og mente at han er en av de seks beste og raskeste plukkerne på gården. Han mener at etter hvert som de nye arbeiderne får mer erfaring og blir flinkere til å plukke, sparer de også inn mer tid. Det handler om å realisere seg selv, å bli mest mulig effektiv og spare mest mulig tid, slik at arbeiderne kan maksimere betalt arbeid. I løpet av feltarbeidet var samtlige av jordbærplukkerne opptatt av å kontinuerlig sjekke hvor mange kasser de hadde plukket til enhver tid, for å enten konkurrere med de andre arbeiderne, eller seg selv. Hver gang plukkerne kommer inn på veiestasjonen til Vaiva og Danutė, spør de eller sjekker hvor mange kasser med jordbær de har plukket så langt. Plukkesjefene benytter seg av et tellesystem med streker som representerer hver kasse, hvor hver femte kasse blir markert som hver femte strek på skrå over de fire foregående strekene, for å holde oversikten.

Gunatas trekker fram Litauere som «workable people», som jobber raskt og effektivt når det kommer til å plukke jordbær. Han mener også at dette er en av flere årsaker til at Magne ønsker å ha litauere til å plukke jordbær, framfor eksempelvis nordmenn, som da bruker mye lengre tid på å plukke, sammenlignet med litauerne. Det å plukke jordbær resulterer i en sliten kropp som får lyst til å slappe av og sove mye mener Guntaras. Han beskriver at det først og fremst er viktig for han og få tatt seg en dusj, spise middag, få nok hvile - og legge seg tidlig, som regel er innen kl. 22:00 på kvelden. De dagene han er ekstra sliten og trøtt, hender det at han sovner på sofaen, og våkner i 19-tiden på kvelden. Da er det vanskelig å sovne igjen. Derfor

mener Guntaras at det beste er å holde seg våken til kvelden, og heller legge seg tidlig. Dette sier også noe om hvordan Guntaras forholder seg til tid, både i arbeidstiden, men også etter arbeid, da han legger vekt på nok tid til hvile og søvn.

Teknikker for å avlaste kroppen

Guntaras synes at det mest utfordrende med å plukke jordbær, er hvis ryggen begynner å bli vond og dårlig. Han begynner som regel å få vondt i kroppen etter 6-7 timer med jordbærplukking. I arbeidsposisjoner liker Guntaras best å bytte på å stå med krum rygg og sitte på knærne mens han plukker. En av metodene han bruker for å avlaste og gi kroppen hvile, er de gangene han har fylt opp kassen med jordbær og skal frakte dem bort til veiestasjonen. Mens Vaiva eller Danutė bruker tiden på å registrere, samt veie jordbærkassen, strekker Guntaras begge hendene i været og holder seg fast i taket på teltet - slik at han får strekt ut og tøyd ryggen skikkelig. Guntaras definerer pause som den tiden han bruker på å frakte jordbærkassene til og fra veiestasjonen. Øvelsene bruker han bare et par minutter på, før han rusler tilbake til arbeidsposisjon.

For arbeideren Donatas, er det viktig med en arbeidsdag bestående av forskjellige arbeidsoppgaver. I startfasen da Magne ikke hadde så mange sesongarbeidere, måtte Donatas hjelpe til med å plukke jordbær, de dagene det var mye å gjøre, og arbeiderne var få. Dette var ikke Donatas spesielt fornøyd med, først og fremst på grunn av en del smerter i ryggen som han har pådratt seg, etter mange år med fysisk krevende arbeid – både på gården til Magne, men også hjemme i Litauen. Kroppen til Donatas klarer bare å plukke jordbær i små intervaller, da lange dager med bærplukking forverrer smertene i ryggen hans.

«The hardest and the easiest part of the job»

Justas for eksempel, synes at det hardeste med å plukke jordbær er å plukke små og dårlige jordbær. Rima sier seg enig i dette, i tillegg til å legge vekt på det å: «climbing the mountains while picking, is also very hard». Samtidig beskriver Rima det å frakte og dytte jordbærkassene etter seg, mens de krabber og kaver seg oppover bakken som «hard job». Justas bruker å hjelpe Rima med å bære kassene – hvor han som oftest er å se bærende med tre kasser av gangen bortover til veiestasjonen. Rima fortalte at moren hennes ga henne beskjed om å ikke bære så mange kasser med jordbær, da det ikke er bra for kvinner å bære så tungt. Rima fortalte at det er medisinsk bevist og forsket på, at det å bære tungt – ikke er bra for kvinners reproduksjon.

Og at det er derfor Justas, som er kjæresten til Rima, bruker å hjelpe henne med å bære de tunge kassene, også fordi han er sterkere enn Rima.

I likhet med Justas og Rima, mener Lina at den vanskeligste og tyngste med jordbærjobben, er å hente og bringe jordbærkassene fram og tilbake fra plukkefeltet og bortover til veiestasjonene. Lina beskriver den siste etappen på det største jordbærfeltet som svært utfordrende, spesielt hvis det har regnet mye og det er mye vann og gjørme i jordbæråkeren. Da må arbeiderne passe på å ikke skli eller slå seg. Dette er utvilsomt den hardeste delen med å plukke jordbær, ifølge Lina. Lina mener at det enkleste med jordbærjobben er å plukke selve jordbæra. Danutè derimot, mener at ingen jobber på gården er hard. Dette sier også noe om hvordan hver enkelt arbeider har ulike meninger og definisjoner av hva hardt arbeid innebærer for dem, og hvordan subjektive og kroppslige erfaringer, blir grunnlaget for hva som oppleves som hardt arbeid eller ikke. Likevel trekker Danutè fram noen jobber hun definerer som mer slitsom enn andre. Den hardeste jobben for Danutè er rett og slett det at hun er mye trøtt, og har lyst til å sove på dagtid. Hun beskriver jordbærsesongen som slitsomt sosialt, da det er mange arbeidere på gården og fabrikken samtidig. Flere av arbeiderne bruker å henvende seg til Danutè med masse spørsmål om jordbærplukkingen. Det beskriver hun som slitsomt, da hun også er en av de arbeiderne som hjelper plukkerne ute i åkeren. Ellers synes hun at den enkleste jobben på gården er å plukke bringebær. Da trenger hun ikke å bøye kroppen og stå på knær – da hun kan plukke i normal menneskelig høyde, i tillegg til å sette bringebærkassene i en gammel barnevogn, som er ergonomisk riktig for kroppen. Hun beskriver også jobben med å legge takstein på det nye fyringshuset til Magne før jordbærsesongen som en enkel jobb, og som Danutè likte godt. Det å legge takstein er ikke like tungt og slitsomt for kroppen sier hun.

Donatas trekker fram arbeidsoppgaver som å frakte jordbærkasser fra jordbæråkerne og inn til gårdsutsalget på gården, som bra for ryggen hans. Donatas beskriver slike arbeidsoppgaver som bedre for kroppen hans, da kroppen får mer ro, samtidig som det å frakte jordbær krever både styrke og mobilitet. Jobben med å frakte jordbærkasser fra feltstedet og bortover til gårdsutsalget krever mye fram og tilbake, og mindre statisk arbeid som han opplever at jordbærplukking er. Donatas mener at en kontorjobb og det å sitte på rompa hele dagen – heller ikke er bra for ryggen hans. Derfor liker han en kombinasjon av flere arbeidsoppgaver, som å eksempelvis frakte jordbærkasser til butikker eller til og fra jordbærfeltet, som da krever både styrke, variasjon og mobilitet.

Hvordan kan de nevnte og forskjellige historiene tolkes og forstås, da en del av informantene har forskjellige beskrivelser og opplevelser av hva som defineres som hardt arbeid og ikke? Nancy Scheper-Huges og Margaret Lock (1987) adresserer dette gjennom å legge vekt på *The individual body*. Den individuelle kroppen er en forståelse av kroppen, som i dette tilfellet handler om de forskjellige historiene til informantene, da kroppen er et «subjektivt redskap» som erfarer det fysiske arbeidet på gården ulikt – og som dermed er med på å definere ulike kroppslige erfaringer knyttet til det å plukke jordbær.

Det mest krevende og enkleste med jobben i gårdsutsalget

I motsetning til å plukke jordbær ute i jordbæråkeren, eller frakte kasser til og fra jordbæråkeren og gårdsutsalget, har de norske ungdommene litt andre arbeidsoppgaver. Dog, så har de norske ungdommene i gårdsutsalget, noen arbeidsoppgaver som beskrives som mer krevende og enklere enn andre. Både i forhold til kroppen, men også i forhold til tid. Maria beskriver at det å brette kasser ikke nødvendigvis er det mest krevende, men at det etter flere runder med brette, gjør vondt i fingrene:

Det å brette jordbærkasser skraper opp fingrene, som gjør til at jeg fort får sår og kutt. Men, heldigvis er vi flere i butikken som kan stå og brette samtidig. Da kan vi bytte på å brette kasser, hvis noen er lei og har sår på fingrene.

Maria beskriver jobben med å bære jordbærkassene fra butikken og inn på kjølen, som fysisk tung. Disse jordbærkassene er de samme som jordbærplukkerne frakter i jordbæråkeren, og som veier 7,5 kg per kasse. Noen ganger får Maria og de andre ungdommene i butikken hjelp fra sjåførene Donatas eller Andrius til å flytte jordbærkassene inn på kjølen, spesielt hvis det er mye jordbær som må bæres inn på kjølen. Donatas og Andrius har det ofte travelt med å komme seg tilbake til jordbæråkeren, og har således dårlig med tid, noe som fører til at ungdommene må ta ansvar for å flytte kassene selv. Maria forteller hvordan ungdommene må forholde seg til alle jordbærkassene i butikken:

Hvis Donatas eller Andrius ikke kan hjelpe oss, må vi som jobber i butikken fullføre jobben selv. Det er ofte de som jobber seinvakt i butikken som må gjøre det, da de jobber fra 14:00-18:00. Det er også fordi de fleste plukkerne og sjåførene er ferdige for dagen, og da er det ingen som kan hjelpe oss med å løfte jordbærkassene. Men noen ganger kommer Lina bort og hjelper oss, spesielt hvis hun ser at vi har mange kasser som må bæres. Også hvis det er masse kunder i butikken, for da må vi prioritere å hjelpe dem først.

Lina har som tidligere nevnt, en del forskjellige arbeidsoppgaver hun foretar i løpet av en arbeidsdag, hvor hun blant annet hjelper de norske ungdommene i butikken, hvis de trenger litt ekstra hjelp. Maria beskriver det som at Lina «slenger seg på» der det er behov for hjelp. Dette viser også Linas fleksibilitet i arbeidshverdagen, da hun ofte jobber lengre dager enn plukkerne, og hjelper ungdommene i butikken hvis det er behov for det. Maria nevner også at det kan være krevende å hjelpe og prate med kunder hvis hun har en dårlig dag. Spesielt da hun må være hyggelig og «slenge på et smil», for å være serviceinnstilt. Hvis kundene er sur og klager, tar Maria på seg en «maske» og later som ingen ting. Maria uttrykker hvordan hun forsøker å være serviceinnstilt, og hvordan hun møter kundene i butikken:

Det er alltid noen som må klage uansett. Det er litt sånn typiske gamle damer som må kjeft og bli irritert for alt, som er litt sånn typisk. Men samtidig er det litt gøy også, fordi da ler vi i butikken sammen. De som klager er ofte folk som klager på at bæra er dårlig. Da får de nesten alltid nye bær, og Magne er ikke så streng på det, hvis det er noen som klager på det. Sett bort i fra hvis det er noen som ringer og klager på en hel kasse med jordbær, og sier at to av bærene var dårlig og forventer en helt ny kasse. Da får de ikke en helt ny kasse, hvis det bare er to bær som er dårlig. Da får de ofte bare nye kurver.

Det mest givende med jobben for Maria er kundeservice. Spesielt hvis kundene er imøtekommende og hyggelig. Arbeidshverdagen beskrives som ekstra gøy hvis det er masse kunder i butikken, og at det er mye å gjøre – samt at tiden går mye raskere. Det at arbeidshverdagen beskrives som ekstra gøy hvis det er mye å gjøre, samt at tiden går raskere sier noe om hvordan Maria forholder seg til tid (Munn, 1992) Det at tiden går raskere er forbundet med noe positivt, spesielt hvis det er travelt og mye å gjøre i butikken.

9 Framtid

I løpet av månedene på gården, var det flere ting Magne gjorde som kan tolkes og sees på som framtidrettet. En del av aktivitetene som ble gjort før jordbærsesongen, er konkrete aktiviteter som er rettet mot et framtidsperspektiv. Det at Magne planla og gjennomførte planting av nye jordbær- og bringebærfelt i perioden mars-mai, kan knyttes til framtidige aktiviteter og produksjoner innenfor jordbrukssyklusen. Særlig da Magne fortalte at han må bytte jordbærfelt hvert tredje år, som betyr at han kontinuerlig må planlegge og rette fokuset mot neste sesong, før nåtidens sesong i det hele tatt hadde startet, eller var over. I tillegg til å plante nye jordbær- og bringebærfelt våren 2022, bestilte også Magne epler og plantefrø til et nytt og framtidig prosjekt. Magne hadde nemlig bestemt seg for å prøve ut epleproduksjon til neste år, og legger vekt på at det må bestilles i god tid, med tanke på planlegging og logistikk til neste sesong. Dette betyr også at han blir nødt til å begynne å planlegge arbeidskraften til neste sesong, da han muligens må utvide arbeidsstokken på gården. Et annet eksempel som Magne la vekt på, i et framtidsperspektiv, var at han hele tiden måtte tenke på lønningene til arbeiderne, i tråd med samfunnsutviklingen. Det må «lønne seg» for arbeiderne å komme til Norge for å jobbe, fortalte Magne. Han trakk fram at det kanskje i framtiden, kom til å bli mindre attraktivt å arbeide i Norge, og at han derfor hadde valgt å justere opp lønningene til de arbeiderne som kom for å jobbe utenfor høysesongen, da de har timelønn og ikke akkordlønn.

Sett bort ifra framtidsperspektivet som konkret er rettet mot jordbrukssyklusen, forsøker Magne å knytte nye kontakter med de polske studentene som ble rekruttert inn på tampen av jordbærsesongen. Magne utvekslet informasjon med studenten Jachek, med den hensikt å ha ekstra kontaktpersoner i bakhånd, hvis det skulle bli behov for flere arbeidere til neste sesong. I tillegg til polakkene, mente Magne at de nye kontaktpersonene i kommunen, samt den ukrainske mannen, kunne øke sjansen for å rekruttere flere arbeidsgrupper på gården til neste år, hvis det skulle bli behov for det. Dermed er det mulig å knytte disse aktivitetene til et framtidsperspektiv, hvor aktivitetene og handlingene til Magne kontinuerlig er knyttet mot framtiden, da han hele tiden må tenke på forberedelser mot neste sesong. Samtidig kan en del av Magnes tidligere erfaring knyttet til dårlig vær og bærproduksjon være en måte å anta at det kan skje i framtiden, og som da fører til ytterligere behov for å hente inn ekstra arbeidskraft. Rebecca Bryant og Daniel Knight definerer forventninger i et framtidsperspektiv som: «(...)

expectations may be viewed as a conservative teleology, one that gives thickness to the present through its reliance on the past» (2019, s. 22). Dermed kan Magnes forestillinger og forventinger om fremtiden knyttes til hans tidligere erfaringer med arbeidskraft, værendringene og jordbærproduksjonen, som gir han et bilde på forventningene til den kommende sesongen.

De tilbakevendende arbeiderne

Arbeiderne på gården, har ulike behov og ønsker når det kommer til arbeidet og håpet for framtiden. Lina erfarer det å komme til gården å jobbe, som en slags «husmorferie» som gir henne en pause fra hverdagen og livet hjemme i Litauen. Da hun er på gården trenger hun bare å tenke på seg selv, og ingen andre. Hun fortalte at en del av hovedårsakene til at hun kommer tilbake til gården år etter år handler om at hun har et sterkt ønske om at familien en dag skal ha råd til å kjøpe seg et stort hus – med hage og stor plass til barna. Ektemannen til Lina, Arminas har tatt på seg ekstra jobbvakter hjemme i Litauen, for å spare penger - slik at de en dag kan kjøpe seg et hus sammen. Lina trives med å jobbe hos Magne om sommeren, og håper på at hun kan fortsette å komme tilbake til gården å jobbe i årene framover. I framtiden har Lina et ønske og håp, om at alt skal gå bra med barna og familien hjemme i Litauen – slik at de kan vokse opp og lære seg nye ting. Lina er opptatt av å tilbringe tid sammen med familien sin, og fortalte:

Yesterday I did something little crazy. I suddenly ordered plain tickets to Thailand in February 2023. But I don't know if I will have free from work, but I don't really care haha. Because I just want to spend time and holiday with my family, because they are the best, and I am so lucky to have them in my life. I love them so much.

En stund etter at Lina reiste hjem fra jordbærsesongen 2022, dro hun og fem andre venninner på ferietur til Hellas. Lina beskriver ferieturen som: «small holidays with friends». Ferieturene og framtidsplanene til Lina kan sees i sammenhengen med hvorfor hun ønsker å komme tilbake til gården å jobbe, som en slags passasje til *det gode liv*. Samtidig viser også betydningen av relasjoner og vennskap å være en av flere årsaker til at Lina returnerer år etter år, da hun beskriver arbeidet på gården som en slags pause fra hverdagen hjemme i Litauen - samtidig som hun beskriver de litauiske arbeiderne på gården som *big family*.

Som tidligere nevnt, fortalte Danutė at relasjonene til Jolanta og Sigitas har mye å si for trivselen og det sosiale på gården. Hun mente at dette også er en av årsakene til at hun returnerer tilbake til gården, år etter år. I tillegg til relasjonene på gården, fortalte Danutė at hun ønsker å fortsette arbeidsforholdet da hun har et ønske om å kjøpe seg et hus med hage eller en større

leilighet som er bedre enn den hun har i dag – og at arbeidet på gården kan hjelpe henne med å nå målet. Historien til Danutė har en del av de samme framtidsperspektivene som Lina, og som handler om visjoner, håp og drømmer for framtiden (Bryant og Knight, 2019, s. 134).

I motsetning til Lina, Vaiva, Donatas og Danutė har ikke Regina fast jobb i Litauen som «venter på henne» når hun reiser hjem igjen. Regina har arbeidet for Magne siden 2014 og fortalte at hun heller vil jobbe i Norge i perioder i løpet av året, enn å finne seg en annen jobb i Litauen. Regina synes at det er bedre å jobbe i Norge, da: «salary is better, and I don't want any shit job back in Lithuania». Regina har planer om å fortsette å arbeide for Magne, men fortalte at hun også er åpen for å finne andre jobber i Norge i framtiden. Hun er også en av de «faste» arbeiderne som er på gården og jobber i lengre perioder i løpet av året. Vinteren 2021, var hun sammen med arbeideren Marcus – hvor de sammen med Magne bygget ferdig det nye fyringshuset på gården. Regina fortalte blant annet: «In winter I stayed long at the farm, helping Magne building the new house. And I came home just a few days before Christmas eve. I think I went home 21 or 22 of December that winter». Det at Regina kommer tilbake til gården år etter år, indikerer at hun trives med å jobbe i Norge, da lønningene er bedre - samt at hun i likhet med Lina, Vaiva, Donatas og Danutė kjenner majoriteten av de faste litauiske arbeiderne. I tillegg til de litauiske og tilbakevendende arbeiderne, fortalte de polske arbeiderne og studentene fra gården til Leif at de kunne tenke seg å komme for å arbeide hos Magne neste sommer – da de fortsatt var studenter en del år til, som innebærer en del fritid fra universitetet på sommeren. Dog, så la polakkene vekt på at de måtte avklare arbeidet med Leif først, da de hadde arbeidet en stund hos han. Særlig da de i utgangspunktet hadde planer om å fortsette å arbeide hos Leif, samtidig som de ønsket å sikre seg arbeid hos Magne, til neste sesong.

De usikre arbeiderne

Hver jordbærsesong, har den litauiske jordbærplukkeren Guntaras forskjellige finansieringsmål eller hensikter med arbeidet på gården. Det å streve med å plukke jordbær på sommeren i Norge, har blant annet hjulpet han å finansiere en del materielle goder og ønsker hjemme i Litauen. Guntaras trenger penger og fortalte:

The first year I went to farm I just go for money, I think. Second year it was for marriage. Third year was for vacation or something. Fourth year was for buying apartment. And now, for the fifth year, for renovation finish, because materials for renovation is very expensive.

Guntaras legger vekt på at prisene på materialer hjemme i Litauen er svært dyre om dagen, og at pengene fra arbeidet på gården ble blant annet brukt til å finansiere materialer og renovering av leiligheten i Vilnius. Guntaras viste meg blant annet et bilde fra leiligheten sin hjemme i litauen. På det nyrenoverte kjøkkenet, har han dekorert kjøleskapet fult av magneter fra forskjellige reisemål som han og kona har vært sammen på. Hver magnet representerer et reisemål, og et land de har vært i. Han fortalte at en del av pengene han har tjent fra arbeidet på gården, blant annet har blitt brukt til å finansiere ferieturer til Bali, Tyskland og Hellas.

I framtiden ønsker Guntaras å jobbe i Tyskland, Storbritannia eller Norge, da dette er land han liker. Tidligere har han jobbet et år som rørlegger i Sør-Tyskland, hvor han trivdes svært godt, og legger vekt på det store utvalget av øl som han også liker. Når det kommer til Norge, er det interesser som vikinger og arkeologi han synes er mest spennende. Ikke minst, så liker han norsk natur og metallmusikk svært godt. På tross av å ha en del interesser i Norge, tror han at det vil være vanskelig å flytte hit permanent, da kona hans har en god markedsføringsjobb hjemme i Litauen. Guntaras mener det vil være vanskelig å finne tilsvarende jobb her i Norge for henne. Han legger vekt på at det er normalt å ta høyere utdanning i Litauen, men så velge å jobbe med noe helt annet. Guntaras sier at det er mange i Litauen som migrerer til land som England, Skottland, Spania, Nederland eller Norge – i søken på bedre jobb, leve- og livsvilkår. Da jeg spurte Guntaras om hva han tenkte om å eventuelt komme tilbake til gården å jobbe, fortalte han at han var usikker, da han allerede hadde arbeidet som jordbærplukker en del år. Guntaras fortalte at han først og fremst ønsket å fokusere på å bli ferdig med å pusse opp leiligheten sin når han kommer hjem, i tillegg til å ta en del småjobber hjemme som rørlegger hos en venn.

Justas og Rima er nye arbeidere denne sesongen. De er begge usikre på om de kommer tilbake til gården for å jobbe neste sommer, da begge først og fremst har planer om å fullføre studietiden og bachelorgradene sine. En sen julkveld på feltarbeidet står Rima og Justas på kjøkkenet og lager jordbærsyltetøy fra jordbæra de har plukket tidligere denne dagen. De har planer om å lage vafler med syltetøy til kveldsmat – som i likhet med Norge er populært å spise i Litauen. Begge setter seg ned i sofaen og spiser vafler med hjemmelaget jordbærsyltetøy på. Rima begynner å fortelle litt om sine visjoner og drømmer for framtiden, og sier at hun ønsker å kjøpe et stort hus og få barn. Justas er mest opptatt av å ha nok finansiell støtte, slik at de etter hvert kan kjøpe seg et hus. Rima kommer også raskt på, at hun helt klart ønsker å reise mer – spesielt oppdage store deler av verden. Først og fremst ønsker hun å reise til de indiske øyene, Thailand

eller til sør-øst-delene av Asia. Justas har ikke konkrete reisemål, men har likevel et ønske om å kunne reise rundt. Rima begynner raskt å le da Justas sier at han ikke har konkrete reisemål, men at han bare ønsker å reise rundt. Rima spøker med at Justas har en indre drøm om å reise til Malibu – og at en dag, kommer drømmen hans til å gå i oppfyllelse. Justas sier at dette er en intern spøk mellom han og Rima, da Rima bruker å stille han spørsmål om hvor han ønsker å reise – og at Justas alltid svarer med: «What do you think, Malibu of course». Rima sier at hun en dag skal kjøpe billetter til Malibu, slik at Justas største reisedrøm går i oppfyllelse – hvor de begge ler høyt sammen av Malibu-vitsen. De begge fortalte at de først og fremst takket ja til å jobbe som jordbærplukkere, da de ønsket å prøve ut en ny sommerjobb som kunne «pushe» de kroppslige grensene deres. Samtidig sier ingen av dem klart nei, da jeg spør dem om de kan tenke seg å komme tilbake til gården, hvor Rima responderer med: «If you ask us right now, we would probably say no. But after a few weeks of resting, maybe we would change our minds and come back next summer, who knows». Når Justas og Rima returnerer tilbake til Litauen skal de bruke tiden på å hvile seg noen uker før de returnerer tilbake til et nytt semester på universitetet. Rima har planer om å fullføre bachelorgraden i spansk, mens Justas skal fullføre bachelorgraden i fysioterapi, med fokus på trening og rehabilitering.

Donatas, som har arbeidet hos Magne i mange år, fortalte også litt om sine framtidvisjoner, og hvordan han ønsket å disponere tiden framover. En julimorgen midt i jordbærseongen, får jeg anledning til å bli med Donatas å levere jordbær til en del lokale matbutikker som Magne hadde avtale med. Kjøreturen til butikkene tar ca. 4 timer tur-retur, som åpnet opp for en lengre samtale og prat i bilen mens vi leverte jordbær til de lokale butikkene. Som nevnt tidligere, hadde Donatas i utgangspunktet sagt opp arbeidsforholdet på gården til Magne i fjor. Han begrunner årsaken med at han i framtiden ønsker å tilbringe mer tid sammen med kona og sine to barn. Han og Magne har således en avtale på at han kan «komme og gå» litt som Donatas selv ønsker. Donatas fortalte at han reiser hjem igjen etter jordbærseongen for å være sammen med datteren sin som begynner på skolen til høsten. Han legger vekt på at det er viktig for han å være hjemme sammen med familien i denne perioden, og fortalte:

For me, my family is everything – and most of all, more important than work and money. I have enough money and savings, so it's more important to spend time with my family in Lithuania. My job home in Lithuania is also about being a lot away from home, because I am driving and transporting materials in Germany. And because of that I have been a lot away from my family, especially in Christmas and holiday-time. But from now on, my plan is to finish work at the farm in one year, and then go back to Lithuanian permanently.

Donatas uttalelse viser implisitte tanker og forestillinger om fremtiden, ved at han ønsker å bruke tiden framover til å være sammen med familien sin. Samt at Magne kanskje må begynne å tenke på det å finne en annen arbeider, som kanskje kan erstatte Donatas, da han har planer om å flytte hjem permanent til Litauen, innen et års tid.

De arbeiderne som ikke vender tilbake til gården

Det er ikke alle arbeiderne som har planer om å vende tilbake til gården, eller som har muligheten til å vende tilbake, av forskjellige grunner og årsaker. Darius som ble sendt hjem fra gården, deler åpent og ærlig om hvilke tanker han har for fremtiden, den siste dagen før han reiser hjem til Litauen. Denne junidagen er det sol, varmt og fint vær. Darius og jeg sitter ute sammen på en café. Darius tar en stor slurk med øl før han begynner å fortelle meg om planene og tankene om fremtiden sin. Darius har planer om å jobbe ut morgendagen, før han sjekker inn på et hotell for natten, før han reiser videre hjem til Litauen. Han er usikker på hva fremtiden vil bringe da han i starten av gårdsoppholdet hadde sett for seg en framtid i Norge. Han tenkte at arbeidet på gården, kunne være en vei til å kunne realisere drømmen om å flytte til Norge, da han har et ønske om å finne seg en norsk kjæreste, og således etablere seg og bo i Norge. Darius hadde lastet ned appen *Duolingo*, som han mente kunne hjelpe han med å lære seg norsk. Foreldrene til Darius migrerte til Norge for 10 år siden, som har gitt han muligheten til å tilbringe en del tid i Norge om sommeren. Dessuten liker han det kalde været i Norge og sier at det også er en av årsakene til at han kunne tenkt seg å flytte til Norge. Han er ikke spesielt glad i varme sommere, slik som det kan bli i Litauen i sommermånedene.

Før Darius kom til gården, hadde han ikke jobb hjemme i Litauen. For noen år tilbake jobbet han utenfor Oslo, med en del vedlikeholdsarbeid og maskinutleie som bidro til en del erfaring og kompetanse som kan tok med seg inn i arbeidet på gården til Magne. Nå ser han ikke like lyst på fremtiden. Darius har ingen planer om hva fremtiden vil bringe, spesielt ikke etter at han fikk sparken av Magne. Han legger vekt på at han må: «I need to see what happens», og begrunner det med at det er vanskelig å få seg jobb hjemme i Litauen. Særlig når det kommer til jobb som han liker, og som er godt nok betalt. Darius mener lønningene i Norge er mye bedre enn i Litauen, og legger vekt på at det er hardt å leve i Litauen om dagen, særlig da bolig- og matprisene har steget betraktelig. Hvis Darius må bo i Litauen, vil han flytte inn til hovedstaden Vilnius, men forklarer det med at det vil være vanskelig, spesielt nå som han ikke har jobb, når han returnerer til Litauen, i tillegg at prisene er så høye.

Han fortalte at den ene kompisen hjemme i Litauen har begynt å lage T-skjorter med print og importerer billig klær fra Polen, for så å selge det videre, og ha nok penger til å leve av det. Darius kan tenke seg å arbeide med det samme. Likevel er Darius sin største drøm å leve av å «pimping cars», som han kaller det. Det Darius mener med «pimping cars», er å leve av å fikse på biler, for at de skal kunne kjøre fortest mulig og se kul ut. Hjemme i Litauen liker Darius å skru og fikse biler, særlig sammen med venner og kompiser som har de samme interessene som han. Dessuten kjører han motorsykkel. I utgangspunktet hadde Darius planer om å leie en motorsykkel i Norge, og kjøre sørover for å besøke foreldrene i sommer, samt for å få et avbrekk fra arbeidet på gården – og tilbringe tid sammen med foreldrene. Denne planen er bare å glemme mener Darius, ettersom Magne har sparket han. Darius beskriver situasjonen han nå står i som at han har uflaks og at det har vært slik de siste to årene - spesielt etter at det ble slutt med kjæresten: «I think my ex-girlfriend has bewitched me, because I have had so much bad luck the last two years. And my mother also says that and believes that it's my ex-girlfriend fault». Dermed er framtiden til Darius usikker, og han vet ikke hva den vil bringe.

De ukrainske arbeiderne Olena og Irina fortalte en del om hvordan de erfarte det å plukke jordbær, - samt at de begge befinner seg i en slags påventesituasjon. Olena ønsker en ny og annen jobb, mens Olena er i påvente av å få godkjent autorisasjon for å kunne arbeide i Norge. Ingen av dem har et ønske om å komme tilbake til gården for å jobbe som jordbærplukkere, da de beskriver jobben som noe midlertidig og for å fylle tiden med. Irina har planer om å finne seg en jobb på restaurant, butikk eller innenfor servicebransjen, i motsetning til Olena, som ønsker å fortsette å jobbe som farmasøyt, eller å åpne en restaurant med ukrainsk eller georgisk mat.

I motsetning til jordbærplukkerne, ønsker Maria fra gårdsutsalget å få flere erfaringer med andre type jobber, eller fra andre «ordentlig jobber» som hun selv kaller det – i framtiden. Ordentlige jobber for Maria, er eksempelvis det å jobbe på et sykehjem, som særlig er relevant for sykepleierstudiet som hun akkurat har kommet inn på, og som hun mener er bra erfaringsmessig og økonomisk. På sikt ønsker hun å skaffe seg en annen jobb, slik at hun kan bruke tiden mens hun er hjemme på å være sammen med familie og venner. Hun nevner blant annet en jobb på Kicks som nylig utlyste en stilling som ekstrahjelp som hun kunne tenke seg. På videregående studerte nemlig Maria til å bli hudpleier – som er en interesse hun har tatt med seg videre og legger vekt på at hun er opptatt av hud, hår og sminke. Maria er likevel bekymret for at en

eventuell jobb på Kicks kan kollidere med oppstart av studiet, særlig da jobben på Kicks vil kreve en del opplæring, ifølge hun selv. Det og skulle få seg en annen jobb enn butikkjobben på gården, kan være utfordrende – da Maria mener at hun «bare» har erfaring fra sommerjobb i gårdsutsalget til Magne. Hun er også usikker på om sommerjobben fra gården «telles» som jobberfaring på cv 'n sin da jobben på gårdsutsalget har vært en sommerjobb. Hun uttrykker blant annet:

Jeg kan godt tenke meg å jobbe i matbutikk. Noen av erfaringene fra gården er jo god og ha, og kanskje relevant for å jobbe i butikk. Slik som kundeservice og salg, også når vi må flytte jordbærkasser og passe på at det er nok jordbær til kundene.

En del av framtidsspørsmålene til Maria er tydelig knyttet til om hennes erfaring og ferdigheter fra gårdsutsalget kan overføres til andre type jobber og sektorer i framtiden. Maria reflekterer over sine «skills», erfaringer og ferdigheter som hun har opparbeidet seg i løpet av årene på gården – og om de kan overføres til andre type jobber i framtiden, og om disse er relevante erfaringer for det hun ønsker å bruke tiden sin på - i framtiden. I og med at Maria har planer om å flytte for å studere, har hun ingen framtidsplaner om å returnere tilbake til jobben i gårdsutsalget.

En del av historiene til arbeiderne på gården handler om håp og ønsker for framtiden. Noen ønsker å komme tilbake til gården, for å spare penger til et nytt hus, eller at det skal gå bra med familien, finne seg en ny jobb, eller realisere drømmen om å åpne en restaurant. Bryant og Knigt definerer håp som: «Hope is about something that doesn't presently exist but potentially could; hope is based on more than a possibility and less than a probability. In that sense, hope is a way of virtually pushing potentiality into actuality» (2019, s. 134).

Samtidig viser en del av historiene til informantene, og særlige de som vender tilbake til garden år etter år, praksiser av *fleksibel kapitalisme* (Kjaerulff, 2015; Narotzsky, 2015). Dette da flere av dem har planer om å komme tilbake, hvor arbeidet på gården kan sees på som en vei mot «målet», slik at drømmene og håpet en dag kan realiseres i framtiden.

10 Konklusjon

Denne masteroppgaven har undersøkt hvordan sesongarbeid kommer til uttrykk i en norsk jordbrukskontekst. Den nevnte empirien viser at majoriteten av sesongarbeiderne på gården kommer fra land som Litauen, Polen og Ukraina, med unntak av noen få norske ungdommer som arbeider i gårdsutsalget under høysesongen. De fleste av sesongarbeiderne, og særlig de litauiske arbeiderne, har jobbet på gården tidligere, hvor noen av dem har arbeidet som «fast» sesongarbeider de siste 5-15 årene. Den norske konteksten viser at det å drive med bærproduksjon og sesongbaserte arbeidsoppgaver i Norge, er basert på *fleksible* arbeidstakere som er tilgjengelig (Garsten, 2018, s. 94) for å «hentes inn» på kort varsel. Samtidig viser de norske forholdene at det å drive med utenlandsk sesongarbeidskraft, er basert på at arbeiderne er ansatt privat og individuelt hos bonden (Rye og Frisvoll, 2007, s. 8). De private og *uformelle* relasjonene, samt at majoriteten av litauerne har arbeidet på gården tidligere, viser seg å være hele grunnmuren til fasiliteringen av de utenlandske sesongarbeidstakerne på gården.

En del av Magnes strategier og håndteringsmekanismer for å sikre seg nødvendig sesongarbeidskraft kommer til uttrykk gjennom å rekruttere inn arbeidstakere som tidligere har arbeidet på gården. Den *formelle* (Surak, 2013; Spaan og Hillmann, 2013; Lucht, 2013; Berg og Tamagno, 2013) og den administrative delen av sesongarbeidet viser at det «lønner seg» å benytte arbeidskraft som er kjent med arbeidsforholdene i Norge, og som allerede har et norsk D-nummer. Særlig da disse arbeidstakerne er godt kjent med arbeidsoppgavene som utføres på gården, samt at de har erfaring og kompetanse som effektiviserer fasiliteringen av arbeidsoppgavene. Samtidig er Lina en sentral arbeider for selve gjennomføringen av både det administrative arbeidet, men også store deler av rekrutteringsprosessen på gården. Hun er en *document fixer* (Berg og Tamagno, 2013, s. 190-191) som har stor betydning for de *uformelle*, og *formelle* aktivitetene på gården, som får «hjulene til å rulle».

Lina sitt nettverk, samt en del av de faste litauiske arbeiderne, viser betydningen av hvordan relasjoner, venner og familie kan være en slags strategi, for å kunne opprettholde tilgjengeligheten på sesongarbeidskraften. I slike tilfeller konstrueres praksiser av *fleksibel kapitalisme* (Kjaerulff, 2015; Narotzky, 2015) da flyten av arbeidskraft opprettholdes og artikuleres igjennom personlige og sosiale nettverk – som er sentrale for fasiliteringen og flyten

av sesongarbeidskraften. Samtidig vises det til hvordan de ukrainske og polske sesongarbeiderne er *fleksible* i form av å være det Christina Garsten omtaler som *employable*, (Garsten, 2018. s. 94). Arbeidstakerne er dermed tilgjengelig og *fleksible*. Samtidig viser empirien betydningen av å samarbeide med andre bønder, hvor Magne fikk «låne» polske arbeidstakere fra gården til Leif. Dermed er en del av strategiene til Magne for å hente inn nok arbeidskraft, å samarbeide med andre kollegaer, hvor arbeidskraften sirkulerer (Hernández-León, 2013) blant bøndene.

En del av arbeidsoppgavene på gården organiseres gjennom å benytte arbeidstakere som har språkkompetanse (Bourdieu, 1977), og som således kan fungere som tolk eller foreta opplæring av nye arbeidstakere (Hernández-León, 2013). Her blir tid, produktivitet og effektivitet noen av håndteringsmekanismene Magne benytter seg av. Han ønsker konsekvent å hente inn enkelte arbeidstakere med spesifikke språk og nasjonaliteter, som viser praksiser av «ethnicity as a skill» (Friberg og Midtbøen, 2018; Schweyher, 2021; Guðjónsdóttir og Loftsdóttir, 2017; Predelli, 2008; Dyrli, 2018, 2021). Samtidig viser empirien at det å hente inn arbeidere som har språkkompetanse, ikke alltid fungerer, da det likevel kan oppstå misforståelser og uklarheter mellom arbeiderne og Magne. I tillegg til språkkompetanse, er det erfaring og «skill» som spiller en stor rolle for fasiliteringen av arbeidet. Det er eksempelvis plukkesjefene som foretar opplæring av de ukrainske arbeiderne gjennom å kommunisere på russisk. Samtidig er dette arbeidere som har mest erfaring og tillit (Sørhaug, 2019) hos Magne, og som tildeles en rolle som *uformell/formell* sjef eller broker. Dette for at arbeidsoppgavene og arbeidshverdagen skal gå rundt. Særlig fordi tillit skaper betingelser for å mobilisere handling og samhandling mellom mennesker (Sørhaug, 2019, s. 22).

Fleksible arbeidstakere er helt sentralt for fasiliteringen av arbeidsoppgavene, samtidig som det er en av håndteringsmekanismene som Magne bruker, for å sikre seg nødvendig arbeidskraft. I disse tilfellene konstrueres det former for utveksling mellom noen av arbeidere og Magne, da han tilbyr bonus og flybilletter, i bytte (Mauss, 1950/1995), mot erfarne og rutinerne arbeidere som har muligheten til å utvide oppholde sitt på gården. Garsten omtaler slike utvekslingsprosesser som:

Exchange relations (...) may also mean that employees develop a more long-term and gift-type relation with their employer, colleagues and work (...). In each type of position, however, these types of exchange relations are tangled with each other and not easily distilled from one another (Garsten, 2018, s. 111).

Slike praksiser kom til uttrykk ved at Magne «forhandlet» med Donatas som vendte tilbake til gården, samt Vaiva og Saulius som arbeidet noen uker ekstra i bærseongen. Disse utvekslingspraksisene viser hvordan relasjonene mellom Magne og arbeiderne har overlappende dimensjoner av tillit, effektivitet, kompetanse, fleksibilitet og økonomi, som igjen konstruerer praksiser av *fleksibel kapitalisme* (Kjaerulff, 2015; Narotzky, 2015; Garsten, 2018).

En del av arbeiderne erfarer og beskriver det å arbeide på gården fra flere «point of view». Noen nevner det å frakte jordbærkasser til og fra jordbæråkeren som krevende, noen synes det er slitsomt for kroppen og ryggen å plukke jordbær, mens andre beskriver det som kjedelig eller slitsomt sosialt å omgås flere arbeidere samtidig. De forskjellige arbeidsgruppene på gården, viser også mangfoldige historier knyttet til arbeidet. Majoriteten av de litauiske arbeiderne erfarer det å plukke jordbær som tungt, men at det er en slags vei til å kunne nå målet i framtiden. Målet i framtiden handler blant annet om å kunne realisere drømmen om å pusse opp leiligheten hjemme i Litauen, eller å spare opp nok penger til et fremtidig husprosjekt. Samtidig er det noen få arbeidere som beskriver arbeidet på gården som en slags «husmorferie» og pause fra hverdagen hjemme med familielivet. En del av polakkene synes det er en fin anledning til å kunne ha en romsligere økonomi da de returnerer tilbake til Polen etter arbeidet i Norge. I motsetning, ser en del av de ukrainske arbeiderne det å plukke jordbær som noe å «fylle tiden med», da de venter på at språkskolen skal starte opp igjen etter sommeren, samt at noen av dem er i påvente og søken på ny jobb og livssituasjon. Deres livssituasjon og framtidvisjoner skiller seg dermed ut fra majoriteten, da arbeidet på gården kan beskrives som en slags liminal fase eller tilstand, da de til dels befinner seg i «betwixt and between» eller imellom forskjellige situasjoner og faser (Garsten, 2018, s. 98). Dette forklarer litt av ukrainernes forestillinger knyttet til arbeidet på gården, da de befinner seg i en *fleksibel* arbeidsposisjon – gjennom Magnes behov for ytterligere arbeidskraft. Men også gjennom deres ønsker om å fylle «tiden» med noe meningsfylt, i påvente av noe annet.

Hvordan de litauiske arbeiderne beskriver det å komme til gården å plukke jordbær, samt hva som er deres framtidvisjoner, sier også noe om hva som får dem til å vende tilbake til gårdsarbeidet. Det at de litauiske arbeiderne returnerer tilbake til gården, kan kobles både til økonomiske aspekter, ved at de kommer til Norge for å jobbe, men også at det kan kobles til sosiokulturelle årsaker, som får dem til å returnere til gården, år etter år. Sosiokulturelle årsaker refereres da til det sosiale fellesskapet og relasjonene på gården, som ser ut til å ha egenverdi

og mening for den enkelte som overlapper de instrumentelle verdiene med arbeidet. Overlappende betydninger av verdi er da praksiser med *fleksibel kapitalisme*, men også en måte å se på hva som gir mening til enkeltindividet, ved å fokusere på hvordan de selv ser sin handling som meningsfull ved å returnere til gården (Narotzsky, 2015; Graeber, 2001). Den norske konteksten viser således viktigheten av de *uformelle* og *formelle* delene av sesongarbeidet, som er bygget på relasjoner, venner, familie, resiprositet og tillit. Disse viser seg å være sentrale dimensjoner for selve infrastrukturen og fasiliteringen av sesongarbeidskraften på gården.

Refleksjoner og bemerkninger

Mot en avrunding, har denne oppgaven forsøkt å gi et bidrag til en norsk og sosiokulturell jordbrukskontekst. Arbeiderne og bonden, samt deres praksiser og handlinger på gården, viser et mer nyansert bildet på arbeidsmigrasjon og sesongarbeid, hvor etnografi og litteratur har tendert til å bare fokusere på økonomiske og strukturelle årsaker til migrasjon (Holmes, 2013; de Haas et al., 2020, s. 30). I tillegg har en del tidligere forskning på sesongarbeidere, tendert til å enten fokusere på arbeidsgiver, bonden (Rye og Scott, 2021), eller arbeidstakere, sesongarbeiderne (Holmes, 2013). Således er denne masteroppgaven et faglig bidrag når det kommer til fokusområdet, som har vært på å utforske samspillet mellom samtlige aktører som er involvert i fasiliteringen av sesongarbeidet på gården. Konteksten viser særlig viktigheten av den *uformelle* og *formelle* delen av sesongarbeidet, da gården jeg har gjort feltarbeid på, har gjort seg avhengig av utenlandsk sesongarbeidskraft, da hele fasiliteringen av arbeid og arbeidsoppgavene, så og si er basert på det litauiske nettverket som er selve drivkraften på gården. Det litauiske nettverket viser hvordan relasjoner er helt avgjørende verdier for selve konstruksjonen og opprettholdelsen av sesongarbeidskraften på gården. Her overlapper økonomiske interesser, med sosiale og kulturelle aspekter om hverandre, i et slags resiprositetslignende forhold (Narotzsky, 2015, s. 189; Garsten, 2018, s. 111).

Jeg legger vekt på at dette er noe som bør løftes fram, i lys av hvorfor det ikke er flere norske jordbærplukkere som arbeidere på gården under høysesongen. I et framtidsperspektiv bør dette forskes mere på, for å kunne si noe om Norges behov for utenlandsk sesongarbeidskraft i framtiden.

11 Litteraturliste

- Bahus, B. V. (2022, 5. januar). Tredjeland. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/tredjeland>
- Berg, D. U. & Tamagno, C. (2013). Migration brokers and document fixers: The making of migrant subjects in urban Peru. I T. Gammeltoft-Hansen & N. N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration* (s. 190-214). Routledge Global Institution Series.
- Bernard, R. H. (2006). *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Oxford: Altimira Press.
- Betts, A. (2013). The migration industry in global migration governance. I T. Gammeltoft-Hansen & N. N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration* (s. 45-63). Routledge Global Institution Series.
- Briggs, L. C. (1986). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge: Cambridge university press.
- Bryant, R. & Knight, D. M. (2019). *The Anthropology of the Future*. Cambridge university press.
- Borchegrevik, A. (2003). Silencing language of anthropologist and interpreters. *Ethnography*, 4(1), s. 95-121. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1466138103004001005>
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- Bourgois, P. (2002). *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio* (2. utg.). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808562>
- Campbell, E. & L, E. Lassier, (2015). *Doing ethnography today: theories, methods, exercises*. Willey Blackwell.
- Clark. L. S., Demont-Heinrich. C. & Webber. A. S. (2004). Ethnographic interviews on the digital divide. *New media & society*, 6(4), s. 529-547.
<https://doi.org/10.1177/146144804044333>
- Collier, P. (2013). *Exodus: How Migration Is Changing Our World*. Oxford University Press.
- Corrado, A., de Castro, C. & Perrotta, D. (2017). Cheap food, cheap labour, high profits: agriculture and mobility in the Mediterranean. I A. Corrado, C. de Castro, D. Perrotta,

- (Red.), *Migration and agriculture: Mobility and change in the Mediterranean area*. (s. 1-24). Routledge.
- Cranston, S. (2018). Calculation the migration industries: knowing the successful expatriate in the Global Mobility Industry. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (4), 626-643. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1315517>
- Cranston, S., Schapendonk, J. & Spaan, E. (2018). New directions in exploring the migration industries: introduction to special issue. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (4), 543-557. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1315504>
- de Haas, H., Castles, S. & Miller, J. M. (2020). *The age of migration: international population movements in the modern world*. Macmillan international higher education. (6. utg.).
- Dilley, R. M. (2002). The problem of context in social and cultural anthropology. *Language & Communications*, 22(4), s. 437-456. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(02\)00019-8](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(02)00019-8)
- Dyrlid, M, L. (2018). Polakken kan: Narrativer om polske migrantere arbeid og tilhørighet i Norge. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 29(3-04): 124–145. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2018-03-04-03>
- Dyrlid, M. L. (2021). «Det var Norge som var målet». Polske migrantere fortellinger om sted og tilhørighet. I B. Gullikstad, G. K. Kristensen & T. F. Sætermo (Red.), *Fortellinger om integrering i norske lokalsamfunn* (s. 265-290). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215042961-2021-12>
- Ellen, R. F. (1984). Producing Data. I F. R. Ellen. (Red.), *Ethnographic Research: A guide to general conduct* (s. 213-241). London: Academic Press.
- Emerson, R.M., Fretz, R.I. & Shawn, L.L. (2001). Participant Observation and field notes. I Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., Lofland, J., & Lofland, L. (Red.), *Handbook of ethnography* (s. 352-368). London: Sage Publications Ltd.
- Friberg, H. J. & Midtbøen, H. A. (2018). Ethnicity as a skill: immigrant employment hierarchies in Norwegian low-wage labour markets. *Journal of Ethnic Migration Studies*, 44(9), s. 1463-1478. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1388160>
- Gammeltolt-Hansen, T. & Sørensen, N. N. (2013). *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*. Routledge Global Institution Series.
- Garsten, C. (2018). Economies of Connections in Contemporary Forms of Work. I J. Kjaerulff (Red.) *Flexible Capitalism: Exchange and Ambiguity at work* (2. utg.) (s. 173-206). Berghahn Books.

- Graeber, D. (2001). *Towards an Anthropological Theory of Value: The False Coin of Our Dreams*. Palgrave.
- Guðjónsdóttir, G. & Loftsdóttir, K. (2017). Being a desirable migrant: Perception and racialization of Icelandic migrants in Norway. *Journal of ethnic and migration studies*, 43(5): 791-808. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1199268>
- Helgheim, B. P. E. & Knudsen, F. O. (2022, 08. september). NGO (ikke-statlig organisasjon). I *Store norske leksikon*. https://snl.no/NGO_-_ikke-statlig_organisasjon
- Hellio, E. (2017). They know that you'll leave, like a dog moving onto the next bin: Undocumented male and seasonal contracted female workers in the agricultural labour market of Huelva, Spain. I A. Corrado, C. de Castro, D. Perrotta (Red.), *Migration and agriculture: Mobility and change in the Mediterranean area*. (s. 198-216). Routledge.
- Hernández-León, R. (2013). Conceptualizing the migration industry. I T. Gammeltoft-Hansen & N.N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration* (s. 24-44). Routledge Global Institution Series.
- Holmes. (2013). *Fresh fruit, broken bodies: migrant farmworkers in the United States* (1. utg.). University of California Press. <https://doi.org/10.1525/j.ctt7zw45x>
- Hovde, K- O. (2020, 12. august). Akkord (arbeidsliv). I *Store norske leksikon*. https://snl.no/akkord_-_arbeidsliv
- Ingold, T. (1993). The temporality of the landscape. *World Archaeology*, 25(2), s. 152-174. <https://www.jstor.org/stable/124811>
- Karlstad, S. (2021). *Nærings- og arbeidslivet i endring – første år med covid-19 pandemi* (NORCE Samfunn – 25-2021.). <https://norceresearch.brage.unit.no/norceresearch-xmlui/handle/11250/2831118>
- Kjaerulff, J. (2015). Introduction. I J. Kjaerulff (Red.), *Flexible Capitalism: Exchange and Ambiguity at work* (s. 1-41). Berghahn Books.
- Landbruksdirektoratet. (2020). *Grøntesektoren mot 2035: Sammen for økt konkurransekraft, økt etterspørsel og mer norsk*. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/industri-og-handel/marked-og-pris/grontsektoren-mot-2035>
- Landbrukssamvirke. (2020, 23. juni). *Flinke bønder sørger for norske jordbær tross pandemi*. Landbruk.no. <https://www.landbruk.no/baerekraft/flinke-bonder-sorger-for-norske-jordbaer-tross-pandemi/>

- Larsen, K., Simonsen, J. K. & Engebrigsten, A. I. (2018). Introduction. I J. K. Simonsen, K. Larsen, A. I. Engebrigtsen (Red.), *Movement and Connectivity: Configurations of Belonging* (s. 1-16). Peter Lang.
- Lucht, H. (2013). Pusher stories: Ghanaian connection men and the expansion of the EU's border regime into Africa. I T. Gammeltoft-Hansen & N. N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration* (s. 173-189). Routledge Global Institution Series.
- Lønning, J, D. (2000). *Gøy på landet? landbruk I ei postmoderne tid*. Samlaget.
- Marx, K. (2021). *Kapitalen*. (3. utg). Forlaget.
- Mauss, M. (1973). Techniques of the body. *Economy and Society*, 2(1), s. 70-88.
<https://doi.org/10.1080/03085147300000003>
- Mauss, M. (1995). *Gaven. Utsvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. (T. H. Eriksen, Overs.). Cappelen Akademisk Forlag.(Opprinnelig utgitt i 1950).
- Munn, N. (1992). The cultural Anthropology of Time: A Critical Essay. *Annual Review of Anthropology*, 21(1), s. 93-123. <https://www.jstor.org/stable/2155982>
- Narotzky, S. (2015). The payoff of love and the traffic of favours: Reciprocity, Social Capital and the Blurring of Value Realms in Flexible Capitalism. I J. Kjaerulff (Red.), *Flexible Capitalism: Exchange and Ambiguity at work* (173-206) Berghahn Books.
- Nyhus, O.H., Haraldsvik, M., Iversen, V. M. J., Kråkenes, T., Marcinko, L. & Tovmo, P. (2020). *Arbeids- og næringslivet i Trøndelag i en tid med pandemi og smittverntiltak*. Konjunkturkartlegging av arbeids- og næringslivet i Trøndelag - 3648.). Senter for økonomisk forskning. <https://samforsk.brage.unit.no/samforsk-xmlui/bitstream/handle/11250/2657816/S%25C3%2598F-rapport%2bUtviklingen%2bi%2btr%25C3%25B8ndersk%2bn%25C3%25A6ringsliv.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ong, A. (2000). Graduated Sovereignty in South-East Asia. *Theory, Culture & Society*, 17(4), s. 55-75. <https://doi.org/10.1177/02632760022051310>
- Papadopoulos, G, A. & Frastsea, Lukia-Maria. (2017). Migrant labour and intensive agricultural production in Greece: The case of the Manolada strawberry industry. I A. Corrado, C. de Castro, D. Perrotta (Red.), *Migration and agriculture: Mobility and change in the Mediterranean area*. (s. 128-144). Routledge.
- Polanyi, K. (1944/2012). *Den liberale utopi*. (P. Butler, Overs.). Res Publica. (Opprinnelig utgitt i 1944).

- Predelli, N. L. (2008). Political and cultural ethnic mobilization: The role of immigrant associations in Norway. *Journal of ethnic and migration studies*, 34(6): 935-954. <https://doi.org/10.1080/13691830802211257>
- Reigada, A. (2017). Family farms, migrant labourers and regional imbalance in global agri-food systems: On the social (un)sustainability of intensive strawberry production in Huelva (Spain). I A. Corrado, C. de Castro, D. Perrotta (Red.), *Migration and agriculture: Mobility and change in the Mediterranean area*. (s. 95-110). Routledge.
- Roseberry, W. (1997). Marx and anthropology. *Annual review of anthropology*, 26 (1), s. 25-46.
- Rye, J. F. (2014). The Western European Countryside From An Eastern European Perspective: Case Of Migrant Workers In Norwegian Agriculture. *European Countryside*, 6(4), s. 327-346 <https://doi.org/10.2478/euco-2014-0018>
- Rye, F. J. & Frisvoll, S/Norsk senter for bygdeforskning. (September 2007). *Regulering av utenlandsk arbeidskraft i landbruket: Regelverk, omfang og praktisering*. (Rapport 5/07/ISSN 1503-2035). Norges forskningsråd (avtalepartene i landbruket). https://www.fafoestforum.no/arkiv/Kunnskapsbase/Publikasjoner/FoU/bygdeforskning_rapport_5_07.pdf
- Rye, F. J. & Scott, S. (2021). Agricultural employers' representation and rationalization of their work offer: the 'benevolent moderator'. I J. F. Rye, K. O'reilly (Red.), *International labour migration to Europe's rural regions*. (s. 141-158). Routledge.
- Scheper-Huges, N. & Lock, M. M. (1987). The Mindful Body: A prolegomenon to Future Work in Medical. *Medical Anthropology Quarterly*, 1(1), s. 6-41. <https://doi.org/10.1525/maq.1987.1.1.02a00020>
- Scheyvens, R., Nowak, B. & Scheyvens, H. (2003/2006). Ethical issues. I R. Scheyvens & S. Donocan (Red.), *Developent Fieldwork; A Practical Guide* (s. 139-166). Publications: London.
- Schweyher, M. (2021). Precarity, work exploitation and inferior social rights: EU citizenship of Polish labour migrants in Norway. *Journal of ethnic and migration studies*, 49(5): 1292-1310. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1987206>
- Simonsen, J. K. & Koksvik, G. H. (2020). For fellesskapets beste: Moralske forpliktelser, innblanding og etiske dilemmaer på feltarbeid. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 31(3), s. 213-235. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-03-06>

- Skjelbred, E. G. (2021, 18 mai). *Betaler heller 200 000 kroner i karantenehotell enn å ha uerfarne norske*. NRK. <https://www.nrk.no/vestfoldogtelemark/bonde-betaler-heller-hundretusener-i-karantenehotell-enn-a-ha-uerfarne-norske-1.15499868>
- Spaan, E. & Hillmann, F. (2013). Migration trajectories and the migration industry: Theoretical reflections and empirical examples from Asia. I T. Gammeltoft-Hansen & N. N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration* (s. 64-86). Routledge Global Institution Series.
- Spradley, J. P. (1980). *Participant observation*. Waveland Press.
- Surak, K. (2013). The migration industry and developmental states in East Asia. I T. Gammeltoft-Hansen & N. N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*. (s. 87-107). Routledge Global Institution Series.
- Sørensen, N. N. & Gammeltoft-Hansen, T. (2013). Introduction. I T. Gammeltoft-Hansen & N. N. Sørensen (Red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration* (s. 1-23). Routledge Global Institution Series.
- Sørhaug, T. (2019). *Om ledelse: Makt og tillit i moderne organisering* (6. utg.). Universitetsforlaget.
- Terence, T. (2008). Marxian value theory. *Anthropological theory*, 8 (1), s. 43-56. <https://doi.org/10.1177/1463499607087494>
- Turner, V. (1979). Frame, Flow and Reflections: Ritual and Drama as Public Liminality. *Japanese Journal of Religious Studies*, 6(4), s. 465-499. <https://www.jstor.org/stable/30233219?seq=3>
- Wolputte, V. S. (2004). Hang on to your self: Of Bodies, Embodiment, and Selves. *Annual Review of anthropology*, 33(1), s. 251-269. https://www.jstor.org/stable/pdf/25064853.pdf?refreqid=excelsior%3Ad30f4af55428d4c9c301b054db41be90&ab_segments=&origin=&initiator=&acceptTC=1
- Zahl-Thanem, A. (2020, 6. august). *Hvor går de etter korona?* <https://ruralis.no/2020/08/06/hvor-gar-de-etter-korona/>

